

«SÄHKÖINEN TEKSTIVERSIO»

Jenni Varho ja Mauri Lehtovirta (toim.)

Taidetta ikä kaikki – Selvitys ikäihmisten hoivayhteisöjen kulttuuritoiminnasta Helsingissä

Konst för livet –
En utredning om kulturverksamheten
inom äldrevården i Helsingfors

Helsingin kulttuurikeskus
Helsingfors kulturcentral • City of Helsinki Cultural Office

Saatteeksi – Ord på vägen 4

I. Muutoksen edessä

1. Johdanto (Jenni Varho) **5**
 - 1.1. Selvityksen lähtökohdat
 - 1.2. Aineistot ja menetelmät
 - 1.3. Keskeiset käsitteet

II. Marginaalista keskiöön

2. Ikääntyvät sukupolvet ja hyvinvointi (Mauri Lehtovirta) **9**
 - 2.1. Kaikki me vanhenemme
 - 2.2. Täyttä elämää
 - 2.3. Huolenpito maksaa, välinpitämättömyys myös
 - **Teppo Särkämö:** Musiikkia aivoille – Miten musiikki vaikuttaa aivojen toimintaan?
3. Ikääntyneiden kulttuuripalvelut organisoituvat **16**
 - 3.1. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma (Hanna-Liisa Liikanen)
 - 3.2. Kunta ikäihmisten hyvinvoinnin edistäjänä (Jenni Varho)
 - 3.3. Pohjoismaisia hyviä käytäntöjä (Nina Gran)

III. Helsingin vanhuspalvelut ja kulttuuri tänään

4. Vanhusten palvelujen linjauksista (Jenni Varho, Anne Pontan) **22**
 - **Marja-Leena Hinttala:** Johtajan tehtävänä on mahdollistaa henkilökunnan luovuus
 - **Senja Seppänen:** Taide hoitotyön arjessa
 - **Ava Numminen:** Kulttuurivälineet ikäihmisten hoidossa
5. Kulttuuri ikäihmisten asumisyksiköissä (Jenni Varho) **32**
 - 5.1. Johdanto
 - 5.2. Taide – elämää ylläpitävä voima
 - 5.3. Arjen kulttuuria rahalla ja ilman
 - 5.4. Esteettinen ympäristö – osa hoivaa
 - 5.5. Ylitettävät esteet...
 - 5.6. ...tavoiteltavat käytännöt
 - **Taiteen merkitys minulle?** Neljän palvelutalossa asuvan vanhuksen näkemys taidetoiminnasta
 - **Petra Karttunen:** Virkistysreseptin avulla kulttuuria ja virkistystä ikäihmisille

IV. Kulttuurin tuottajatahot Helsingissä

6. Kulttuuripalveluita tuottavat kaupungin virastot ja laitokset (Mauri Lehtovirta) **47**
 - 6.1. Kulttuuripalveluja ikääntyneille Helsingin kulttuurikeskuksessa
 - 6.2. Muiden hallintokuntien kulttuuritarjontaa

7. Taiteen ammattilaiset, taidelaitokset ja -koulut (Jenni Varho) **53**
 - 7.1. Taiteilijat ja taiteilijaryhmät vanhustyössä
 - 7.2. Taidelaitosten lisääntyvä yleisötyö
 - 7.3. Taidekorkeakoulut ja -opistot
 - **Tiina Meling:** *Valoa kahden kulttuurin välissä*
 - **Jussi Lehtonen:** *Kohti eheämpää yleisökontaktia – mitä hoitolaitoksissa esiintyminen voi opettaa näyttelijälle?*
 - **Pekka von Cräutlein:** *Ilopillereitä vanhuksille*

8. Kolmas sektori, ikäihmiset ja kulttuuri (Jenni Varho) **71**
 - 8.1. Kiinnostus kulttuuri- ja taidetoimintaan kasvaa
 - 8.2. Vapaaehtoistoiminta vahvistuu

V. Johtopäätökset ja ehdotukset 78 / Slutsatser och förslag 81

Lähdeluettelo 85

Liite 91

Saatteeksi – Ord på vägen

”Hyvinvointi tulee siitä, että olet onnellinen eikä siitä miten syöt tai nukut. Me kaikki muistamme miten lapsena meillä oli niin hauskaa, että unohdimme väsymyksemme tai nälkämme. Uskon, että tämä asenne säilyy myös aikuisena. On parempi, ettemme väsytä kehoamme liian monilla säännöillä, kuten milloin mennä nukkumaan ja milloin syödä.” Ajatuksen esittää 97 vuoden ja 4 kuukauden iässä Shigeaki Hinohara, edelleen ammattiaan harjoittava lääkäri, jonka sairaalassa ovat aina läsnä taide ja eläinterapia.

Muutamia vuosia sitten Euroopan unionin Urban ohjelman tuella kymmeniä taiteilijoita työskenteli useissa helsinkiläisissä laitoksissa kuuden kuukauden ajan. Ne taiteilijat, jotka todella halusivat jakaa oman rakkautensa taiteeseen, saivat hoivayhteisöissä aikaan tunnekokemuksia, jotka lisäsivät yhteisön jäsenten onnellisuutta ja hyvinvointia.

Tämä julkaisu on monen ihmisen tarina, yli sadan haastattelutunnin tulos. Se ei enää halua pohtia sitä, onko taiteella merkitystä vaan sitä, miten sen antamat mahdollisuudet saadaan viedyksi osaksi hoitotyötä aivan samoin kuin taidekasvatus halutaan pitää osana yleissivistävää opetusta.

Kaikki haluavat onnellisuuden ja hyvinvoinnin kuuluvan koko elämään ja tohtori Hinoharan toive sääntöjen minimoimisesta parhaimmillaan antaa edellytyksiä vaihtoehtoisille työtavoille. Selvitykseen haastatellun, palvelukoti Sofiassa asuvan 93-vuotiaan Kyllikki Holmanin sanoin: ”Taide on itsestään selvä ja erotamaton osa elämääni. En edes osaa kuvitella elämää ilman, että siinä olisi taidetta. Taide antaa sysäyksiä elämään.”

Pidetään huolta siitä, että kaikilla on tämä mahdollisuus kaikissa elämämme vaiheissa.

”Välmående kommer sig av om du är lycklig och beror inte på hur du äter eller sover. Vi kommer alla ihåg hur vi som barn hade så roligt, att vi glömde bort vår trötthet eller hunger. Jag tror att den här attityden lever kvar hos oss även som vuxna. Jag tror att det är bättre om vi inte tröttar ut vår kropp med alltför många regler om när vi ska lägga oss eller äta.” Denna tanke framförs av läkaren Shigeaki Hinohara, som fortfarande utövar sitt yrke i en ålder av 97 år och 4 månader. På Hinoharas sjukhus är konsten och djurterapin alltid en del av vården.

För några år sedan arbetade tiotals konstnärer i flera helsingforsiska vårdinrättningar under sex månader, som en del av ett Urban-program i ett EU-projekt. De konstnärer, som verkligen ville dela med sig av sin kärlek till konsten, till invånarna på vårdhemmen, lyckades skapa lyckostämningar, vilka medförde mening och livsglädje i vården eller välmående, med andra ord.

Denna rapport bottnar i många människors historier och är en syntes av ett hundratal intervjutimmar. Syftet med rapporten är inte längre att reflektera över om konsten har en mening, utan att föra fram hur konsten med dess möjligheter kan bli en del av vårdarbetet på samma sätt som konstfostran anses vara en del av den allmänbildande undervisningen.

Alla vill vi att lycka och välmående ska höra till hela livet och doktor Hinoharas önskan om att minimera onödiga regler kan som bäst skapa förutsättningar för alternativa arbetssätt. För att citera Kyllikki Holman 93 år, invånare på servicehemmet Sofia; ”Konsten är en självklar och oskiljaktig del av mitt liv. Jag kan inte ens föreställa mig ett liv utan konst. Konsten ger impulser i livet.”

Låt oss se till att alla har denna möjlighet i alla livsfaser.

Marianna Kajantie
Kulttuuripoliittisen osaston päällikkö
Helsingin kulttuurikeskus

I. Muutoksen edessä

1. Johdanto

Jenni Varho

1.1 Selvityksen lähtökohdat

Viime vuosikymmenten aikana kiinnostus ikääntyvien ja koko yhteiskunnan hyvinvointiin ja terveyteen on kasvanut merkittävästi. Syynä tähän on ollut ennen kaikkea väestön voimakas ikääntyminen. Vuonna 2010 valmistui opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta valtiotason toimintaohjelmaehdotus Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia vuosille 2010–2014. Toimenpide-ehdotuksissa veloitetaan kunnat ottamaan huomioon strategisissa linjauksissaan ja konkreettisissa toimissaan kulttuurin terveydelliset ja hyvinvointia edistävät vaikutukset. (Liikanen 2010, 14–15, toimenpide-ehdotus 5.)

Väestön ikääntymiseen liittyvät haasteet asettuvat vastattaviksi myös Helsingin kulttuurikeskukselle. Viime vuosien aikana ovat ajankohtaistuneet seuraavat kysymykset:

- minkälainen rooli kulttuurikeskuksen tulisi ottaa vanhustyössä muodostuvien yhteistyöverkostojen rakentamisessa?
- minkälainen rooli kulttuurikeskuksen tulisi ottaa ikäihmisille suunnatun kulttuurin tuottajana?

Näihin kysymyksiin vastaamiseksi Helsingin kulttuurikeskuksessa aloitettiin vuoden 2009 lopulla selvityksen teko, jonka työnimeksi muodostui Kulttuuritarjonta vanhustyön laitoksissa. Sen tavoitteena on antaa kulttuuriseen vanhuspolitiikkaan liittyvät toimenpide-ehdotukset Helsingin kaupungin kulttuuri- ja kirjastolautakunnalle. Selvityksen johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset huomioidaan vuonna 2011 valmistuvassa Helsingin kulttuuristrategiassa vuosille 2012–2017.

Selvityksen lähtökohtina ovat:

- Taide ja kulttuuri lisäävät niin yksilön kuin yhteiskunnan hyvinvointia ja sosiaalista pääomaa
- Ihmisen hyvinvointi perustuu sekä henkiseen, fyysiseen että sosiaaliseen hyvinvointiin
- Ikäihmisillä tulee olla kulttuurinen tasa-arvo niin kulttuurin tuottajina kuin käyttäjinä
- Ikäihmiset ovat heterogeeninen joukko

Kentän laajuuden vuoksi selvityksen teko rajattiin helsinkiläisissä palvelutaloissa, vanhainkodeissa, ryhmäkodeissa jne. asuviin ikäihmisiin. Kulttuuritoiminnan nykytila, ongelmat ja toiveet selvitetään niin vanhustyön hallinnon kuin hoivayhteisöjen näkökulmasta. Tämän lisäksi kartoitetaan kulttuurin tuottajatahot – kuka tuottaa palvelutaloille kulttuuria ja minkälaista se on? Tavoitteena on kuvata taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia sekä hyviä käytäntöjä vanhustyön arjessa ja ikäihmisten hyvinvoinnin edistäjänä. Selvi-

tyksessä huomioidaan kolmas sektori. Sen merkitys korostuu tulevaisuudessa niin julkishallinnon yhteistyökumppanina kuin henkisen hyvinvoinnin ja sosiaalisen pääoman edistäjänä.

Selvitys muodostuu rakenteellisesti varsinaisesta selvitysosasta esimerkkitapauksineen. Lisäksi selvitystekstiä tukevat alan ammattilaisten artikkelit ja haastattelut.

1.2 Aineistot ja menetelmät

Tiedonkeruun menetelmäksi valittiin teemahaastattelut¹, koska selvityksen kohteena oleva kenttä on hajainen. Kentällä toimivilla tahoilla on harvoin laajoja yhteistyöverkostoja. Lisäksi viime vuosina kulttuuri ja hyvinvointi -teemaa yhdistävien projektien määrä on kasvanut jatkuvasti. Haastattelujen avulla päästään käsiksi kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseen liittyviin käytännön ongelmiin. Samalla voidaan esitellä hyviä käytäntöjä, joilla kulttuuria ja taidetta on onnistuneesti käytetty hyväksi hoivayhteisöjen arjessa.

Helsingissä on lähes sata ikäihmisille tarkoitettua, erisuuruista asumisyksikköä, joista selvitykseen valittiin 55. Lista valituista asumisyksiköistä on liitteessä 1. Julkishallinnon, taidekentän ja kolmannen sektorin toimijoista haastattelun kohteeksi on valittu ne tahot, jotka ovat palvelutalojen ja ryhmäkotien henkilökunnan haastatteluissa nousseet esille ikäihmisille suunnatun kulttuurin aktiivisina tuottajina. Näitä tahoja on haastateltu lähes 50. Lista haastatelluista henkilöistä löytyy lähdeluettelosta. Kaikille haastatelluille on annettu mahdollisuus kommentoida selvitystekstiä. Selvitykseen kerätyt esimerkit on kirjoitettu pääosin yhteistyössä haastateltujen kanssa.

1.3 Keskeiset käsitteet

Kulttuuri ja taide

Kulttuurin käsitteen yksiselitteinen määrittely on vaikeaa. Käsitteeseen liitetyt määritelmät ovat tiukasti kiinni ajassa ja paikassa. Näin ollen sen sisällöt ovat muuttuvia ja kiistanalaisia. Laajimmillaan kulttuuri kattaa kaiken inhimillisen toiminnan. Tällöin käsitteeseen sisällytetään kaikki se, mikä liittyy ihmisille ominaisiin henkisiin ja aineellisiin toimintoihin. Euroopan neuvoston raportissa ”Syrjästä esiin” (1996) kulttuurin käsite on jaettu kolmeen erilaajuiseen määritelmään. Määritelmä A on niistä laajin. Se sisältää ihmisten perusolemuksen, arvot ja perinteet. Määritelmä B kattaa muun muassa kulttuuri- ja tekijänoikeusteollisuuden sekä markkinoinnin. Määritelmä C on sisällöltään suppea-alaisin. Siihen sisältyy taiteellinen luova työ kuten niin sanottu korkeakulttuuri. (Ks. esim. Heiskanen & Kangas & Mitchell 2002, 21.)

Tässä selvityksessä kulttuurin käsite määritellään kahdella eri tavalla. Vanhustyön hoitoyhteisöihin liittyvän kulttuuritoiminnan kartoituksessa (luku 5) kulttuurin käsitettä ei haluttu ottaa annettuna; sen sijaan määrittelyvalta päätettiin antaa haastateltaville. Kulttuurin tuottajatahojen kartoituksessa (luvut 6–8)

¹ Teemahaastattelussa haastattelun perusrakenteena on ennalta mietitty haastattelurunko. Haastattelutilanteessa on oleellista, että haastateltavat pääsevät omin sanoin kertomaan käsiteltävästä teemasta. Näin päästään käsiksi syvälle haastateltavien kokemusmaailmaan sekä heidän määritelmiinsä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.)

kulttuurin käsite määritellään suppeasti lähinnä taidetoiminnan kautta. Se sisältää kuvataiteen, kirjallisuuden, draaman, musiikin, tanssin, elokuvan sekä sirkuksen.

Terveys ja hyvinvointi

Perinteinen terveyden käsite on perustunut lääketieteellisiin arvoihin ja määritelmiin. Erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien käsitteen määritelmää on ryhdytty laajentamaan. Yksi käänteentekevä tekijä uudenaikaisessa terveysajattelussa on ollut kansainvälisen terveysjärjestö WHO:n vuonna 1948 esittämä määritelmä, jonka mukaan terveys ei ole vain sairauden puuttumista, vaan täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila. Oleellinen muutos tässä määritelmässä oli se, että terveyteen sisällytettiin hyvinvoinnin ja elämänlaadun kokeminen. (Liikanen 2003, 41; Karisto 1984, 57–61.)

Tämän selvityksen lähtökohtana on laaja terveys- ja hyvinvointikäsitelmä, jonka mukaan yksilön ja yhteisön hyvinvointi koostuu niin fyysisistä, henkisistä kuin sosiaalisista tekijöistä. Lähtökohtana on, että useat terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät ovat terveys- ja sosiaalisektorin ulottumattomissa. Näin ollen muiden toimialueiden, kuten kulttuuri- ja taidetoiminnan merkitys kasvaa. (von Brandenburg 2008, 18.)

Ikäihminen

Ikään ja ikääntymiseen viitataan monenlaisin käsittein: puhutaan niin vanhuksista, ikääntyneistä, ikäihmisistä kuin senioreista.

Tässä selvityksessä puhutaan vanhuksista ja ikäihmisistä, joilla tarkoitetaan niitä henkilöitä, jotka *asuvat* ikäihmisille tarkoitetuissa asumisyksiköissä eli esimerkiksi palvelutaloissa tai ryhmäkodeissa. Ikäihmisiä yhdistävä tekijä on asuminen tietyssä paikassa – ei esimerkiksi ikä tai toimintakyky. Palvelutaloissa asuvat ikäihmiset eivät ole homogeeninen joukko; tämä koskee niin fyysistä kuntoa kuin esimerkiksi kulttuuriaktiiviteetteihin liittyviä tottumuksia ja toiveita.

Ikäihmisten asumispalveluihin liittyvät käsitteet

Ikäihmisten asumispalvelut ovat viime vuosikymmenten aikana merkittävästi muuttuneet. Yleisenä trendinä on ollut vanhakantaisen laitospalvelun purkaminen avopalveluiksi. Tämä on tarkoittanut muun muassa vanhainkotien ja pitkäaikaissairaanhoidon muuttamista palveluasumiseksi ja ryhmäkodeiksi. Perinteiseen laitoshoidon verrattuna avohoidossa korostuu ikäihmisten oma mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten asuminen ja tarvittavat palvelut järjestetään. Avohoidossa oleva henkilö asuu yleensä palvelutalossa vuokra- tai omistusasunnossa ja hän pystyy ostamaan palveluita tarpeidensa mukaan. Avohoidossa siis liikkuvat palvelut ikäihmisten tarpeiden mukaan, eikä päinvastoin kuten perinteisen laitoshoidon yhteydessä. Tässä selvityksessä keskeiset avohoidon liittyvät käsitteet määritellään seuraavasti²:

- **Palvelutalo** on kunnan, yhdistyksen tai yksityisen tahon omistama rakennus. Asumispalveluiden lisäksi palvelutalossa on asukkaille yhteisiä tiloja ja muita palveluita. Ikäihmiset asuvat palvelutalossa joko vuokra- tai omistusasunnossa.

² Määritelmät on mukailtu Helsingin sosiaaliviraston määritelmistä: www.hel.fi/hki/sosv/fi/Vanhusten+palvelut. Sivulta löytyvät myös tiedot Helsingin kaupungin omistamista avopalveluyksiköistä.

- **Ryhmäkoti** on noin 10 hengen suuruinen, kodinomainen palveluasuntoryhmä. Ryhmäkodit sijaitsevat usein palvelutalojen yhteydessä ja ne on tarkoitettu ympärivuorokautista huolenpitoa ja valvontaa tarvitseville, esimerkiksi muistisairaille ikäihmisille.
- **Päivätoimintayksikkö** on ennaltaehkäisevää ja kuntoutumista tukevaa toimintaa. Asiakkaina ovat kotona asuvat, esimerkiksi muistihäiriöiset ikäihmiset. Palveluun kuuluu muun muassa kuljetus, ateriat, liikunta ja viriketoiminta. Päivätoimintayksiköt sijaitsevat usein palvelutalojen yhteydessä.
- **Palvelukeskus** tarjoaa monenlaista toimintaa ja tapahtumia laajalle käyttäjäkunnalle, kuten erilaisia kädentaidon pajoja, kursseja ja liikuntapalveluja. Palvelukeskuksen yhteydessä voi olla palvelutalo ja ryhmäkoteja tai se voi olla itsenäinen yksikkö. Palvelukeskus on tarkoitettu palvelutalon asukkaiden ja muiden lähiseudun ikäihmisten oleskeluun ja harrastuksiin.
- **Vanhustenkeskus** on yksi kokonaisuus, joka sisältää palvelukeskuksia, päivätoimintaa, asumispalveluja, pitkäaikaishoitoa ja vanhainkoteja. Helsingissä on kahdeksan vanhustenkeskusta.

Viime vuosien aikana ikäihmisille on kehitetty asumismuodoksi myös niin sanottuja **senioritaloja**. Siellä asuvat ikäihmiset ovat hyväkuntoisia eikä niissä ole tarjolla palveluita. Senioritalojen erityispiirteenä on, että ne sijaitsevat yleensä palvelujen lähellä ja niissä on erityisesti huomioitu ikäihmisten tarpeet kuten esteettömyys. Helsingissä sijaitsevia senioritaloja ei ole otettu mukaan tähän selvitykseen.

II. Marginaalista keskiöön

2. Ikääntyvät sukupolvet ja hyvinvointi

Mauri Lehtovirta

2.1 Kaikki me vanhenemme

Ihmisen elinkaaren kaikissa vaiheissa esiintyy, persoonasta riippuen, eriasteista pyrkimystä luovan toiminnan, kulttuurin ja taiteen pariin – kuluttajaksi, kokijaksi ja myös itse tekijäksi. Tällainen inhimillinen pyrkimys nähdään kulttuurityötä tekevien piirissä yleensä luonnollisena asiana ja tätä ihmisen sisäistä luovaa tahtoa ja pyrkimystä halutaan yhteiskunnassa edistää.

Kun kansalaisia kannustetaan ja johdatetaan taiteen ja muun luovan toiminnan piiriin, on kannustajilla tavallisesti ajattelunsa lähtökohtana kokonaisvaltainen, holistinen ihmiskäsitys. Siinä nähdään ihminen psykofyysisenä ja henkisenä olentona, joka osallistuu, toimii ja saa kasvaa kokonaisemmaksi ihmiseksi yhteisössään ja yhteiskunnassa. Myös ovia uuteen kokemus- ja elämysmaailmaan taiteiden sisällä voidaan avata kaikkina ikäkausina. Näin nähty ihminen on täysivaltainen silloinkin, kun hänen fyysiset tai psyykkiset osallistumismahdollisuutensa käyvät vähäisiksi.

Kokonaisvaltaisessa ihmiskäsityksessä ihmisen toiminnan alueet – fyysinen, henkinen ja sosiaalinen – nähdään monin tavoin yhteen kietoutuneina, toisiinsa vaikuttavina ja toisistaan riippuvina. Sektoroituneessa hallinnossa nämä alueet ja niihin liittyvä toiminta on kuitenkin aina eriytetty. Niitä käsitellään ja hoidetaan erillisinä.

Sellaiset elämää vahvistavat ja kannattelevat laatutekijät kuten hyvinvointi, elämän kokeminen mielekkääksi, sosiaalinen pääoma ja luovuus ovat monimutkaisia ja moneen suuntaan vaikuttavia elämänilmiöitä. Niitä tavoitellaan, mutta niiden muodostuminen elämän voimatekijöiksi edellyttävät ponnisteluja, perinpohjaisempaa syventymistä ja yhteistyötä. Sektorihallinnolle asetetaan jatkuvasti näissä kysymyksissä – ja tässäkin selvityksessä taas kerran – rajat ylittävän yhteistyön haaste. Sen takana on ja siihen kannustaa tuo holistinen ihmiskäsitys.

Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen tuomat ongelmat ovat puhuttaneet Suomessa pitkään. Uusimmat väestöennusteet nostavat tilanteen esiin selkeinä lukuina. Helsingin tietokeskuksen vuoteen 2040 ulottuvan ennusteen mukaan 65–74 -vuotiaiden määrässä tulee tapahtumaan jyrkkä kasvu. Tämä joukko kasvaa Helsingissä lähes puolitoistakertaiseksi jo vuoteen 2020 mennessä. Ikäryhmän 75–84 jyrkin kasvuvaihe ajoittuu jaksolle 2018–2028. Heidän määränsä Helsingissä kasvaa tuolloin yli 70 % nykyisestä. Yli 85-vuotiaiden määrä tulee laskelman mukaan lähes kolminkertaistumaan vuoteen 2040 mennessä. (Helsingin väestöennuste 2010–2040 2009, 19.)

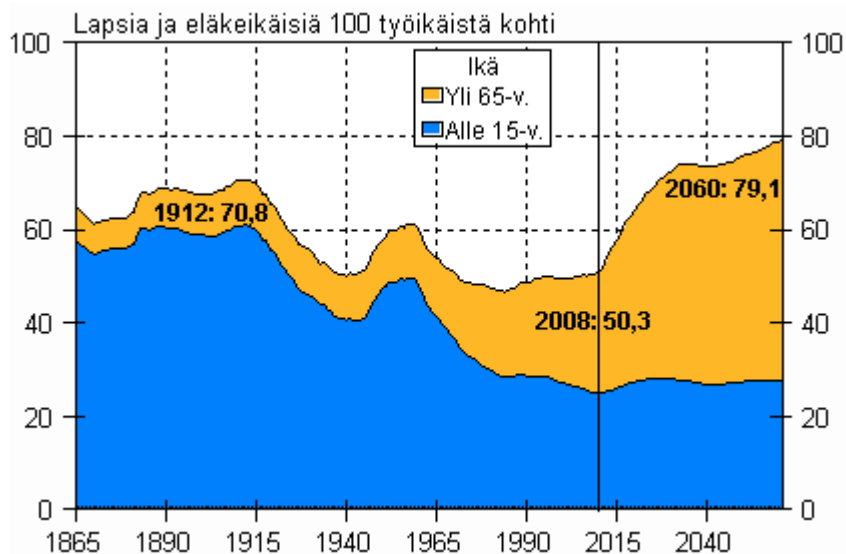
Suomen koko vanhusväestön kasvun esittäminen lukumäärinä tuo ikärakenteen muutoksen vieläkin dramaattisemmin esille. Tilastokeskuksen selvityksessä todetaan, että vuoteen 2060 mennessä eläke-

ikäisten eli 65 vuotta täyttäneiden määrä Suomessa lähes kaksinkertaistuu. Lukumäärinä tämä tarkoittaa, että eläkeikäisten määrä nousee nykyisestä noin 900 000:sta lähes 1,8 miljoonaan. Yli 85-vuotiaiden osuus väestöstä nousee ennusteen mukaan nykyisestä 108 000:sta 463 000:een. (Väestöennuste 2009–2060, elektroninen dokumentti.)

Erytishaasteen tuo esiin vieraskielisten määrä, jonka ennustetaan kasvavan Helsingin seudulla. Ennusteen mukaan venäjää äidinkielenään puhuvien ikäihmisten määrä kasvaa voimakkaimmin. Ruotsia puhuvien määrässä ei tapahdu merkittäviä muutoksia. Ikäihmisten palvelutarpeiden osalta on tärkeää huomioida eri kieliä puhuvien erityiset kulttuuritarpeet. (Vieraskielisen väestön ennuste Helsingin seudulla 2010–2030 2010, 13, 52.)

Ikääntyvän väestön määrän kasvuun liittyy tiiviisti keskustelu hoitovastuusta. Väestön suhteellinen ikääntyminen hahmottuu selkeästi tilastokeskuksen kaaviosta, joka kuvaa väestöllisen huoltosuhteen kehitystä vuosien 1865–2060 aikana. (Kaavio 1.) Väestöllisellä huoltosuhteella kuvataan lasten ja eläkeikäisten määrää sataa työkäistä kohden. Kaaviosta nähdään, kuinka huoltosuhte on vuosikymmenten aikana Suomessa muuttunut; huollettavien lasten määrä on vähentynyt, kun taas huollettaviksi ikääntyvien ikäihmisten määrä on voimakkaassa kasvussa. Suomessa väestön huoltosuhdeluku oli vuonna 2008 50,3. Ennusteen mukaan vuonna 2016 se tulee olemaan 60,4 ja vuonna 2060 79,1. (Väestöennuste 2009–2060, elektroninen dokumentti.)

KAAVIO 1. Väestöllinen huoltosuhte vuosien 1865–2060 aikana.

Lähde: Väestöennuste 2009–2060, elektroninen dokumentti.

Väestöllisessä huoltosuhteessa jo liikkeelle lähtenyt nopea muutos merkitsee vanhusväestön määrän jyrkkää kasvua – kaavion mukaan seuraavien 50 vuoden ajan – suhteessa työkäiseen väestöön. Hoivaa tarvitsevien määrä kasvaa jyrkästi suhteessa hoivan maksajiin.

Suomessa oli vuonna 2005 pitkäaikaisessa laitoshoidossa 30 000 yli 75-vuotiasta ihmistä. Jos tätä hoitoa tulevaisuudessa tarjotaan yhtä suurelle osalle tämän ikäisiä, on näissä laitoksissa kahdenkymmenen vuoden kuluttua 70 000 asiakasta. Fyysisen kunnon yleisestä kohenemisesta huolimatta pitkäaikaisen laitoshoidon tarve ei tulevaisuudessa vähene. Synnä on arvio, että vuoteen 2030 mennessä dementoituneita

den ihmisten määrä kasvaa nykyisestä noin 80 000:sta lähes kaksinkertaiseksi. Keskimäärin kolme neljästä dementiapotilaasta tarvitsee sairauden edetessä pitkäaikaista laitoshoidtoa. (Voutilainen 2005, elektroninen dokumentti.) Dementian lisäksi yksinäisyys ja masennus ovat keskeisiä vanhuusiän ongelmia.

Kaikki edellä kuvatut arviot ja ennusteet viittaavat vakavaan yhteiskunnalliseen haasteeseen, johon on myös koko yhteiskunnan voimin vastattava. Palvelurakenteita ja -kulttuuria on välttämätöntä muuttaa tulevaa väestörakennetta vastaavaksi. Laitoshoidon kalleus pakottaa miettimään keinoja, joilla vanheneva väestö pidetään pirteänä ja elämässä kiinni mahdollisimman pitkään. Kulttuurille ja taiteelle asettuu tässä työssä omat vakavat haasteensa.

2.2 Täyttä elämää

Käynnissä oleva vilkas tutkimustyö ja siitä sukeutunut keskustelu on pyrkinyt monin tavoin perustelemaan kulttuurin ja taiteen vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin eri ikäkausina. Keskustelussa toistuva keskeinen havainto on, että ihmisen elämänvoimat ja elämänhalu ovat vahvasti sidoksissa siihen, miten merkitykselliseksi ja tarpeelliseksi hän itsensä ja elämänsä kokee. Olennaista on myös se, onko hänellä mahdollisuus tulla kuulluksi itseään koskevista asioista.

Pelkkä fyysinen terveys ei takaa seniorikansalaisen ja hoivayhteisössä asuvan ikäihmisen hyvinvointia. Se on tärkeää, mutta se ei riitä. Hyvinvoinnin kokonaisuutta tai kokonaisterveyttä tulee tarkastella myös mielen tasolla. Se ilmenee henkisenä vireytenä, aloitteellisuutena, oppimishaluna ja yleisenä pyrkimyksenä luovuuteen ja vuorovaikutukseen ajattelussa ja toiminnassa. Kulttuuri ja taidetoiminta tuottavat tämänkaltaista tavoiteltavaa terveydentilaa ihmisessä läpi koko hänen elämänsä.

Meillä ja muualla tehtyä tutkimusta kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ihmisen eri ikävaiheissa on koottu yhteen valtakunnallista Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaa varten. (Liikanen 2010.) Aineiston pohjalta voidaan tiivistää keskeisiä johtopäätöksiä kulttuurin vaikutuksista myös ikäihmisten elämänlaatuun.

- Kulttuurin ja taiteen vastaanottamisessa ja tekemisessä on keskeisellä sijalla luova kokeminen, joka tuottaa elämyksellisyyttä ja iloa sekä vahvistaa ihmisen identiteettiä.
- Kulttuuri- ja taideharrastuksissa uudet kokemukset, lisääntynyt kommunikointi, avoin vuorovaikutus ja empatian kasvu tukevat ja vahvistavat ihmisen itsetuntoa.
- Osallistava kulttuuri lisää sosiaalista hyvinvointia, kasvattaa sosiaalista pääomaa ja aktivoi kanssakäymiseen. Kulttuurin ja taiteen avulla syntyy yhteisöllisyyttä ja verkostoja, jotka vahvistavat ikäihmisen elämänhallintaa.
- Kulttuurilla, taiteella ja sosiokulttuurisella toiminnalla on vaikutuksia fyysiseen terveyteen, esimerkiksi osana kuntoutusta. Ne vaikuttavat myönteisesti muisti- ja aivotointoihin. (Ks. lisää Teppo Särkämön artikkeli.)

Samalla, kun paneudutaan taiteen soveltavaan käyttöön sen eri muodoissa, ei tule unohtaa perinteisesti korostettua taiteen tärkeyttä elämyksenä, merkityksinä ja taidenautintona sellaisenaan, osana ih-

misen perustarpeita. (Liikanen 2010, 65.) Taide on aina tuottanut esteettisiä kokemuksia, jotka ovat myös universaaleja. Se jäsentää yhä uudelleen vastaanottajansa kokemusmaailmaa ja avaa uusia näkökulmia hänen todellisuuteensa. Parhaimmillaan taide voi puhutella ihmisen tietoisuuden syvärakenteita, joita varten ei ole olemassa teknisiä mittareita. Taide voi synnyttää elämyksiä, jotka ovat korkeimpien henkisten kokemusten kaltaisia ja saattavat sellaisina muodostua ihmisen elämää kantaviksi tekijöiksi.

Taide auttaa ihmistä tietoisuuteen itsestään ja tasapainoon itsensä kanssa. Kun hoitotyö ottaa ihmisen huomioon kokonaisuutena, käsittää se silloin myös hänen kauneuden-, harmonian ja rauhan kaipuunsa ja sen merkityksen tervehtymiselle. Tällä tavoin taide auttaa jaksamaan. Taiteen perimmäisenä tarkoituksena on paljastaa, mistä elämässä on kysymys. Taide puhdistaa ilmiöt ja kohottaa ne oman arkipäiväisyytensä yläpuolelle. (Vrt. Blomqvist-Suomivuori 2001, 62.)

Mutta taiteellakaan ei voi tehdä kaikkea. Omalakisena se voi toimia hoitotyön tukena ja täydentäjänä. Ei ole yllättävää, että taide- ja kulttuuritoimijoiden mahdollisuuksia toimia ”lääkäreinä” ja ”sosiaalityöntekijöinä” on myös epäilty. ”Kyseenalaista on käyttää taidetta tilanteissa, joissa todellista ongelmaa ei ole muuten voitu ratkaista. Toisaalta kääntäen voidaan myös todeta, että tilanteissa, joissa todellista ongelmaa ei ole voitu nähdä ja ratkaista, taide tai taiteellinen toiminta voivat nostaa todellisen ongelman esiin ja näin edesauttaa yksilön ja yhteisön kehitystä”. (von Brandenburg 2008, 17–18.)

2.3 Huolenpito maksaa, välinpitämättömyys myös

Hyvinvoinnin tuottaminen on taloudellisesti kannattavaa, mutta sillä on myös kustannuksensa. Hyvinvoinnin kustannuksia voidaan perustella sillä, että seniorikansalainen tai jo hoidon piirissä elävä vanhus on maksanut koko työikänsä ajan veroja ja rakentanut yhteiskuntaa. Tällöin, samoin kuin verotulojen kertymä takaa aineellisen toimeentulon eli eläkkeen, samaan ”ansaintalogiikkaan” kuuluu myös henkinen toimeentulo. Se tarkoittaa elämän laatuun liittyvien perustekijöiden turvaamista aktiivisen työuran päättymisen jälkeen. Kun puhumme tästä aiheesta, puhumme myös ihmisen perusoikeuksista. Suomen perustuslain mukaan jokaisella kansalaisella tulee olla oikeus kieleen ja kulttuuriin. Lakitekstin henki on yhdensuuntainen YK:n ihmisoikeuksien julistuksen kanssa.

Dramaattista kasvua osoittavat ikääntymisennusteet ja niiden kustannusvaikutukset ovat synnyttäneet kaksisuuntaista keskustelua. Julkisuudessa vanhuudesta puhuttaessa pelotellaan kansalaisia tavan takaa eläkepommilla, josta tulee valtava rasite koko yhteiskunnalle. Toisaalta uudet, ikääntymiseen liittyvät nimitykset ”harmaat pantterit” ja ”hopeatsunami” viittaavat paitsi uuteen ja yllättävään yhteiskunnalliseen muutostekijään myös uuteen taloudelliseen mahdollisuuteen. On syntymässä nopeasti kasvava makusukyinen, matkusteleva, pitkään elävä, nuorekas ikääntyneiden luokka. Epävarmoina aikoina se saattaa olla ei ainoastaan sosiaalista, vaan myös taloudellista pääomaa kantava ja tuottava yhteiskunnan voimavara. Varakas, palveluita käyttävä ja uusia palveluita vaativa senioriväestö voi muodostaa pitkäksi aikaa palvelutuotannolle haasteen.

Uuden vuosituhaten vaihteen tienoilla on vahvistunut trendi valjastaa aiemmin suhteellista itsenäisyyttä nauttivat taide ja kulttuuri taloudellisen kasvun vetureiksi. Niitä alettiin tarkastella paitsi kansantalouden kasvutekijöinä myös välineinä yksityisen voiton tuottamisessa.

Oli odotettavissa, että taiteen tarkastelu taloudellisen kasvun välineenä synnyttää myös kritiikkiä. Taiteen ja kulttuurisen osallistumisen arvoa ei koskaan voi mitata pelkästään rahassa. Kulttuurin ja etenkin taiteen hyvinvointivaikutukset ovat sivistystekijöitä, jotka vaikuttavat ennen muuta ihmisen tietoisuudessa. Uudet havainnot, näköalat, esteettiset kokemukset ja oivallukset elämän merkityksistä voidaan usein myös jakaa. Siinä on taiteen yhteisöllinen voima myös vanhustyössä. Viime aikoina on julkiseen keskusteluun heitetty ajatus, että bruttokansantuotetta voitaisiinkin kuvata vaihtoehtoisesti myös elämän hyvinvointi- ja laatutekijöillä eikä vain taloudellisilla mittareilla.

Taloudellista tulosta tavoitteleva panostaminen elämän kulttuuriin laatutekijöihin on kaikkien ikäkausien osalta vaikeasti hyödynnettävissä. Näin on erityisesti silloin, kun puhutaan vanhuksista ja lapsista. Nopeita voittoja kulttuurista ei ole helppo ulosmitata. Panostuksen tulokset nähdään erilaisina hyvinvointia tuottavina tekijöinä laajalti ja pitkällä aikajänteellä yhteiskunnassa ja kansalaisten elämässä eri ikäkausina. Jos taas ei puhuta voitontavoittelusta, vaan yhteiskunnan säästöistä, voidaan kulttuuriin panostamisella päästä merkittäviinkin tuloksiin. Näistä syistä kulttuuri onkin tähän saakka ollut pääosin yhteiskunnan ylläpitämää ja tukemaa toimintaa.

Tuskin on vielä kovin selkeästi pystytty osoittamaan esimerkiksi nopeaan kasvuun lähteneiden mielen-terveysongelmien yhteiskunnallisia syitä. Seuraukset alkavat kyllä jo näkyä. Kiistatonta kuitenkin lienee, että siirtämällä yhteiskunnassa ajattelun ja toiminnan painopistettä inhimillisempään suuntaan, päästään terveemmälle kehitysuralle. Vähittäinen paluu kulutustalouden jatkuvan kasvun, nopean rahan ahnehtimisen, syrjäytymistä ja vieraantumista tuottavan itsekkään kilpailemisen tieltä voisi tuottaa monenlaisia yhteiskunnallisia hyötyjä. Siirtyminen välittämisen ja ihmisenä kasvamisen päämääriä ensisijaisena pitävään kulttuuriin, voisi palauttaa menetettyä tasapainoa. Se taas merkitsisi elämänlaadun ja terveyden – myös mielen-terveyden kohentumista ja sitä kautta merkittävää kansantaloudellista säästöä.

Tähän liittyen voitaisiin tutkia ajatusta kulttuurista ja taiteesta korvaavana tai vaihtoehtoisena ”lääkkeenä” vaikkapa vanhustyössä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimusprofessori Marjatta Bardyn ajatusta kehitellen muutama promille sosiaali- ja terveysviraston budjetista tai vain sen lääkekuluista voitaisiin – vaikka koeluontoisesti – siirtää Helsingissä kulttuurikeskuksen käyttöön. Taiteen ja kulttuurin voimaannuttavaa vaikutusta voitaisiin kokeilla turruttavan lääkinnän vaihtoehtona.

Edellä sanottu heijastelee osaltaan sitä, kuinka tutkimuksen esiin nostamat uudet näkökulmat ja niistä juontuvat uudet käytännöt ovat jo nyt synnyttäneet vilkasta ja osin vastakkaistakin mielipiteen vaihtoa. Vireä keskustelu on taas omiaan generoimaan uutta tutkimusta, laajempia selvityksiä ja kokeiluja. Nyt ollaan ottamassa uudenlaisen kulttuurisen vanhustyön ensimmäisiä askeleita. Se vaatii yhteistyötä moneen suuntaan, ponnistelua, aikaa ja kärsivällisyyttä. Se vaatii myös omien ennakkoluulojen kyseenalaistamista, uusien asioiden kokeilemistä ja oppimista. Vahvistuva tutkimusnäyttö kulttuurin vaikutuksista ihmisen kokonaisyhyvinvointiin tarjoaa perusteluita sille, että yhteistyö, jota tavoitellaan, on vaikuttavaa ja tärkeää. Tämä valmistaa kulttuurisektoria omalta osaltaan ottamaan haasteen vastaan.

MUSIIKKIA AIVOILLE – Miten musiikki vaikuttaa aivojen toimintaan?

Teppo Särkämö, psykologi, tutkija

Musiikilla on kulttuurissamme ollut kautta historian merkittävä rooli erityisesti emootioiden välittämisessä, kommunikoinnissa sekä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tutkimusten mukaan useimmat ihmiset ovat nykyään musiikin kanssa tekemisissä päivittäin ja arvostavat musiikkia, koska se auttaa säätelemään tunteita, tarjoaa nautintoa ja lohtua sekä vähentää stressiä. Musiikin kuuntelulla ja harrastamisella sekä musiikki-terapialla tiedetään olevan lukuisia positiivisia fysiologisia, motorisia, emotionaalisia ja kognitiivisia vaikutuksia, mutta miksi? Musiikin aivotutkimus on viimeisen 20 vuoden aikana tuonut runsaasti uutta tietoa siitä, miten musiikkia käsitellään aivoissa, miten sen kuuntelu ja harrastaminen muokkaa aivoja ja mihin sen kuntouttava vaikutus saattaa perustua.

Musiikin aikaansaaman kuuloaistimuksen käsittelyyn osallistuvat lukuisat eri aivoalueet. Korviin saapuva kuulosignaali kulkee ensin kuulohermoa pitkin aivorunkoon ja sieltä talamuksen kautta kuuloaivo-kuorelle, jossa käsitellään havaittavan äänen akustisia peruspiirteitä. Kuultavan musiikin käsittelyyn osallistuvat myös useat otsa-, ohimo- ja päälaenlohkon alueet. Niiden toiminta liittyy musiikin rakenteeseen, sen tunnistamiseen, aistitiedon yhdistämiseen sekä tarkkaavaisuuden, työmuistin ja liikkeiden säätelyyn. Lisäksi musiikki aktivoi useita syviä limbisen järjestelmän alueita, kuten manteliumaketta, aivotursoa ja pihtipaimua. Ne liittyvät emootioiden ja mielihyvän kokemiseen ja säätelevät autonomisen hermoston sekä immuuni- ja hormonijärjestelmän toimintaa. Erilaisen musiikin kuuntelun on osoitettu vaikuttavan aivojen dopamiini- ja kortisolitasoihin, joka osaltaan selittää musiikin piristävää ja rauhoittavaa vaikutusta. Kun musiikkiin liittyy myös tekemistä, kuten soittamista, laulamista tai tanssimista, aktivoituvat edellä mainittujen alueiden lisäksi myös aivojen liike- ja tuntoalueet otsalohkon takaosassa, tyvitumakkeissa ja pikkuaivoissa.

Musiikin kuuntelulla ja harrastamisella on myös pysyviä vaikutuksia aivojen kehitykseen. Eläimillä tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että toistuva altistuminen musiikille parantaa muistia ja oppimista muun muassa lisäämällä välittäväaineiden, kuten glutamaatin ja dopamiinin, eritystä, uusien hermosolujen syntyä sekä hermokasvutekijöiden määrää. Musiikin aktiivisen harrastamisen on puolestaan havaittu edistävän päättelyn, kielen, avaruudellisen hahmottamisen, tarkkaavuuden, muistin ja motoriikan kehittymistä lapsilla. Musiikin harrastaminen saa myös aivoissa aikaan plastisia muutoksia erityisesti soittamisen kannalta keskeisten alueiden, kuten kuuloaivokuoren, etuotsalohkon, liikeaivokuoren ja aivokurkiaisen, toiminnassa ja rakenteessa.

Musiikkiterapiaa on jo pitkään käytetty osana erilaisten somaattisten, kehityksellisten, psykiatristen ja neurologisten sairauksien hoitoa ja kuntoutusta. Sen vaikuttavuutta on kuitenkin alettu tutkia systematisemmin vasta viime vuosikymmenien aikana. Eniten tutkimukseen pohjautuvaa näyttöä on kertynyt musiikkiterapian positiivisesta vaikutuksesta kivun kokemiseen kipu- ja leikkauspotilailla, verenpaineeseen ja muihin oireisiin sepelvaltimotautipotilailla, ilmaisukykyyn autistisilla lapsilla, mielialaan masennuspotilailla sekä henkiseen tilaan ja toimintakykyyn skitsofreniapotilailla. Musiikin käyttöä neurologisten sairauksien kuntoutuksessa on tutkittu vähemmän, mutta muutamat tuoreet tutkimukset viittaavat siihen, että musiikin rytmisiä, melodisia, emotionaalisia sekä kognitiivisia ominaisuuksia voidaan hyödyntää myös neurologisessa kuntoutuksessa. Ensinnäkin musiikin rytmin kautta voidaan auttaa kävelykyvyn toipumista useissa neurologisissa sairauksissa, kuten aivohalvauksessa ja Parkinsonin taudissa. Aivohalvauspotilailla on myös havaittu, että rumpuja tai pianoa soittamalla voidaan tehostaa käden motoriikan kuntoutumista ja laulamalla puheen tuoton kuntoutumista. Toipumisen alkuvaiheessa myös pelkkä oman mielimusiikin kuuntelu päivittäin muutaman tunnin ajan voi auttaa muistin ja tarkkaavaisuuden kuntoutumista sekä kohentaa mielialaa. Myös kohtalaisen vaikeaa Alzheimerin tautia sairastava potilas voi yhä tunnistaa musiikkia ja reagoida siihen emotionaalisesti. Musiikki voikin hetkellisesti vähentää dementiaapotilaan levottomuutta sekä parantaa vireystilaa, kommunikaatiota ja vuorovaikutusta.

Musiikin kliinisen tutkimuksen ja aivotutkimuksen kautta on viime vuosina opittu ymmärtämään, että musiikin avulla voidaan aktivoida ja muokata useiden emootioita, vireystilaa, kognitiivisia toimintoja ja liikkeitä säätelevien aivoalueiden toimintaa. Näin voidaan tukea muun muassa mielialan, puheen, muistin ja

motoriikan kehitystä ja kuntoutusta. Lisää tutkimustietoa musiikkiterapian vaikuttavuudesta sekä sen taustalla olevista aivomekanismeista tarvitaan kuitenkin edelleen. Erityisesti väestön ikääntyessä ja muistisairauksien yleistyessä eräs tärkeä ja kasvava musiikin kliininen tutkimuskohde on myös sen käyttö osana Alzheimerin taudista ja muista demenciasairauksista kärsivien hoitoa ja kuntoutusta. Suomessa musiikin aivo-perustaa sekä musiikkiterapian vaikuttavuutta masennuksen, aivohalvauksen ja demencian hoidossa tutkitaan tällä hetkellä Jyväskylän ja Helsingin yliopistoissa toimivassa Monitieteisen musiikintutkimuksen huippuyksikössä.

Kirjoittaja: Kognitiivisen aivotutkimuksen yksikkö, Käyttäytymistieteiden laitos, Helsingin yliopisto
Monitieteisen musiikintutkimuksen huippuyksikkö, Jyväskylän yliopisto

Lisää aiheesta:

Levitin, D.J. (2006): *This is your brain on music. Understanding a human obsession*. Atlantic Books.

Koelsch, S. (2010): "Towards a neural basis of music-evoked emotions". *Trends in Cognitive Sciences*, 14, 131–137.

Soinila, S. & Särkämö, T. (2009): "Musiikki aivoinfarktipotilaan hoidossa". *Duodecim*, 125, 2585–2590.

Tervaniemi, M. (2009): "Miksi musiikki liikuttaa?" *Duodecim*, 125, 2579–2582.

Zatorre, R.J. (2005): "Music, the food of neuroscience?" *Nature*, 434, 312–315.

3. Ikääntyneiden kulttuuripalvelut organisoituvat

3.1 Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma

Hanna-Liisa Liikanen, VTT

Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallinin toimeksiannosta on valmistunut Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma vuosille 2010–2014. Ohjelman päämääränä on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin. Jotta tämä voi toteutua yksilötasolla tarvitaan siihen myös yhteisön, läheisten ja yhteiskunnan tukea.

Kulttuurin ja taiteen nousu marginaaleista

Kulttuurin nostaminen marginaalista keskiöön, tärkeäksi osaksi kehittyvää demokratiaa, tapahtui Unescon jäsenmaiden yhteisenä ponnistuksena. Kun kulttuuri nähtiin kehityksen perustana, samalla kulttuurin käsite laajeni. Taiteen ja kirjallisuuden ohella kulttuurin käsitteeseen sisällytettiin arvojärjestelmät, perinteet, yksilön perusoikeudet ja elintavat. Unescon Maailman kulttuuripoliitiikan konferenssi Meksikossa vuonna 1982 johti kulttuurikehityksen vuosikymmenen (1988–1997) viettämiseen. Tämän vuosikymmenen saavutukset kirjattiin Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission Moninaisuus luovuutemme lähteenä -raporttiin (Pérez de Cuéllar 1998).

Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen (2001) mukaan ”kaikkien yksilöiden tulee voida osallistua haluamaansa kulttuurielämään ja harjoittaa omaan kulttuuriinsa kuuluvia tapoja, kunnioittaen samalla ihmisoikeuksia ja perusvapauksia”. Euroopan neuvosto tuotti Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission työhön vuonna 1996 raportin *In from the Margins* (Syrjästä esiin, 1998). Raportti toi vahvasti esille kulttuurin merkityksen kehityksen moottorina.

Suomessa Kupoli – Kulttuuripoliitiikan linjat -komiteamietintö (1992:36) laajensi kulttuuripoliittista näkemystä ja samalla kulttuurin käsitettä. Taide- ja taitelijapoliittinen ohjelmatyö nosti 2000-luvun alussa esiin taiteen soveltavan käytön monilla yhteiskunnan osa-alueilla. Taiteella nähtiin rooli taloudellisena, alueellisena ja paikallisena vahvistajana, osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä koulumaailmaa. Taide määriteltiin yksilön ja yhteisön voimavaraksi.

Ehdotus taide- ja taitelijapoliittiseksi ohjelmaksi (Taide on mahdollisuuksia, 2002) tehtiin laajalla yhteistyöllä, johon osallistui taiteilijoita, taiteen tutkijoita, kulttuurin ammattilaisia ja kulttuuripoliitikasta vastaavia poliitikkoja ja virkamiehiä. Valtioneuvosto teki vuonna 2003 ehdotuksen pohjalta periaatepäätöksen taide- ja taitelijapoliitikasta. Siinä kannustetaan julkista valtaa ja työyhteisöjä taiteen soveltavaan käyttöön työhyvinvoinnin lisäämiseksi ja laadukkaan työ- ja elinympäristön aikaansaamiseksi. Periaatepäätöksessä korostetaan myös taiteen soveltavan käytön merkitystä taiteilijoiden työllistymiselle. Se nosti myös esiin monikulttuurisuuden ja erityisesti lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuuriset oikeudet. (Opetusministeriö 2003:20.)

Valtioneuvoston taide- ja taitelijapoliittinen periaatepäätös johti luovuusstrategian laatimiseen (2005–2006). Luovuusstrategian visiona oli itseään luovasti toteuttavien yksilöiden, innostavien, kannustavien ja tukevien yhteisöjen sekä luovuudesta menestystä ammentavien yritysten Suomi. Luovuus määriteltiin

tiin yhteisöjä, yhteiskuntaa ja kulttuuria uudistavaksi voimavaraksi. Se ilmenee uusina ideoina, merkityksinä ja tulkintoina sekä käytäntöinä ja tuotteina (Opetusministeriö 2004:4; 2006:43).

Vanhasen kakkoshallituksen kulttuuripoliittisiin tavoitteisiin kuuluivat taiteen ja kulttuuriperinnön monimuotoisuuden, kulttuurilaitosten, luovuuden ja kansalaistoiminnan edistäminen. Ohjelmassa luvattiin edistää taiteen soveltavaa käyttöä poikkihallinnollisesti ja ottaa käyttöön verovapaa kulttuurisetelijärjestelmä. Erityistä huomiota kiinnitettiin kansalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen ja eri väestöryhmät ja alueet kattavien palvelujen toteuttamiseen.

Opetusministeriön asettaman Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan (2003–2005) työn pohjalta valmisteltiin opetusministeriön taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelmat vuosille 2006–2010. (Opetusministeriö 2004:29; 2006:6.) Opetusministeriön alainen Taiteen keskustuimikunta on vuonna 2009 perustanut monikulttuurisuusjaoston, jonka tehtävänä on tukea vähemmistö- ja maahanmuuttajataustaisia taiteilijoita sekä monikulttuurisia hankkeita.

Terveyttä kulttuurista -työn laaja kirja

Edellä on esitetty muutamia etappeja, joiden myötä käsitys kulttuurista ja sen merkityksestä on laajentunut. Kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutusten tutkiminen ja kehittäminen on Suomessa kulkenut Unescon kulttuurikehityksen vuosikymmenen avittamana kohti ajattelua, jossa taide- ja kulttuuritoimintaa voidaan integroida monelle inhimillisen elämän alalle ja osaksi elinpiiriämme.

Suomi on osallistunut Unescon ja YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmenen puitteissa syntyneeseen kansainväliseen Arts in Hospital eli Terveyttä kulttuurista -hankkeeseen jo vuodesta 1992 alkaen. Hanke tuli maahamme Suomen Unesco-toimikunnan kautta ja siihen osallistui alusta alkaen Taiteen keskustuimikunta, Suomen kuntaliitto, Stakes, Suomen Mielenterveysseura, Jorvin sairaala sekä myöhemmin useita teemasta kiinnostuneita tahoja ja henkilöitä. Arts in Hospital -hanke on ollut sytykkeenä kehityksessä, joka on johtanut inhimillisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman karttumiseen kohti kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävästä kehityksestä. Terveyttä kulttuurista -verkosto toimii edelleen Suomen Mielenterveysseuran suojissa ja verkosto on kasvanut vuosien mittaan laajaksi asiantuntijaverkostoksi.

Terveyttä kulttuurista -hanke jatkoi toimintaansa, vaikka YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmen päättyi. Hanke, jonka alkuperäisenä tarkoituksena oli tuoda taidetta sairaaloihin, on moneen kertaan muuttanut muotoaan ja laajentunut. Hanke on lisännyt taiteen ja kulttuuritoiminnan soveltavan käytön mahdollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon avohoidon kentällä sekä hoito- ja hoivatyön osana. Terveyttä kulttuurista -hanke on vuosikymmenien ajan innostanut aloittamaan monenlaisia kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia ja projekteja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoyksiköihin liittyen.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia valtakunnallisena ohjelmatyönä

Terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoinen edistäminen on nyt suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tärkeä tavoite ja arvovalinta. Suomalainen yhteiskunta on aineellisesti vaurastunut, mutta hyvinvointia etsitään ja löydetään yhä enemmän itsensä toteuttamisesta, kokemuksista, taide-elämyksistä ja henkisestä rikkaudesta. Taide- ja kulttuuritoiminta voivat toimia ennaltaehkäisevän työn ja varhaisen puuttumisen välineinä.

Valtakunnallisen ohjelmatyön käynnisti valtioneuvoston Terveyden edistämisen politiikkaohjelma (2007). Ohjelmaa valmisteltiin vuoden 2009 ajan laajapohjaisessa ja monen hallinnon aloille menevässä

asiantuntijaryhmässä. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman kolmeksi painopistealueeksi valittiin

- 1) kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä,
- 2) taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja
- 3) työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Tuloksena on kaikkiaan 18 toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan edistää terveyttä ja hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. Toimenpide-ehdotukset on jaoteltu 1) lainsäädäntöä, hallintoa ja rahoitusta, 2) julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä, 3) tutkimuksen ja tietopohjan lisäämistä, 4) koulutusta ja 5) tiedon levittämistä koskeviin ehdotuksiin.

Toimenpide-ehdotuksissa on muun muassa esitys sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöihin, myös mahdolliseen tulevaan "vanhuslakiin" kirjattavasta terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä taiteen ja kulttuurin keinoin. Samoin esitetään, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden hoito- ja palvelusuunnitelmaan kirjataan asiakkaan tarpeet ja toiveet osallistua kulttuuritoimintaan sekä miten ne toteutetaan. Taide- ja kulttuurilaitoksia sekä muita kulttuurialan toimijoita kannustetaan lisääntyvään yhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoyksiköiden, koulujen ja laitosten kanssa. Ehdotuksena on lisäksi tutkimusohjelman käynnistäminen sekä alan professuurin ja tutkijakoulun perustaminen. Rahoitusvastuuta on esitetty usealle ministeriöille ja kunnille. Raha-automaattiyhdistyksen avustus-strategia tulisi muuttaa siten, että sosiaali- ja terveysalan järjestöt voisivat hakea tukea sosiokulttuurisiin ja taidelähtöisiin hankkeisiin.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma luovutettiin sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikolle sekä opetusministeriön kansliapäällikkö Marcus Rantalalle 28.1.2010. Sosiaali- ja terveysministeriön toimesta on perustettu Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -koordinaatio- ja -seurantaryhmä. Taiteen ja hyvinvoinnin "kotipesä" on syntynyt Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle, joka on ottanut kokonaisvastuun ohjelman toteutumisesta. Siellä on työstyetty tämän alan tutkimus- ja kehittämistoimintaa jo vuosia yksittäisten tutkijoiden toimesta. Työ on alkanut kevään 2010 aikana ja yksityiskohtaisempi toteuttamisohjelma vastuutahoineen on vähitellen muotoutumassa. Ohjelma tullaan viemään läpi vuosien 2010–2014 aikana. Myös valtakunnallisen Terveyttä kulttuurista -verkoston asema selvitetään.

3.2 Kunta ikäihmisten hyvinvoinnin edistäjänä

Jenni Varho

- Kunta pyrkii edistämään asukkaidensa hyvinvointia ja kestävästä kehitystä alueellaan (Kuntalaki 1995/365, 1 §.)
- Kunnan on ... huolehdittava seuraavien sosiaalipalveluiden järjestämisestä: ... asumispalvelut, laitoshuolto ... (Esim. Sosiaalihuoltolaki 1982/710, 17 §.)
- Kunnan tehtävänä on edistää, tukea ja järjestää kulttuuritoimintaa kunnassa. Kunnan tehtävänä on myös järjestää kunnan asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen taiteen eri aloilla. (Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 1992/728, 1 §.)

Suomessa kunta veloitetaan erilaisten lakien, asetusten ja laatusuosituksen kautta edistämään ikään katsomatta kuntalaisten hyvinvointia, toimintakykyä ja elämänlaatua. Suomen laissa määritellään myös erik-

seen, että kunnan tehtävänä on vastata ikäihmisten peruspalveluiden järjestämisestä sekä kuntalaisten kulttuuritoiminnan edistämisestä, tukemisesta ja organisoimisesta.

Hyvinvointipalvelujen tuottamisen nähtiin pitkään kuntahallinnossa kuuluvan ainoastaan sosiaali- ja terveyssektorille. Viime vuosien aikana on vahvistunut kuitenkin käsitys, jonka mukaan asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen tulee huomioida kaikilla kunnan toimialoilla. Hyvinvoinnin edistämiseen liittyvässä keskustelussa on kiinnitetty erityisesti huomiota kulttuurihallintoon ja -toimintaan, koska monet viimeaikaiset tutkimukset todistavat kulttuurin ja taiteen positiivisesta vaikutuksesta terveydelle. Valmistuneissa yleishallinnollisissa sekä paikallisissa kuntastrategioissa ja -selvityksissä kulttuuri onkin usein otettu osaksi kuntien laajempaa hyvinvointipolitiikkaa. Ikääntyvän väestön luomat haasteet ja uudenlaiset palvelutarpeet ovat näissä selvityksissä usein yhtenä painopisteenä. (Ks. esim. Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma Sivistyksen suunta 2007; Ruusuvirta 2010, 8–17, 19–21, 29.)

Samanaikaisesti, kun kuntien kulttuurihallinnolle asetetaan uusia tehtäviä ja vaatimuksia, kulttuuri-toiminnan taloudelliset voimavarat ovat pysyneet varsin vähäisinä. Lisäksi viime vuosien aikana lisääntyneet säästämisspaineet ovat monissa kunnissa koskeneet myös kulttuurihallintoa. Taloudellisten resurssien vähäisyyden vuoksi hyvinvointipalvelujen tuottamisessa edellytetään uudenlaisia tuotanto- ja toimintamalleja. Monissa selvityksissä painotetaan kunnan toimijoiden yhteistyötä kulttuurin ja hyvinvoinnin edistämiseen liittyvien palvelurakenteiden suunnittelussa ja toteuttamisessa (Esim. Liikanen 2010, 53; von Brandenburg 2008, 12). Kulttuuritoimen yhteistyökumppaneina mainitaan yleensä sosiaali- ja terveystoimi, liikunta-, nuori- ja vapaa-ajantoimi sekä kolmas sektori.

Kuntahallinnon yhteistyön lisäämisessä haasteellista on se, että kuntaorganisaatioissa ei yleensä ole rakenteita, jotka mahdollistaisivat toimialojen välisen yhteistyön. Eri hallintokuntien välistä yhteistyötä onkin kunnissa ryhdytty lisäämään eri tavoin. Esimerkiksi Hämeenlinnassa kaupungin organisaatio on jaettu konsernipalvelujen ja palvelutuotannon lisäksi tilaajatiimeihin, joiden tarkoituksena on yhdistää perinteisten lautakuntarajojen yli menevää osaamista. Yleisempää kuitenkin on, että kunnissa on kehitetty toimijoiden välistä yhteistyötä hankkeiden kautta. Usein näissä projekteissa on kunnan oman rahoituksen lisäksi valtion ja Euroopan unionin erillisiä rahoitusta. (Ruusuvirta 2010, esim. 11–13.)

Jyväskylä, Kuopio ja Tampere ovat esimerkkejä kunnista, jotka ovat lähteneet edistämään kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia ikäihmisten hoiva- ja hoitolaitoksissa. Näiden kuntien toimenpiteissä näkyvät vahvasti monitahoinen yhteistyö, verkostoituminen ja kustannusten jakaminen.

- ***Jyväskylä / Kulttuurilääkkeitä Taideapteekista:***

Vuonna 2008 Jyväskylässä ryhdyttiin kokoamaan Taideapteekkia ikäihmisten tarpeisiin. Idea siihen tuli Kaakkois-Suomesta, jossa oli 2000-luvun alkupuolella pantu alulle lähinnä Euroopan unionin ja Etelä-Suomen lääninhallituksen rahoituksen avulla Taideapteekki-projekti. Kyseisen hankkeen tavoitteena oli kehittää ja tuottaa "apteekin hyllylle" hoitolaitoksiin soveltuvaa taide- ja kulttuuriohjelmaa. Rahoituksen puutteen vuoksi toiminta kuitenkin päättyi vuonna 2008.

Jyväskylässä Taideapteekki on toteutettu yhteistyössä kaupungin kulttuuripalvelujen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen kanssa. Taideapteekki on ensisijaisesti Jyväskylän ikäihmisille tarkoitettujen päiväkeskusten esiintyjä- ja työpajapankki. Apteekin ohjelmasta kaupungin päiväkeskukset, joita on yhteensä 21 kappaletta, voivat vuoden aikana valita erilaisia esityksiä tai työpajoja. Taideapteekin ohjelma on maksutonta niin päiväkeskuksille kuin ohjelmaan osallistuville ikäihmisille. Vuoden 2009 aikana apteekin kautta toteutui yli 120 tilaisuutta. Taideapteekkitoimintaa ollaan ulottamassa myös vammaispalveluihin.

Päiväkeskuksille kohdennetun ohjelman lisäksi Taideapteekin ohjelmistoon kuuluvat, hoiva- ja hoitolaitoksissa toteutettava kulttuuriohjelma sekä kirjastoissa pidettävät avoimet yhteislaulutilaisuudet. Taideapteekin puitteissa toimitetaan myös esitettä. Siihen on koottu Taideapteekin kautta järjestettävän ohjelman lisäksi muu ikäihmisille suunnattu kulttuuriohjelma, jota järjestetään Jyväskylän eri kulttuurilaitoksissa.

Taideapteekin organisoinnista vastaa kulttuuripalveluiden hallinnon alainen kulttuurituottaja. Tuottajan tukena toimii yhteistyöryhmä, jossa on osallisena eri alan taiteilijoita ja kuntahallinnon eri edustajia. Sen tarkoituksena on olla mukana niin sisältöjen tuottamisessa kuin toiminnan kehittämisessäkin. Taideapteekin ohjelmatuotannon vuosibudjetti vuodelle 2010 on noin 20 000 euroa. Kustannuksista vastaavat Jyväskylän kulttuuripalvelut sekä sosiaali- ja terveystyö yhdessä.

Taideapteekki-toiminta on saanut positiivisen vastaanoton erityisesti, koska sen avulla tavoitetaan monta erilaista kohderyhmää. Toisaalta kohderyhmänä ovat Jyväskylän alueen hoito- ja palveluyksiköiden asiakkaat, omaiset sekä henkilökunta. Taideapteekin ohjelman avulla heille tarjotaan hyvää oloa niin keholle kuin mielelle. Toisaalta taas Taideapteekki on apuna Jyväskylän alueen taiteilijoille; se mahdollistaa alueen kulttuuriammattilaisille työskentelyn uudenlaisen kohderyhmän kanssa.

- ***Jyväskylä / Kulttuuriluotsit edistämässä kulttuurin saavutettavuutta:***

Vuonna 2006 Jyväskylässä käynnistyi kaupungin taidemuseon lehtorin, Sirpa Turpeisen, aloitteesta kulttuuriluotsitoiminta. Se aloitettiin Jyväskylän taidemuseon hallinnoimana. Sitten toiminta on saanut tukiverkoston, johon kuuluvat muun muassa kaupungin kulttuuripalvelut, vapaaehtoistoiminnan keskus Vapari, Versova-hanke sekä monet muut alueen kulttuuri- ja taidelaitokset.

Kulttuuriluotsitoiminta on uudenlaista taide- ja kulttuurikasvatusta, jonka tarkoituksena on edistää kulttuuripalvelujen saavutettavuutta. Kulttuuriluotsit lähtevät ensisijaisesti seuraksi tai vertaisoppaiksi museoihin ja kulttuuritapahtumiin, mutta luotsit voivat myös viedä taidetta hoitolaitoksiin matkanäyttelyn muodossa. Toiminnan kohderyhmänä ovat erityisesti ikääntyneet, yksinäiset ja vammaiset. Kulttuuriluotsin palvelut ovat käyttäjälle suurimmaksi osaksi ilmaisia. Luotsauskohteina ovat esimerkiksi Jyväskylän Sinfonia, kaupunginteatteri, kaupunginkirjasto sekä taidemuseo. Kulttuuriluotseiksi on koulutettu opiskelijoita, senioreita sekä kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia. Koulutusta on järjestetty yhteistyössä luotsikohteiden, Vaparin, eri järjestöjen sekä hoitolaitosten kesken. Kevääseen 2009 mennessä 120 luotsikoulutuksen käyneestä 80 toimi aktiivisesti. Vuoden 2009 aikana luotsikäyntejä toteutui yli 2 000.

Kulttuuriluotsitoiminnan organisoinnista vastaa koordinaattori. Hän toimi ensin taidemuseon alaisuudessa, mutta toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi pesti siirrettiin Jyväskylän kulttuuripalvelujen alaisuuteen. Kulttuuriluotsitoimintaa on tuettu myös opetus- ja kulttuuriministeriön erillisrahoituksen avulla.

Kulttuuriluotsitoiminta on onnistunut erinomaisesti ensimmäisten toimintavuosien aikana. Museopedagoginen yhdistys Pedaali ry myönsi vuonna 2009 toiminnalle Vuoden museopedagoginen teko -palkinnon.

- ***Kuopio / Kulttuuri vanhustyön kumppanina -työryhmä ja Kulttuurikuriirit:***

Kuopiossa perustettiin vuonna 2005 yhteistyössä kaupungin kulttuuripalveluiden ja sosiaali- ja terveystoimen koti- ja laitoshoidon työryhmä. Se sai nimen Kulttuuri vanhustyön kumppanina. Työryhmässä on edustajia niin kaupungin palvelutaloista ja -keskuksista kuin kulttuurilaitoksista. Se koordinoi ikäihmisille tarjottavaa kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä keskustelee yhteisistä haasteista ja koulutustarpeista. Toiminnan puitteissa on järjestetty kiertäviä taidetyöpajoja kaupungin palvelukeskuksissa ja -taloissa. Lisäksi koti- ja laitoshoidon työntekijöille on tarjottu soveltavan taiteen tiedotusta ja koulutusta. Kulttuurilaitokset ja -toimijat ovat myös kehittäneet lainattavaa materiaalia ja toimintapaketteja, esimerkiksi muistelusalokkuja. Useissa koti- ja laitoshoidon yksiköissä toimii kulttuuriyhdyshenkilö. Kulttuuriasioista vastaava työntekijä on nimetty myös päiväkeskustoimintaan. Hänen tehtävänsä on tukea kotona asuvien ikäihmisten kulttuuripalveluja. Toimintaa rahoittavat pääasiassa kaupungin sosiaali- ja terveystoimi (80 %) ja kulttuuritoimi (20 %). Tukea on saatu myös opetus- ja kulttuuriministeriöltä sekä ESR-hankerahoituksena.

Kuopion kulttuuripalvelut alkoivat koota yhdyshenkilöverkosta eli kulttuurikuriireita vuonna 2008. Verkosto kattoi ensin vain koulut ja päivähoidon. Vuosina 2008–2009 verkostoon otettiin mukaan Sarka – Luova Pohjois-Savo -ESR-hankkeen toimesta kulttuuriyhdyshenkilöitä myös sosiaali- ja terveystyöpalveluiden koti- ja laitoshoidosta. Verkostossa on lisäksi yksityisiä palvelujen tarjoajia, yhteisöjä ja sairaaloita. Sarka-hankkeen päättyessä vuoden 2010 lopulla sosiaali- ja terveystyöpuolen verkosto siirtyy Kuopion kaupungille. Kulttuuripalvelut ja Sarka-hanke ovat järjestäneet yhdessä yhdyshenkilöiden koulutusta.

- **Tampere / Kulttuurikaari-hanke (2009–2011):**

Tampereen Kulttuurikaari-hankkeen tavoitteena on edistää kulttuurin, taiteen ja liikunnan avulla ikäihmisten hyvinvointia. Projekti on osa Väli-Suomen Ikäkaste – Äldre Kaste -hankekokonaisuutta. Kulttuurikaari-hankkeessa ovat mukana kaupungin kulttuuri-, liikunta-, museo-, kirjasto- ja sivistyspalvelut sekä laitoshoido ja avopalveluista kotihoito. Hanketta hallinnoi kaupungin kirjastopalvelut ja rahoittaa Tampereen kaupunki ja valtio.

Projektin tavoitteena on vahvistaa taiteen asemaa kaupungin hoivayhteisöissä ja osana ikäihmisten kuntoutusta. Tavoitteena on myös parantaa ja aktivoida hoitohenkilökunnan kulttuuriosaamista. Projektissa kartoitetaan ikäihmisille suunnattujen kulttuuripalvelujen tila Tampereen alueella sekä yleisiä alan hyviä käytäntöjä. Lisäksi hoivayhteisöihin viedään erilaisia taide- ja virikepilotteja. Hankkeeseen liittyy myös verkkopalvelu, jonne kerätään tietoja uusista kokeiluista, yleisistä palveluista ja yhteistyökumppaneista.

3.3 Pohjoismaisia hyviä käytäntöjä

Nina Gran

Kulttuuria ja hyvinvointia on käsitelty monissa Euroopan maissa jo vuosikymmenien ajan. Pohjoismaiden lisäksi Ranskassa, Saksassa, Hollannissa ja Iso-Britanniassa on kiinnitetty huomiota taiteeseen osana terveydenhuoltoa.

- **Kultur Skåne panostaa henkilökunnan kouluttamiseen:**

Kultur i vården on vuodesta 2006 ollut osa Kultur Skånen pysyvää toimintaa. Suurin osa Kultur i vårdenin resursseista kohdistetaan henkilökunnan koulutukseen ja eri kulttuurimuotojen kehittämiseen. Tavoitteena on osoittaa, miten kulttuuri myönteisenä, henkisenä ja aistillisena virikkeenä rikastuttaa arjen hoitotilanteita. Tavoitteena on parantaa elämänlaatua ja vähentää hoidon tarvetta. Päämääränä on, että kulttuurista tulee luonnollinen osa hoivatyötä – yhtä itsestään selvä kuin ravinto tai lääkkeet. Kulttuuri hoitotyössä voi olla esimerkiksi tanssia, musiikkia, kirjallisuutta, taidetta, teatteria tai puutarhan hoitoa.

Kultur Skåne koordinoi myös uutta pohjoismaista työryhmää, jonka tehtävänä on kerätä eri maiden hyviä esimerkkejä ja tiivistää pohjoismaista yhteistyötä. Lisäksi Skånessa valmistellaan pohjoismaista Malmön Terveystta kulttuurista -konferenssia syksyille 2011.

- http://www.skane.se/kultur/kultur_i_varden

- **Stockholms läns landsting in painopiste on ohjelmatarjonnan suunnittelussa:**

Kultur i vården on Stockholms läns landsting in tuottama laaja luettelo, jossa tarjotaan erilaisia kulttuuriohjelmia Tukholman läänin vanhus- ja sairaanhoitopiiriin pitkäaikaisille asiakkaille. Ohjelmat valitaan yhteistyössä eri yksiköiden kanssa. Ohjelmatarjontaa on ollut vuodesta 1994. Se on lääninhallinnon subventoimaa. Yksiköille jää maksettavaksi yleensä noin puolet ohjelmakuluista.

Stockholms läns landsting on myös tutkinut kulttuurin ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. Yksi tutkimuksista on loppuraportti Kultur i vården och vården som kultur (2008). Muita tutkimusraportteja löytyy osoitteesta:

- <http://www.folkhalsoguiden.se/StartAmnesomraden.aspx?id=333&cid=333&ptitem=69&sortby=&sortorder=asc&page=3>

- **Uumajassa koko kunta on otettu mukaan hyvinvoinnin edistämiseen:**

"Näe minut. Kuuntele minua. Kosketa minua. Vahvista minua." Näillä avainsanoilla Uumajan seniorikulttuuria on kehitetty vuodesta 2000 lähtien. Tavoitteena on ollut tarjota kaikille kunnan ikäihmisille laadukkaita ja monipuolisia kulttuuripalveluita. Kunta on kehittänyt niin sanotun Uumajan mallin, joka perustuu laajaan yhteistyöverkostoon. Sitä ylläpitää palkallinen kulttuurikoordinaattori. Viime vuosina on kehitetty myös pohjoismaista verkkosivustoa, jonka tarkoituksena on kerätä hyviä poikkiteollisia ja -hallinnollisia ohjelmaesimerkkejä sekä kehittää ja vahvistaa yhteistyötä. Uumajan mallille on myönnetty innovatiivisen vapaa-ajan kehittämisestä kansainvälinen palkinto syyskuussa 2010.

- www.umea.se/nordisksamverkan

III. Helsingin vanhuspalvelut ja kulttuuri tänään

4. Vanhusten palvelujen linjauksista

Jenni Varho

Anne Pontan (ruotsinkielisten vanhuspalveluiden osuus)

Suomessa kunnilla on päävastuu ikääntyvän väestönosan sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä. Kunnat voivat tuottaa palvelut itse tai ostaa niitä yksityisiltä yrittäjiltä, yhdistyksiltä tai muilta kunnilta. Kunta voi myös myöntää palvelusetelin, jolla ikäihminen voi hankkia tarvitsemansa palvelut yksityiseltä tai kolmannelta sektorilta. Kunnilla säilyy palveluiden tuottamistavasta riippumatta aina viimeinen vastuu laadusta, toimintatavoista, henkilökuntamääristä, toimitilojen asianmukaisuudesta jne.

Vanhustenhuoltoa ohjataan Suomessa erilaisten asetusten ja laatusuositusten kautta. Kunnat voivat niiden avulla tuottaa ja kehittää ikäihmisille tarkoitettuja palveluita omien toimintaedellytystensä ja tarpeittensa mukaan. Viimeisin ikäihmisten palvelujen laatusuositus valmistui Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton toimesta vuonna 2008. Vanhustenhuollolla ei ole tällä hetkellä omaa, velvoittavaa lainsäädäntöä. Lait, jotka koskevat myös vanhustenhuollon järjestämistä, ovat perustus-, kansanterveys-, sosiaalihuolto-, hallinto-, kieli- sekä potilaslaki. Viime vuosien aikana vaatimukset erityisestä vanhustenhuoltolainsäädännöstä ovat kasvaneet, koska erilaisten suositustasojen asettaminen ei ole parantanut riittävästi esimerkiksi ikäihmisten asumispalveluiden tasoa. Erityisenä ongelmana on ollut hoidon tason runsas vaihtelevuus eri hoivayksiköissä.

Vanhuspalvelut ovat Suomessa olleet suurten muutosten kohteena 1990-luvulta lähtien johtuen erityisesti ikärakenteen muutoksesta ja sen myötä lisääntyneestä ikääntyvän väestön palvelutarpeesta. Vanhuspalveluissa tapahtuneet muutokset voidaan kiteyttää kahteen pääkohtaan. Ensinnäkin vanhustenhuollon painopiste on siirtynyt erilaisesta laitospaivahoidosta kotona asumisen tukemiseen. Ikäihmisille pyritään tarjoamaan palveluja niin, että he pystyvät asumaan kotona ja tutussa ympäristössä mahdollisimman pitkään. Kansainvälisessä vanhuspolitiikassa on vastaavanlainen trendi. Toinen tärkeä muutos on ollut siinä, että laadullisista ja taloudellisista syistä laitoshoidon on purettu avohoidoksi, eli vanhainkoteja ja pitkäaikaissairaanhoidon on muutettu palveluasumiseksi ja ryhmäkodeiksi. Avohoidossa ikäihminen pystyy paremmin vaikuttamaan asumismuotoonsa sekä tarvittavien palveluiden järjestämiseen.

Ikääntyneiden palvelujen kehittämistä linjaavat useat sosiaali- ja terveystaloudelliset asiakirjat. Näitä ovat muun muassa:

- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma (KASTE) 2008–2011,
- Terveystaloudelliset 2015 -kansanterveysstrategia,
- Hyvinvointi 2015 -suunnitelma,
- Sosiaali- ja terveysministeriön strategiat 2015/Vanhusten hoidon ja palvelujen linjat vuoden 2015 (Selvityksiä 2007:8/Markku Lehto) ja
- Helsingin kohdalla myös Helsingin kaupungin vanhuspalvelusuunnitelma 2006–2009.

Edellä mainitut asiakirjat ovat strategisilta linjauksiltaan yleisluontoisia. Niiden yhteisinä suuntaviivoina voidaan mainita asiakaslähtöisyys ikäihmisten palveluiden tuottamisessa, ikäihmisten toimintakyvyn parantaminen, itsenäisen selviytymisen tukeminen, palvelujen saumattomuuden ja monipuolisuuden vahvistaminen, esteetön ympäristö sekä uuden teknologian hyväksikäytön lisääminen. (Vrt. Lehto 2007.)

Kulttuuriin ja taidetoimintaan viitataan ikääntyneiden palvelujen laatusuosituksissa ja palveluiden kehittämistä koskeissa asiakirjoissa harvoin – lähinnä puhuttaessa ennaltaehkäisevästä toiminnasta ja monikulttuurisuudesta. Ikäihmisten palveluiden kehittämiseen liittyvissä linjauksissa todetaan, että hyvinvointiin vaikuttavat monet tekijät. Näistä yhtenä kulttuuritoiminta. Sen avulla ikäihmiset pystyvät myöhentämään omaa palvelutarvettaan. Tämän vuoksi kulttuuri tulee esille asiakirjoissa ennaltaehkäisevän toiminnan yhteydessä. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä painotetaan yhteistyötä julkisen, kolmannen ja yksityisen sektorin eri toimijoiden kesken. Monikulttuurisuuteen puututaan dokumenteissa yleisellä tasolla. Palveluita järjestettäessä pidetään tärkeänä huomioida kotoperäiset vähemmistökulttuurit sekä kasvava maahanmuuttajavanhusten määrä. (Esim. Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 10, 16, 19–20, 22, 33; Lehto 2007, 13, 16–17.)

Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksessa (2008, 49) tuodaan esille vaatimus ikäihmisten kulttuuri- ja palveluiden esteettömyydestä: *”Esteettömyys on laaja kokonaisuus, joka tarkoittaa kaikkien kansalaisten sujuvaa osallistumista arjen askareisiin, harrastuksiin, kulttuuriin ja opiskeluun”*. Lisäksi asiakirjassa mainitaan erikseen, että ikäihmisten palvelutarpeiden kartoituksessa tulee ottaa huomioon myös kulttuuri. Merkittävää on, että laatusuosituksessa huomioidaan taideammattilaisten mahdollisuudet työskennellä sosiaali- ja terveyssektorilla. Laatusuosituksessa mainitaan, että

... ikäihmisten toimintakykyä ja elämänlaatua voivat merkittävästi tukea myös muiden alojen, kuten luovan työn ammattilaiset, esimerkiksi muusikin tai kuvallisen ilmaisun perustutkinnon suorittaneet... (Näiden) ammattilaisten osaaminen ja työpanos turvaavat ikäihmisille mielekkään tekemisen, itsensä toteuttamisen ja esteettistä kokemuksista nauttimisen mahdollisuuksia ja muulle henkilökunnalle mahdollisuuksia oppia sosiokulttuurista työtä. Sosiokulttuuriseen työhön ikääntyneiden parissa kuuluvat kaikki luovat menetelmät, kuten musiikki, draama, kuvallinen ilmaisu, kirjallisuus ja kirjoittaminen. (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 35.)

Tämän mahdollistamiseksi laatusuosituksessa painotetaan yhteistyötä kulttuuritoimen ja eri järjestöjen kanssa. (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 10, 14, 22, 31, 35, 49.)

Helsingissä on lähes sata ikäihmisille tarkoitettua hoivayksikköä. Kaupunki omistaa tällä hetkellä 17 asuinyksikköä, jotka tarjoavat erilaisia palveluja ikäihmisille sekä ympärivuorokautista hoivaa ja hoitoa palvelu- ja ryhmäkotiasumisen muodossa. Kaupunki ostaa myös hoivapaikkoja yksityisen ja kolmannen sektorin asumisyksiköistä.

Helsingissä ruotsinkielisten ikäihmisten avopalvelut on pääosiltaan keskitetty vuonna 2005 perustettuun Ruotsinkielisiin sosiaalipalveluihin. Tämän kautta sosiaalivirasto haluaa tehdä asiakkaille helpomaksi löytää palvelu omalla äidinkielellään. Gunilla Englund on sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan *On kuin tulisi kotiin* (2008) analysoinut asiakkaan näkökulmasta äidinkielen merkitystä sosiaalipalveluissa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että asiakkaat kokivat erittäin tärkeäksi asioinnin omalla äidinkielellään. Lisäksi oman

äidinkielen käyttö lisäsi yhteenkuuluvaisuutta suomenruotsalaiseen kulttuuriin. Ruotsinkielisten ikäihmisten asumispalvelut tuotetaan pääasiassa ostopalveluina. Ruotsinkielisiä asumispalveluita Helsingissä tuottaa 14 eri yksikköä. Tämän lisäksi on 8 yksityistä asumispalveluiden tuottajaa. Ruotsinkielisten vanhuspalveluiden tarjonta ei ole yhtä monipuolista kuin suomenkielisten. Näin ollen ruotsinkieliset ikäihmiset joutuvat osittain turvautumaan suomenkielisiin palveluihin muun muassa omaishoidon toimintakeskuksissa sekä hyvinvointi- ja palvelukeskuksissa.

Erilaiset kulttuuripalvelut ja sosiokulttuuriset työmenetelmät on huomioitu Helsingin kaupungin palvelukeskuksissa, päivätoiminnassa ja ympärivuorokautisessa hoivassa. Henkilökuntaa on koulutettu jonkin verran erilaisten menetelmien käyttöön. Vanhuspalveluiden henkilöstö osallistuu tällä hetkellä esimerkiksi Diakonia-ammattikorkeakoulun projektiosuuteen valtakunnallisessa Taide kohtaa hoivan -hankkeessa. Siinä pyritään edistämään psykososiaalista toimintakykyä taidelähtöisillä menetelmillä eri työyhteisöissä. (Ks. lisää Taide kohtaa hoivan -hankkeesta luvusta 7.3.)

Helsingin kaupungin omistamat palvelukeskukset ja -talot sekä ryhmäkodit saavat itsenäisesti päättää kulttuuri- ja taidetoimintaan liittyvistä asioista: miten paljon toimintaa on, minkälaista toimintaa se on, kuka toiminnasta vastaa (erityinen virike- ja kulttuuritoiminnanvastaava vai esimerkiksi johtaja), kuinka paljon rahaa erilaiseen viriketoimintaan käytetään jne. Henkilökunnan, esimerkiksi vanhuspalveluita tuottavien asumisyksiköiden johtajien, palaverissa käydään läpi viriketoimintaan liittyviä asioita. Myös kunnan omistamien asumisyksiköiden virikeohjaajat tapaavat säännöllisesti. Tällä on tärkeä merkitys hyvien käytäntöjen leviämässä. Ostopalveluissa kulttuuriin ja virikkeellisyteen liittyvät tekijät arvioidaan osana ostopalvelun kokonaisarviointia. Ostopalvelussa ei ole määritelty virike- ja kulttuuritoiminnan kriteerejä. Ostopalveluhakemuksessa tulee kuitenkin olla yleinen kulttuuri- ja viriketoiminnan suunnitelma, jonka lähtökohdina ovat asukkaiden toiveet.

Sosiaaliviraston hallinnoimissa palvelu-, virkistys- ja hyvinvointikeskuksissa sekä omaishoidon toimintakeskuksissa on tarjolla ympäri kaupunkia virkistys- ja harrastusmahdollisuuksia. Keskuksissa toimii vapaaehtoisvoimin ystäväpiirejä, vertaistukiryhmiä, kirjasto- ja atk-palveluja. Palvelu- ja virkistyskeskukset ovat tarkoitettu pääasiassa kotona asuville ikäihmisille. Koska niiden yhteydessä on useimmiten myös asumispalvelua, keskusten järjestämään toimintaan voi osallistua myös palvelutalojen asukkaita³. Sosiaaliviraston vanhusten palveluissa on kehitetty viime vuosina Monipuolisen vanhustenkeskuksen -palvelukonseptia, jossa samassa vanhustenkeskuksessa tarjotaan monipuolista, ennaltaehkäisevää ja kuntoutumista edistävää hoivaa ja ympärivuorokautista hoitoa sekä erilaisia palveluja.

Helsingin sosiaaliviraston hankkeissa kulttuuri ja taidetoimintaa kokeiltiin erityisesti Helsingin vuoden 2000 kulttuuripääkaupunkivuoden IIK! – Taidetta laitostekodeissa -hankkeen yhteydessä. Hankkeessa kahdeksan hoivayhteisöä sai kulttuurivuoden ajaksi oman taiteilijan. Hankkeen tavoitteena oli taidetoiminnan kautta saada ikäihmisten ääni kuuluviin sekä lisätä hoivayhteisön yhteisöllisyyttä ja viihtyisyyttä. Myös sosiaaliviraston Hyvinvointikeskus-hankkeessa (2006–2009) huomioitiin kulttuuritoiminta. Ikäihmisten hyvinvointikeskus -pilotoinnissa tavoitteena oli tarjota niin kotona kuin palvelutaloissa asuville ikäihmisille mahdollisuus parantaa toimintakykyään, terveyttään sekä hyvinvointiaan. Hankkeen aikana hyvinvointikes-

³ Kampin palvelukeskus on ainut, jonka yhteydessä ei ole asumista.

kuksissa tarjottiin ikäihmisille terveystalvveluita ja -ohjeistusta, harraste- ja kulttuuripiirejä sekä luentoja. Hyvinvointikeskus-hankkeesta saatuja kokemuksia on käytetty hyväksi Monipuolinen vanhustenkeskus - palvelumuodon kehittämisessä.

Helsingin sosiaaliviraston linjausten mukaan kulttuuripalvelut ovat tulevaisuudessa olennainen osa hoivaa, ne kuuluvat ja niihin osallistuminen tulee mahdollistaa kaikille. Kulttuurin nivominen arkipäivän hoivatyöhön ja -käytänteisiin tuo sisältöä ikäihmisten elämään. Se nostaa myös hoivan tasoa ja vaikuttaa myönteisesti henkilöstön työssä viihtymiseen ja jaksamiseen. Sosiaalivirasto näkee, että jatkossa

- henkilöstön sosiokulttuurinen ja kulttuurinen työote tulisi olla tavoitteena yhtä lailla kuin kuntouttava työotekin,
- kulttuuritarpeet, toiveet ja toteutus sisällytetään palveluohjaukseen sekä hoito- ja palvelusuunnitelmiin,
- erilaisten sosiokulttuuristen menetelmien osaamista ja käyttämistä lisätään eri palveluissa ja
- kulttuuritarjontaa erityisryhmille lisätään yhteistyössä muiden hallintokuntien, erityisesti kulttuuritoimen kanssa.

- **Hyvinvointikeskus:**

Helsingin kaupungin vanhuspalveluohjelman 2006–2009 pohjalta käynnistettiin vuosiksi 2008–2009 hanke, jonka tarkoituksena oli kokeilla Hyvinvointikeskus-toimintamallia käytännön tasolla. Pilotoinnissa oli mukana kaksi kaupungin yksikköä, Riistavuori sekä Kinapori sekä kaksi yhdistyksen omistamaa asumisyksikköä, Käpyrinne ja Kantti. Hankkeessa oli mukana myös edustaja Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitosta sekä kaupungin kirjastosta.

Ikäihmisten hyvinvointikeskuksen toiminnan tavoitteena oli tarjota niin kotona kuin palvelutaloissa asuville ikäihmisille mahdollisuus parantaa toimintakykyään, terveystään sekä hyvinvointiaan. Hyvinvointikeskuksissa tarjottiin ikäihmisille terveystalvveluita ja -ohjeistusta, harraste- ja kulttuuripiirejä sekä luentoja. Hyvinvointikeskushankkeessa huomioitiin erityisryhmänä ikääntyneet maahanmuuttajat. Saatuja kokemuksia tullaan käyttämään hyväksi muodostettaessa Monipuolinen vanhustenkeskus -palvelukonseptia ikäihmisten hyvinvoinnin tueksi.

- **Helsingin kulttuuripääkaupungin hanke IIK! – Taidetta laitokodeissa:**

Helsingin kaupungin sosiaalivirasto vastasi vuonna 2000 Helsingin kulttuuripääkaupunkivuoden aikana toteutetusta IIK! – Taidetta laitokodeissa -hankkeesta. Hanketta rahoittivat Helsingin kulttuuripääkaupunkisäätiö, sosiaali- ja terveystalvvelustot sekä Terve ja turvallinen kaupunki -neuvottelukunta. IIK! -hankkeen aikana kahdeksan ikäihmisten hoivayhteisöä sai kulttuurivuoden ajaksi oman taiteilijan. Taiteilijan rooli ja tehtävät muodostuivat heidän omien ja hoivayhteisöstä nousevien toiveiden kautta. Tavoitteena oli taidetoimintojen kautta saada ikäihmisten ääni kuuluviin sekä lisätä hoivayhteisön yhteisöllisyyttä ja viihtyisyyttä. Toiminnan kohteina olivat niin ikäihmiset ja heidän omaiset kuin henkilökunta. Kulttuurivuoden aikana hoivayhteisöissä toteutettiin taide-esityksiä niin musiikin, tanssin, sirkuksen kuin teatterinkin alalta.

- **Helsingin kulttuuripääkaupungin ruotsinkielinen hanke På mormors tid / Isoäidin aikana:**

Ruotsinkieliset sosiaalipalvelut toteutti vuonna 2000 hankkeen På mormors tid. Hanketta rahoitti osittain Helsingin kulttuuripääkaupunkisäätiö. Projekti tuotti kiertävän näyttelyn, CD-levyn, kasetin ja perinne-kansion. CD-levyyn ja kasettiin oli koottu vanhoja isoäidin aikaisia lastenlauluja. Näyttelyä varten kerättiin vanhoja lastentarhoissa kasvatukseen käytettyjä museoesineitä ruotsinkielisistä päiväkodeista. Tuotetun materiaalin avulla haluttiin kertoa, miten ennen vanhaan lasta kasvatettiin. Ikäihmiselle haluttiin tarjota muistelu-elämyksiä. Hanke suuntautui muun muassa ruotsinkielisiin päiväkoteihin, kouluihin sekä vanhuspalveluihin.

JOHTAJAN TEHTÄVÄNÄ ON MAHDOLLISTAA HENKILÖKUNNAN LUOVUUS

Marja-Leena Hinttala, Riistavuoren vanhustenkeskuksen johtaja
(Toim. Jenni Varho)

Marja-Leena ”Malla” Hinttala on Helsingin kaupungin omistaman Riistavuoren vanhustenkeskuksen johtaja. Hinttala on työskennellyt vanhusalalla vuodesta 1998 lähtien. Tänäpäin Riistavuoren vanhustenkeskus on monipuolinen kokonaisuus. Tarjontaan kuuluu niin palvelukeskustoimintaa, palveluasumista, ryhmäkoteja kuin muistisairaille ikäihmisille tarkoitettua päivätoimintaa.

Hinttala on toimintansa kautta pyrkinyt muuttamaan syvään juurtuneita käsityksiä vanhusten hoidon sisällöstä. Erityisen kritiikin kohteeksi joutuu välinpitämätön ja epäkunnioittava suhtautuminen ikäihmisiin. Hinttala on myös pyrkinyt lisäämään ikäihmisten henkisten tarpeiden huomioimista hoitotyössä. Yleiset ajatukset siitä, että hoitotyön tehtävänä on hoitaa vain ihmisten fyysistä puolta, ovatkin vähitellen katoamassa. Sijaa on saanut Hinttalan kannattama holistinen ihmiskäsitys, jossa tärkeässä osassa on ihmisen henkisen hoidon ja hyvinvoinnin sekä sosiaalisen elämönhallinnan huomioon ottaminen.

– Muistan, kun nuorena sairaanhoitajana sain huomautuksen siitä, että istuin potilaan vuoteen reunalla ja juttelin hänen kanssaan. Sitä pidettiin suorastaan epäkorrektina käyttäytymisenä. Onneksi vähitellen tällaisista hoiva-asenteista on luovuttu.

Taide on erottamaton osa hoivaa

Riistavuoren vanhustenkeskuksessa taiteella ja taidetoiminnalla on keskeinen sija. Hinttala kuitenkin kokee, ettei taidetoiminnan tule olla palvelutalojen arjessa vain jonkinlainen jatke tai lisä. Luovuuden tulee näkyä jo hoitotyön lähtökohdissa.

– Taiteen ja luovuuden huomioimisen tulee lähteä jo ihan yksinkertaisista asioista. Esimerkiksi ympäristön tulee olla esteettinen, sellainen että se tukee ikäihmisen itsemääräämisoikeutta ja omaaloitteisuutta. Vaikka itsemääräämisoikeus ja omaaloitteisuus ovatkin täällä palvelutalossa ja ryhmäkodeissa pientä verrattuna aikaisempaan elämään, niin kokemus siitä on meidän ikäihmisille edelleen hirveän tärkeä.

– Henkilökunnan pitää toimia myös esteettisesti. Esteettisen asenteen pitäisi tulla esille kaikessa, lähtien henkilökunnan ja ikäihmisten kohtaamisesta. Åbo Akademin professori Katie Eriksson totesi jo 1980-luvulla, että kaikkien hoitotoimien tulee olla esteettisiä. Ne eivät saa olla rumia ja runnovia. Mielestäni hoitotyöntekijöistä voisi puhua vaikka hoitotaiteilijoina. Näin tulisi paremmin esille se, että hoitotyöhön sisältyy koko elämäkirjon tarpeisiin vastaaminen.

Hinttalan mukaan palvelutalon arjessa näkee päivittäin taiteen ja taidetoiminnan merkityksen niin henkilökunnan kuin asukkaiden hyvinvoinnille. Taide vahvistaa ihmisen voimavaroja ja tuo vaihtelua arjen tylsyyteen. Riistavuoressa on ollut kokemuksia, että unilääkkeiden määrällä sekä musiikin kuuntelulla ja laululla voi olla keskinäinen yhteys.

– Meillä oli täällä Riistavuoressa yksi hoitaja – joka ei enää ole täällä – hän jakoi vain harvoin unilääkkeitä. Hän lauloi meidän asukkaat nukuksiin.

Hoitoyhteisöihin moniammatillista tiimityötä

Hinttalan mukaan on tärkeää, että ikäihmisten hoivapalveluissa tapahtuu ammatillinen rakennemuutos. Palvelukeskuksissa, -taloissa ja ryhmäkodeissa tulee olla hoitajien lisäksi sosiaaliohjaajia, taiteilijoita jne.

– Meillä on täällä Riistavuoressa mielettömän hyviä kokemuksia siitä, että taiteilijat ovat työskennelleet ikäihmisten kanssa. Hoivayhteisön työntekijätiimin tulisiikin koostua monista eri ammatillisista taustoista. Ikäihmisten hoivapalveluissa ratkaistaan ihmisen elämää koskevia asioita. Näin olisi tärkeää, että hoivatiimi sisältäisi hyvin monenlaisesta työorientaatiosta tulevia työntekijöitä, jotka yhdessä ratkaisisivat näitä tärkeitä kysymyksiä.

Taiteilijoiden työskentelylle hoivayhteisöissä on kuitenkin vielä monia käytännön esteitä. Hinttalan mukaan yksi näistä ovat vanhentuneet asetukset hoiva-alan työntekijöiden pätevyysvaatimuksissa. Taidealan tutkinnon suorittanut henkilö ei nimittäin tällä hetkellä täytä niitä.

– Äärimmäisen kurjaa on myös se, että voimme palkata taiteilijoita tänne Riistavuoreen ainoastaan, jos taiteilijat ovat työttömiä. Vain näin heidät voidaan työllistää. Se on helkkarin loukkaavaa. Täytyyhän taiteilijoidenkin elää. Sitä paitsi eihän siinä kuuden kuukauden työllistämiskauden aikana ehdi juuri mitään tehdä. Ehtii vasta tutustua meidän porukkaan, pohtii Hinttala.

Johtaja esikuvana ja mahdollistajana

Hinttalan mukaan johtajalla on tärkeä rooli hoivayhteisön hoitokulttuurin luomisessa.

– Tottakai johtajalla on oma merkitys. Jos johtaja pistää hanttiin, niin eihän täällä mikään etene. Näen, että johtamisessa täytyy kulkea viisi metriä edellä, nähdä ja visioida eteenpäin. Käytännössä jopa tietyllä tavalla repii henkilökuntaa mukaan, tehdä sitä muutosta. Vanhat ajatukset hoitotyön sisällöstä ovat tiukassa. Ajattelussa tapahtuva muutos kestää monien työsukupolvien ajan. Edelleen liian usein työntekijät laittavat luovuuden narikkaan, kun he aamulla tulevat töihin. Ja ottavat sen sieltä naulasta, kun lähtevät. Johtajan tulee siis mahdollistaa henkilökunnan luovuus, luoda ilmapiiri, jossa vallitsee epäformaalisuus ja lupa hullutella.

– Johtajan päättäväisyydellä ja peräänantamattomuudella on myös tärkeä merkitys, toteaa Hinttala. – Meillä esimerkiksi jotkut asiat eivät ole valinnaisia. Yksi näistä on se, että jos kehityskeskusteluissa sovietaan, että taitoa luovuuden ja taiteiden alueelta pitää parantaa, niin sitten se tehdään. Nyt meillä on henkilökunnan suhteen hyvä tilanne; nykyään ne haluaa mennä enemmän kuin pystyy päästämään. Esimerkiksi Sibelius-Akatemian Avoin yliopisto järjestää tänä syksynä mielenkiintoisen luentosarjan, jonka teemana on, miten kulttuurityövälineiden avulla voidaan parantaa pitkäaikaishoidon potilaiden toimintakykyä ja elämänlaatua. Laitoin juuri henkilökunnalle sähköpostia, että sinne on mentävä! Näytti ihan älyttömän hyvältä ohjelmalta.

Hinttalan mukaan johtaja voi myös organisatorisilla rakenteilla vaikuttaa hoitotyön sisältöön. Olisi-kin tärkeää, että jokainen palvelutalon johtaja perustaisi hoitoyhteisöön kehittämistiimin, jonka erityisenä tehtävänä on luovuuden ja taidetoiminnan edistäminen. Erityisen tärkeää olisi, että tässä tiimissä olisi ainakin yksi henkilö jokaiselta osastolta. Vain siten voidaan saada aikaan konkreettinen muutos. On tärkeää, että ajatus ihmisen kokonaisvaltaisesta hoivasta leviää joka työtasolla.

Asenteet, asenteet, asenteet...

Hinttalan mukaan asenteilla on edelleen tärkeä merkitys siinä, ettei taide ole saanut ansaitsemaansa asemaa hoivatyössä.

– Asenteet, asenteet, asenteet. Ne on ne kolme ensimmäistä, jotka ovat esteenä esteettisyyden, kulttuurin ja taiteen ymmärtämiselle osaksi arkea. Lisäksi ainakin täällä Helsingissä hallintokuntien rajat ovat niin älyttömän tiukkoja. Hirveän nihkeästi on lähdetty tekemään yhteistyötä.

– Kyllä mä näen, että tässä on hirveästi tapahtumassa tällä hetkellä. Erityisen hienoa on, että ammattitaiteilijat ovat huomanneet, että myös ikäihmiset ovat potentiaalinen yleisö. Olen toiveikas tulevaisuuden suhteen.

TAIDE HOITOTYÖN ARJESSA

Senja Seppänen, Kustaankartanon vanhustenkeskuksen sairaanhoitaja
(Toim. Jenni Varho)

Senja Seppänen toimii sairaanhoitajana Kustaankartanon psykiatrialisella osastolla. Omien sanojensa mukaan hän ”hoitaa asukkaita, joilla kaikilla on psykiatrinen diagnoosi ja lisämausteena vanhuus”. Seppänen on 25-vuotisen työuransa aikana toiminut vanhustenhoidossa lähes 13 vuotta. Kustaankartanossa hän on työskennellyt kolme vuotta ja erikoistuu parhaillaan psykiatriseen sairaanhoitoon.

Mitä taide merkitsee itsellesi?

Taide on ollut mulle aina henkireikä. Se on sellainen, mistä saa voimaa ja energiaa. Taiteesta saa ajatuksille tukea tai sitten taide voi antaa elämään aivan uudenlaisen näkökulman. Se myös lohduttaa sekä antaa iloa. Taiteessa sielu lepää. Erityisesti tanssitaide on tosi lähellä sydäntäni. On ihanaa katsoa modernia tanssia. Myös musiikki, konsertit ja kirjallisuus ovat tärkeitä.

Onko tärkeää, että hoitoyhteisöissä on taidetta?

On! On tärkeää muistaa, että oli ihminen vaikka kuinka dementoitunut tai vaikka kuinka vanha, niin sairaus tai vanhuus on vain yksi osa hänen identiteettiään. On siis tärkeää tiedostaa, että ihminen on paljon muuta kuin vain hoidokki. Taiteen avulla voidaan herätellä näitä identiteetin muita osia uudestaan esille. Taide voi myös lohduttaa. Eikö juuri vanhuudessa ole tärkeää se, että ihminen voi silloin eheytyä itsensä kanssa. Taide on yksi väline tähän.

On myös tärkeää huomata, että taiteen kokemisessa vanhus on toiminnan subjekti. Tällä on oleellinen vaikutus myös kaikkeen muuhun olemiseen, jopa syömiseen. Ihminen voi hoitolaitoksessa osoittaa esimerkiksi itsemääräämisoikeuttaan kieltäytymällä syömästä – näin voi käydä, kun kaikki muut itsemääräämisoikeudet viedään. Jos esimerkiksi hoitaja vain sanoo, mitä tulee tehdä ja ajatella – kävellään siis vanhuksen yli ilman, että pysähdyttäisiin oikeasti kuuntelemaan häntä. Syömättömyydellä voi siis hoitoyhteisössä osoittaa, että minä olen minä. Elämyksen tuottamisen ja arvostuksen kautta on kuitenkin mahdollista vaikuttaa siihen, että ihminen suostuu jälleen syömään.

Voiko taiteella olla jonkinlainen rooli hoitotyön osana?

Sen voi limittää työhön koko ajan. Kun oppii tuntemaan asukkaat, taidetta voi käyttää hoidollisena keinona. Musiikkia, kuvia, elokuvaa... Kun esimerkiksi joku asukkaista hermostuu, hoitaja voi laittaa musiikkia soimaan – voimme vaikka yhdessä pyörähtää pienen tanssin siinä. Asukas rauhoittuu ja tulee paremmalle tuulelle. Aina ei siis tarvitse olla järjestetty tilaisuus.

Ja, mikä tärkeintä: pysyt taiteen avulla itse rauhallisena. Hoitajan on omassa työssään hirveän tärkeä aistia omaa oloaan. Asukkaat ovat erittäin tarkkasilmäisiä. He näkevät ja aistivat heti, oletko pahalla vai hyvällä tuulella. Henkilökunnan huonotuulisuus helposti siirtyy myös asukkaisiin.

On myös tärkeää, ettei henkilökunta omilla asenteillaan estä vanhusten luovuutta. Meidän asukkaat ovat usein hyvin estottomia. Esimerkiksi musiikkiesityksen aikana osa vanhuksista saattaa ryhtyä tanssimaan. Henkilökunnan tehtävänä ei ole estää sitä. Päinvastoin meidän nuorempien pitäisi ottaa näistä vanhuksista oppia. Jos tekee mieli tanssia, niin sitten sinne mennään eikä kyräillä, että milloin joku toinen menee. Meillä on täällä tanssit viikoittain. Liian usein tanssien aikana hoitaja vain istuu ja on passiivisen oloinen. Hoitaja tuo siis vanhuksen paikalle, muttei näe enää sitä vaivaa, että vähän heijaisi tai veisi tanssimaan. Tässäkin mennään ennemminkin hoitajan ehdoilla kuin vanhuksen.

Olisi hyvä, että jos tuodaan taidetta laitoksiin, niin olisi ensin jonkinlaiset avaavat työpajat hoitajille. Hoitajat saisivat enemmän tietoa siitä, ettei se taide ole mikään kummajainen. Ettei se taide muodostuisi jonkinlaiseksi kynnykseksi, minne pitää kiivetä – vaan se on normaalia elämää. Meillä on niin hirveästi näitä estoja. Olen miettinyt paljon, että mikä se estää ihmistä iloitsemasta.

Aikataulut on hoitoalalla hirveän vaikea juttu. Kun joku on oppinut, että kaikki tapahtuu tiettyyn kellonaikaan, niin sitä käsitystä on vaikea murtaa. Olen kuitenkin sitä mieltä, ettei se ole niin nöpönuukaa,

syökö asukas päivällisen kello 18 tai 18.30. Sen sijaan puolessa tunnissa voi tapahtua paljon. Edes lääkkeet eivät ole mielestäni niin ehdoton asia aikataulussa. Harva lääke on sellainen, joka tulee ottaa juuri tiettyinä ajankohtana. Ajattelutavan muutokseen tarvitaan niin osastonhoitajan kuin talon johdon apua. Heidän tulee mahdollistaa, antaa lupa uudenlaiseen ajatteluun.

Taide voi myös korvata ainakin jotkut lääkkeet. Kun tein pitkään yövuoroa, en jakanut unilääkkeitä vanhuksille. Jos uni ei tullut, soitin heille musiikkia ja nostin heidät vielä ylös iltaa viettämään. Sitten vasta mentiin nukkumaan. Valitettavasti monessa laitoksessa on edelleen sellainen hoitokulttuuri, että vanhus laitetaan vuoteeseen heti päivällisen jälkeen eli kello 18.30. Ja jos vanhusta ei tuolloin nukuta, niin sitten lykätään unilääkettä. Tämän johdosta vanhukset nuokkuvat usein aamupäivän. Iltaa kohden he piristyvät, mutta sitten taas annetaan unilääkettä, jotta vanhus rauhoittuisi ja nukahtaisi. Tämä on arkea monessa vanhustenhoitolaitoksessa – ei onneksi meillä.

Tärkeää on, että taidetoiminta olisi hoitolaitoksissa säännöllistä. Säännöllisyys antaa selkärangan toiminnalle. Silloin olisi myös toiveita siitä, että henkilökuntakin alkaisi sopeutua siihen, että asioita voi tehdä toisin. On myös tärkeää, että asukkailla on jotain positiivista, mitä voi odottaa.

Onko taiteella vaikutusta työhyvinvointiin?

Henkilökohtaisesti koen, että taiteella on suuri vaikutus työhyvinvointiin. Onhan sitä työtä ihan erilaista tehdä, kun taustalla soi musiikki. Siinä voi ryhtyä hyräilemään mukana tai vaikka hieman tanssahtelemaan. Musiikki myös rauhoittaa mieltä, kun on joskus huonolla päällä töissä.

Osastolla, jossa olen ollut töissä viimeiset kaksi vuotta, oli aluksi hirveä vastarinta, ettei tämmöstä ohjelmaa eikä tämmöstä... Niin, kyllä se ilmapiiri on nyt alkanut vähitellen hieman rentoutua ja vapautua. Meillä on täällä osastolla muutama hoitaja, joiden kanssa pyritään saamaan passiivisetkin hoitajat mukaan. Mutta on se välillä aika kivirekimäistä työtä, mäen nousua ylös – ei ole helppoa. Mutta meille hoitajille, joille taide on tärkeää, niin meillä se työhyvinvointi vain kertautuu; muilla se sitten taas huononee...

Mitä käytännön esteitä on sille, että taiteen määrä lisääntyisi hoivatyön osana?

Tärkeimpiä tekijöitä ovat henkilökunnan asenteet ja henkilökunnan riittämättömyys. Asenneilmastoa on vaikea muuttaa, jos on jatkuvasti liikaa töitä. Meillä täällä Kustaankartanossa johto tukee kulttuurista toimintaa. Se on aikamoinen etu. Osastonhoitaja järjestää aina ylimääräistä henkilökuntaa, kun jotain ekstra tapahtuu. Lisäkäsien avulla me voidaan viedä ihmisiä järjestettyyn ohjelmaan. Taiteen vieminen osastoille olisikin tärkeää – ainakin niille osastoille, joille ei ole mahdollista järjestää ylimääräistä henkilökuntaa.

Mielestäni olisi myös tärkeää, että työhaastattelussa tuotaisiin esille, että virikkeellisyys ja aktiivinen arki, asukkaille elämysten tuottaminen, on yhtä tärkeää työtä kuin perushoito – ehkä tärkeämpääkin. Hoitajalle tulee antaa konkreettinen lupa. Me kuvitellaan aina, ettei sitä lupaa ole.

Yksi ongelmatekijä on myös hoitajien koulutus. Taidetta ei tuoda opinnoissa esille. Kun itse opiskelin 1980- ja 1990-luvuilla opintoihin ei kuulunut mitään taideopintoja. Toisaalta erikoistun parasta aikaa psykiatriseen sairaanhoitoon eikä sielläkään ole puhuttu mitään taiteesta. Kun kuitenkin ajatellaan jotain psyykkistä kriisiä, niin olisihan esimerkiksi musiikki tai kuvien katsominen aivan oiva hoitokeino.

KULTTUURITYÖVÄLINEET IKÄIHMISTEN HOIDOSSA

Ava Numminen, Hoitolaitosten kulttuuritoiminnan edistämisen läänintaiteilija

Olen työssäni keskittynyt ikäihmisten hoitajien tietotaidon lisäämiseen lääkkeettömistä hoidoista. Tässä yhteydessä tarkoitan sillä kulttuurityövälineiden hyödyntämistä. Kulttuurityövälineitä ovat esimerkiksi laulaminen, soittaminen, maalaaminen, tanssi, nikkarointi, kasvien hoito, leipominen, pelien pelaaminen – ihmisten yleensäkin mielekkääksi kokemat askareet. Käyn luennoimassa kulttuurityövälineistä ja organisoin työpajakoulutusta niistä hoitajille.

Luennot käsittelevät musiikin aivotutkimusta (ks. Särkämön artikkeli) ja muuta tutkimustietoa musiikin ja muiden kulttuuriaktiiviteettien merkityksistä aivotoiminnan, kognitioiden, emootioiden ja sosiaalisten vaikutusten kannalta. Keskusteluissa hoitajien kanssa tuleekin usein esiin se, että tiedon saaminen koetaan tärkeäksi. Vaikka hoitajilla olisi omakohtaisia kokemuksia tilanteista, joissa laulaminen tai tanssiaskeleet ovat helpottaneet esimerkiksi muistisairaana asukkaan kanssa toimimista, laulua tai tanssia ei mielletä välttämättä "oikeiksi" keinoiksi. Saatetaan pelätä myös työtovereiden kommentteja, samaan tapaan kuin virikeohjaajat kokevat usein edelleen joutuvansa perustelevaan yhteisölle työtään (ks. lisää luku 5.5).

Sirkka-Liisa Kivelän (2006) mukaan vanhusten pitkäaikaissairauksien psykososiaaliseen ja muuhun lääkkeettömään hoitoon ei ole tähän mennessä perehdytty riittävästi. Lähes kenelläkään ennen 1990-lukua valmistuneista ja osalla myöhemminkään valmistuneista terveydenhuollon ja sosiaalitoimen työntekijöistä ei ole peruskoulutuksessaan gerontologista hoitotyötä. Kentän tietotaito ikäihmisten hyvästä hoidosta on vajavainen. Puutteet tulevat esiin paitsi psykososiaalisten hoitomuotojen myös esimerkiksi ravitsemuksen kohdalla (Meinilä et al. 2010).

Työpajakoulutuksissa ammattitaiteilijat kouluttavat hoitohenkilöstöä käyttämään kuvia ja maalaamista sekä tanssia osana hoitotyötä. Tanssin portaat -hankkeessa koulutettiin joukko ammattitanssijoita ohjaamaan työpajoissa hoitajia ja alan opiskelijoita käyttämään tanssia hoidossa. Tanssijoiden pääkouluttajana toimi koreografi Hanna Brotherus (www.zodiak.fi). Kuvat ja maalaaminen -työpajassa kuvataiteilija opastaa hoitajia vetämään maalausryhmiä vanhuksille. Työpajassa tutustutaan muun muassa sopivien materiaalien ja menetelmien käyttämiseen. Olen itse perehtynyt niin sanottuun hoitolauluun ja valmentanut Vanhustyön keskusliiton tutkimushankkeessa Mielen muutos (www.mielenmuutos.fi) hoitajia käyttämään laulamista osana hoitotyötä (www.lauluavain.fi).

Koulutukset ovat hoitolaitokselle maksullisia. On perusteltava, miksi kannattaa maksaa henkilöstön kulttuuritaitojen lisäämisestä ja miten saadaan paras mahdollinen hyöty yksikköön. Perustelut ulottuvat maalaamisen, tanssin ja laulun itseisarvosta niiden fysiologisiin ja kognitiivisiin vaikutuksiin, vuorovaikutuksen laatuun, hoitajien työn iloon jne. Kulttuurityövälineet nähdään sekä itseisarvona että lääkkeettömän hoidon ja kuntouttavan työotteen tukena. Tavoitteena on, että hoitajien vuorovaikutustaidot ja ymmärrys kulttuuristen elementtien merkityksestä lisääntyvät. Työpajat toimivat henkilöstön täydennyskoulutuksena aivan vastaavasti kuin henkilöstö saa esimerkiksi lääke- tai kirjaamiskoulutusta.

Sosiaali- ja terveysministeriön ennusteen mukaan valtakunnan tasolla kuntien sosiaalialan henkilöstöstä tulee poistumaan vuoteen 2020 mennessä noin 19 000 lähihoitajaa vanhuus- tai sairaseläkkeelle. Suuri osa poistumasta koskee ikäihmisten pitkäaikaishoidossa työskenteleviä. Tästä henkilöstötarpeesta noin 90 % täytetään vähintään sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon suorittaneilla. Näin suuren määrän rekrytointia pidetään erittäin haasteellisena (STM:n selvityksiä 2010).

Arvioni mukaan korkeintaan noin viisi prosenttia valmistuvista nuorista lähihoitajaopiskelijoista valitsee alakseen ikääntyneet. Ikäihmisten hoitaminen mielletään ilmeisestikin ikävänä ja raskaana työnä nuorten keskuudessa. Ikäihmisten hoidon ongelmia ei voi ratkaista yksittäisen hoitajan tasolla – vaikka hänen toimintansa toisaalta ratkaisee hänen vastuullaan olevien ihmisten elämänlaadun.

Tarvitaan ennen kaikkea vahva johdon ja lähiesimiesten tuki ja tarvittavat rakenteelliset muutokset eettisesti kestävä hoidon aikaansaamiseksi. Kyse on myös asukkaiden perusoikeuksien toteutumisesta (ks. Malkamäki 2009). Asukkaiden elämänlaadun kannalta hyvin toimivia yksiköitä on olemassa niin Helsingissä kuin muualla. Esimerkiksi Sipoossa on tehty pitkäjänteistä kehitystyötä, jonka ansiosta hoitokodin vanhuk- silla on päivisin niin paljon aktiiviteetteja, ettei unilääkkeitä juurikaan tarvita. Henkilöstöä rohkaistaan käyt-

tämään luovuuttaan ja osaamistaan monipuolisesti. Vanhusten hyvinvointi on selvästi parantunut ja työntekijöiden sairaslomat puolittuneet (Sanneman 2010). Tämänkaltaisia hyviä esimerkkejä pitäisi saada esiin mediassa paljon nykyistä enemmän.

Entä jos vanhustyössä olisi systemaattisesti mahdollista käyttää luovia taitojaan: musiikkia, liikuntaa, piirtämistä, runoja, tarinoita, draamaa jne.? Hakeutuisiko nykyistä useampi taiteellisesta ammatista haaveileva nuori hoitoalalle? Oletan, että näin voisi tapahtua. Yhä useammat nuoret näet harrastavat liikuntaa ja kulttuuria monipuolisesti. Yleisimpiä luovan toiminnan muotoja ovat käsityöt, soittaminen, valokuvaus, piirtäminen tai muu kuvataide. Tärkeäksi koetaan itseilmaisuus, uuden luominen sekä tietojen ja taitojen oppiminen. Luovat alat kiinnostavat myös ammatteina: musiikin, teatterin, tanssin, media-alan jne. opintoihin pyrkii paljon suurempi joukko kuin mitä voidaan ottaa sisään. On erittäin olennaista, että työntantajat heräävät miettimään pitkäaikaishoidon henkilöstön saatavuutta myös tältä kannalta. Esimerkiksi Kauniaisissa pyritään parantamaan hoitohenkilöstön saatavuutta muun muassa vahvistamalla sen kulttuuriosaamista.

Olen alkanut kysellä hoitokodeissa, käyvätkö nuoret tapaamassa vanhuksia. Vastaus tuntuu useimmiten olevan kielteinen, mikä on huono asia. En nimittäin usko, että vanhusten hyvä hoito voidaan koskaan ratkaista pelkästään henkilöstön voimin. Tarvittaisiin koko suku ja kylä. Nuoria tulisi kannustaa ja lempeästi pakottaa vierailemaan isoäitien ja isoisien, tätien ja setien luona hoitokodeissa – jo siksikin, että nuorelle tekee hyvää kokea itsensä tarpeelliseksi ikäihmisen elämässä.

Entä miksi juhlapäivien esitysten lisäksi musiikkiopiston orkesteri ei voisi pitää harjoituksia päiväsa-lissa? Monissa paikoissa on pianoja, mutta kukaan ei soita. Voisivatko niin nuoret kuin aikuiset käydä ihan vaan soittelemassa läheisessä hoitokodissa? Ei tarvitsisi tähdätä virheettömään esitykseen, vaan kommuni-kointiin ihmisten iloksi.

Jos ajattelemme, että hoitajat laajentavat työnkuvaansa kulttuurivälineitä soveltamalla, niin voi-taneen ajatella myös, että musiikkihetken pitäjä tai tanssija tekee pienen kävelyn pyörätuolipotilaan kansa. Ammattirajojen liudentuminen voisi auttaa ymmärryksen ja osaamisen syventymistä puolin ja toisin (ks. Numminen 2010).

Kirjoittaja: Läänintaiteilija, Uudenmaan taidetoimikunta
MuT, psykologi, laulunopettaja

Lähteet:

- Kivelä, S-L. (2006): *Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen*. Selvityshenkilön raportti. STM: 30.
- Meinilä, K. et al. (2010): ”Pitkäaikaispaikoissa asuvien muistisairaiden asukkaiden ravitsemustila ja ravin-nonsaanti sekä niiden yhteys muistisairailla esiintyviin käytösoireisiin”. Esitys Gerontologiapäivillä Kuopiossa 15.–17.4.2010.
- Malkamäki M. (2009): *Kulttuuritoiminnan edistäminen hoitolaitoksissa. Selvitystyö säädöksistä ja määräyk-sistä, joilla on oikeudellista merkitystä hoitolaitosten arjessa*.
<http://www.taiteenkeskustoimikunta.fi/uudenmaantaide/> > Julkaisuja > Tutkimuksia, selvityksiä, raportte-ja.
- Numminen, Ava (2010): ”Vanheneminen on tiedettä ja taidetta – Gerontologiapäivien taideannin tarkaste-lu”. *Gerontologia* 2.
- Sanneman, R-L. (2010): ”Viherhoitoa vanhuksille”. *Motiivi N:o 7*.
- Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010. *Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuol-lon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti*.

5. Kulttuuri ikäihmisten asumisyksiköissä

Jenni Varho

5.1 Johdanto

Helsingissä on, laskutavasta riippuen, 95 ikäihmisille tarkoitettua, erisuuruista asumisyksikköä, joista selviytykseen valittiin 55. Näistä kahdeksan on ruotsinkielisiä. Haastattelut näissä paikoissa tehtiin keväällä 2010. Asumisyksikkö tarkoittaa tässä yhtä rakennuskompleksia, joka saattaa sisältää niin palveluasumista kuin ryhmäkoteja, mutta joilla on yhteinen hallinto. Ikäihmisten asumisyksiköt on valittu siten, että sijainti, asukasmäärä, omistusmuoto sekä suomi–ruotsi -kieliasetus tulevat monipuolisesti edustetuiksi. Lista valituista asumisyksiköistä löytyy liitteestä 1. Haastattelun kohteena on ollut 32 viriketoiminnasta vastaavaa⁴, 26 johtajaa, 3 toimintaterapeuttia⁵, 3 fysioterapeuttia, 4 hoitohenkilökunnan edustajaa ja yksi projektipäällikkö, musiikkiterapeutti ja eurytmisti. Haastatelluista henkilöistä kaksi oli miehiä. Kolme asumisyksikköä kieltäytyi haastattelun teosta. Lisäksi kolmessa oli meneillään remontti, joten nämä jätettiin selvityksen ulkopuolelle.

Mukaan otetut asumisyksiköt ovat niin julkisen, kolmannen kuin yksityisen sektorin omistamia. Hoivayksiköt ovat pääasiassa palvelu- ja ryhmäkoteja. Palvelutalossa ikäihmiset asuvat joko vuokra- tai omistusasunnossa. Lisäksi talon asukkaiden käytössä on yhteisiä tiloja ja palveluja. Ryhmäkoti on noin 10 hengen suuruisen palveluasuntoryhmä. Se on tarkoitettu ympärivuorokautista huolenpitoa tarvitseville, kuten muistisairaille ikäihmisille.

Hoivayhteisöissä asuvista ikäihmisistä yli kolme neljäsosaa on naisia. Ikäihmisten fyysinen ja henkinen kunto vaihtelee suuresti. Suurin osa heistä kuitenkin on jo iältään hyvin vanhoja. Heillä on ikääntymisen myötä heikentynyt fyysinen kunto ja pitkäaikaissairauksia. Lähes poikkeuksetta hoivayhteisöissä asuvilla ikäihmisillä on myös heikentynyt kuulo- ja näköaisti. Monien kohdalla liikkuminen itsenäisesti on vaikeaa. Ikäihmisillä on saattanut myös esimerkiksi sairauden myötä puheen tuottaminen vaikeutua, jolloin kommunikaatio muiden kanssa hankaloituu. Kasvavalla osalla palvelutalossa ja ryhmäkodeissa asuvista ikäihmisistä on jonkinasteinen muistisairaus. Sen edetessä pitkälle ihminen tarvitsee ympärivuorokautista apua. On kuitenkin tärkeää huomioida, että vaikka vanhus olisikin fyysisesti jo huonokuntoinen, hänellä saattaa olla edelleen vahvana oma tahto ja henkinen vireyys. (Vrt. Hartikainen 2009, 51–52.)

Palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa työskentelee paljon henkilökuntaa hoito-, toimisto-, keittiö- ja siivoustyössä. Monissa paikoissa on myös virikeohjaajia, toiminta- sekä fysioterapeutteja. Viime vuosien aikana vapaaehtoisten määrä vanhustyön kentällä on lisääntynyt. Heillä voi olla hoivayhteisöissä monenlaisia rooleja ikäihmisten ulkoiluttajasta, esiintyjään ja juttukaveriin. Ikäihmisten omaisilla on myös oma tärkeä paikkansa hoivayhteisössä.

⁴ Virikkeellisestä toiminnasta hoivayhteisöissä vastaavilla henkilöillä on hyvin moninaisia tehtävänimikkeitä. Tyypillisiä ovat toiminnanohjaaja, toiminnan vastaava, virikeohjaaja ja viriketoiminnanohjaaja.

⁵ Toimintaterapeutti pyrkii tukemaan ja ylläpitämään yksilön toimintakykyä. Toimintaterapian lähtökohtana on ihmisen näkeminen kokonaisuutena. Toimintaterapeutti käyttää työvälineinä muun muassa leikkiä, erilaisia luovia toimintoja sekä arkisia kodin askareita.

5.2 Taide – elämää ylläpitävä voima

Kaikkien haastateltavien mukaan kulttuuri- ja taidetoiminnalla on erittäin tärkeä merkitys vanhustyön asumisyksiköissä. Yleisimpiä haastatteluissa esille tulleita ajatuksia olivat: *”Ihminen on kokonaisuus, sosiaalinen eläin, jolle kulttuurilla on tärkeä osuus”, “kulttuuritarve ei lopu, kun ihminen siirtyy laitoshoittoon”* sekä *”kulttuurin nälkä säilyy ihmisessä, vaikka ikää karttuukin”*. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että kulttuurin käsite määritellään asumisyksiköiden toiminnan yhteydessä laajasti. Taide ja kulttuuri ovat monille palvelutaloissa asuville ikäihmisille etäännyttäviä ja elitistisiä käsitteitä. Korkeakulttuuri on ollut osa vain harvojen ikäihmisten elämää. Taidetoiminnan sijaan saatetaan kokea mielekkäämmäksi vaikkapa pullan leipominen.

Kulttuuri- ja taidetoiminnan katsotaan tuovan elämää, elämyksiä ja iloa hoivayhteisön arkeen. *”Kulttuurilla päästään olemisesta elämiseen. Pitäähän elämässä olla merkityksiä.”* Taiteen avulla voidaan aktivoida tunteita, mielikuvia ja muistoja. Taiteen tuomien myönteisten tunteiden avulla niin ikäihmiset kuin hoitohenkilökuntakin jaksavat eteenpäin myös elämän vaikeina hetkinä. Haastateltujen mukaan myös huonokuntoisista ikäihmisistä voidaan havainnoida konkreettisesti taiteen ja erityisesti musiikin vaikutukset. Nauttiminen ja eläytyminen näkyvät koko heidän olemuksestaan.

Muistisairailta niin sanotun positiivisen tunnejäljen tiedetään säilyvän, vaikka itse tapahtuma ei olisikaan enää muistissa. *”Ne on ohjelmapäivinä ihan eri ihmisiä, vaikka eivät muistaisi seuraavana päivänä mitään.”* Kulttuuri- ja taidetoiminta voi synnyttää ikäihmisille myös uudenlaisia keinoja itseilmaisuun ja kommunikaation muiden ihmisten kanssa – erityisesti silloin, kun perinteinen viestintäkyky on kadonnut sairauden myötä. Yhteinen kieli saattaa löytyä esimerkiksi musiikista.

Taiteen avulla voidaan ravistella hoivayhteisön vahvoja, hierarkkisia rooleja. Ikäihminen voi ajoittain unohtaa roolinsa sairaana ja hoidokkina. Hän pystyy taiteen avulla aktivoimaan hoivayhteisössä usein unohdettuja ja tukahdutettuja identiteettinsä osa-alueita. Hoitohenkilökunnalle syntyy myös mahdollisuus nähdä ikäihminen kokonaisena, ei ainoastaan hoitoa ja apua tarvitsevana potilaana. Lisäksi taide tuo ikäihmisten keskusteluun uusia aiheita ja näkökulmia. *”Näin ollen ei aina tarvitse puhua vain sairauksista ja huonosta olostaa”*.

Taide-esityksissä hoitohenkilökunnan rooli muuttuu hoitajasta ikäihmisten rinnalle katsojaksi ja kokijaksi. Tämä luo puolestaan uudenlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta henkilökunnan ja vanhusten välille. Yhteisöllisyyden lisäämistä palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa pidetään yleisesti tärkeänä ja tavoiteltavana. Vaikka hoitoyhteisöissä asuva henkilö on konkreettisesti monien ihmisten ympäröimänä, niin muiden asukkaiden kuin henkilökunnankin, koetaan yksinäisyys palvelutaloissa yhdeksi suurimmista ongelmista. Tutkimusten mukaan palvelutaloissa luodaan harvoin uusia ystävyysuhteita (Routsalo et al. 2003; Ruoppila 2002).

Hoitohenkilökunnalta ja asukkailta vaaditaan lisääntyvää kykyä toimia ja elää monikulttuurisessa hoivayhteisössä. Vielä tällä hetkellä palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuvista ikäihmisistä vain harva on taustaltaan maahanmuuttaja. Sen sijaan henkilökunnan kulttuuriset taustat ovat jo moninaiset. Haastateltavien mukaan ikäihmiset ovat suhtautuneet ja mukautuneet maahanmuuttajahenkilökuntaan yllättävänkin hyvin. Haastateltavat näkivät, että myös hoivayhteisöissä taiteella ja taidetoiminnalla on monikulttuurisuuden luomien ongelmien ratkaisussa tärkeä rooli. Asukkaiden ja henkilökunnan kulttuuristen taustojen moninaistuuksessa voidaan taiteen avulla lisätä ymmärrystä ja yhteistyötä eri kulttuurien välillä.

5.3 Arjen kulttuuria rahalla ja ilman

Palvelutalojen arkea rytmittävät niin viikko-ohjelmaan kuuluva ryhmätoiminta kuin vuodenaikajuhlat. Kaikissa haastattelun kohteena olevissa asumisyksiköissä on viikko- tai kuukausiohjelma, joka sisältää useimmiten tuolijumppaa, bingoa, levyraatia, keskustelutunteja, yhteislaulua sekä juhlia. Asumisyksiköissä tuotettu haasteellisempi kulttuuri on usein riippuvainen virikevastaavan koulutuksesta, motivaatiosta sekä ennakkoluulottomasta asenteesta. Tällöin asumisyksiköissä järjestetään monipuolisempaa askartelua, kuvataide- ja runokursseja sekä teatteriprojekteja.

Haastatelluista palvelutaloista 30:ssä eli yli puolessa on virketoiminnalle oma vastaava. Näistä 30 asumisyksiköstä 12:lla oli virketoimintaan enemmän kuin yksi vastaava henkilö. Nämä ovat yleensä suurempia, yli 150 asukkaan yksiköitä. Virikeohjaajien koulutustaustana ovat yleisimmin opisto- tai ammattikorkeakouluopinnot, useimmiten ohjaustoiminnan artonomin tai sosionomin tutkinto. On myös tyyppillistä, että heillä on useita tutkintoja, esimerkiksi sairaanhoidon ja askartelun alalta. Vain yhdellä virikevastaavalla on taidealan ylempi korkeakoulututkinto.

Jos asumisyksikössä ei ole omaa henkilöä virketoiminnalle, ohjelman suunnittelusta ja esiintyjien valitsemisesta vastaavat talon johtaja, fysio- tai toimintaterapeutti tai lähihoitajat. Johtaja hoitohenkilökunnan avustuksella huolehtii virketoiminnasta 21 yksikössä. Neljässä paikassa virketoiminnasta vastaa oman työnsä ohella fysio- tai toimintaterapeutti. Varsinaisen virikeohjaajan puuttumista ei voida kuitenkaan pitää suoranaisena esteenä aktiiviselle vapaa-ajantoiminnalle. Monipuolinen ja onnistunut toiminta vaatii aina asenteiltaan myönteisistä johtoa ja henkilökuntaa.

Viikko-ohjelman lisäksi palvelutaloissa käy ulkopuolisia esiintyjä, joita tilataan erityisesti vuoden tärkeimpiin juhliin. Esiintyjät ovat niin kahvipalkalla tulevia harrastajia kuin vapaaehtoisia ja palkattuja ammattitaiteilijoita. Tiukan päivä- ja viikkojärjestysten vuoksi mahdolliset ajankohdat esityksiin ja erilaiseen ohjelmaan on etukäteen tarkkaan määritelty ja rajattu. Vain muutamissa paikoissa mainittiin erikseen, että päiväjärjestystä voidaan muuttaa esityksen vuoksi. Vuosittain asumisyksiköissä käyvien tilattujen esiintyjien määrä on riippuvainen talojen virikebudjeteista. Niiden suuruus vaihtelee muutamasta sadasta eurosta 21 000 euroon. Yleisesti ottaen asumisyksiköiden virikebudjettien vertailu on vaikeaa, sillä budjettiin sisällytetään eri paikoissa eri asioita: esittäjien palkkioita, askartelumateriaalia, tv-lupamaksuja, retkiä, yleisissä paikoissa olevia kukkasia jne.

Lähes poikkeuksetta budjetin suuruutta pidetään riittämättömänä. Ainostaan yhdessä yksikössä henkilökunta piti budjetin suuruutta sopivana. Kyseisessä paikassa onkin selvityksen kohteena olevista taloista suurin virikebudjetti. Neljässä paikassa mainittiin, että virikebudjetti on pienentynyt lähes puolella viime vuosien aikana. Yhdessätoista asumisyksikössä virketoimintaa ei ollut budjetoitu ollenkaan, vaan avustusta pitää anoa talon johdolta tilanteen mukaan. Tällöin kokonaisbudjetin uskottiin usein olevan alle 1 000 € vuodessa. Kahdessa asumisyksikössä, jossa ei ollut virikebudjettia, on oma ”ohjelmatoimikunta”, joka vapaaehtoisuustoiminnalla ja eri säätiöiltä saatujen avustusten avulla rahoittaa pääosan virketoiminnasta. Virketoiminnan vuosibudjetti on 34 asumisyksikössä 1 000 € – 3 000 €. Kymmenessä paikassa virikebudjetti on yli 4 000 €. Jos esimerkiksi keskisuuren, 60 asukkaan palvelutalon virikebudjetti on 3 000 €, on henkilöä kohti kulutettavissa noin 4,2 € kuukaudessa.

Kaupungin omistamissa hoivayksiköissä viriketoimintaan käytetyn rahamäärän suuruuteen vaikuttaa merkittävästi Helsingin kaupungin omistaman vuokrataloyhtiön Kiinteistö Oy Helsingin Palveluasuntojen⁶ niille vuosittain kohdentama asukasdemokratia-rahana. Osassa taloista tämä on ainoa viriketoimintaan käytettävissä oleva summa. Sen suuruus on asukasta kohden hieman alle kymmenen euroa vuodessa. Rahan käyttö on henkilökunnan hallinnoimaa, mutta se tulee käyttää asukkaiden toivomiin kohteisiin ja niin, että mahdollisimman moni ikäihminen hyötyy siitä. Rahaa kuluu esityksiin ja juhlien järjestämiseen.

Kolmannen sektorin yhdistysten ja järjestöjen omistamissa hoivakodeissa viriketoiminnan rahoittamisessa on myös käytetty hyväksi Raha-automaattiyhdistykseltä saatua projektirahoitusta. Erilaisten projektien kautta on ollut mahdollista luoda myös uutta viriketoimintaa talon asukkaille. Asumisyksiköiden yhteistyö yritysmailman kanssa on harvinaista. Ainoastaan yhdessä hoivayksikössä lääkefirma tuottaa vuosittain ikäihmisille joulujuhlat.

Monet haastateltavat painottivat, että vanhuksille järjestettävän tarjonnan tulee olla laadukasta. Tuotetut ohjelmat ja esitykset eivät saa aliarvioida ikäihmisiä ja heidän kykyään toimia ja ajatella. Henkilökunnan mukaan ohjelman suunnittelussa on myös tärkeää, että huomioidaan asukkaiden erilaiset toiveet. Näitä kartoitetaan erilaisten haastattelujen ja kyselyiden avulla (Ks. lisää Petra Karttusen artikkeli). Kerättyjen tietojen mukaan ikäihmiset haluavat palvelutaloihin varsinkin musiikkia ja lasten esityksiä. Myös bingo on monelle tärkeä osa viikko-ohjelmaa. Haastateltavat toivat kuitenkin usein esille, että palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuvilla ikäihmisillä on harvoin vahvoja mielipiteitä virikeohjelman sisällöstä. Ohjelmatoivomuksia kysyttäessä vastaukseksi saadaan useimmiten *”juuri sitä ohjelmaa, mitä täällä jo on”*. Osa haastatelluista painotti, että ikäihmisten mieltymysten lisäksi on tärkeää tuoda ja järjestää ohjelmaa, jossa näkyy nykyaikaisuus ja taiteelle ominainen yllätyksellisyys. Heidän mukaansa järjestetyn ohjelman tulee herättää ja puhuttaa. Muutamit haastatelluista toivat esille, että ikäihmisille tulee olla myös aikaa rauhaan ja hiljaisuuteen.

Hoivayhteisöissä asuville ikäihmisille on erityisen tärkeää, että he pääsevät toteuttamaan itseään. Se lisää kokemusta oman elämän hallinnasta. Vaikka palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuvien fyysinen kunto on merkittävästi huonontunut viime vuosien aikana, yksiköissä asuu edelleen niitäkin, jotka ovat aktiivisia ja pystyvät osallistumaan monenlaiseen toimintaan. Toisaalta on tärkeää huomioida fyysisesti huonokuntoiset sekä muistihäiriöiset; luoda heillekin osaamiseen ja onnistumiseen liittyviä kokemuksia. Palvelutaloista ja ryhmäkodeista löytyy enenevässä määrin myös vuodepotilaita, jotka eivät pysty osallistumaan järjestettävään ryhmätoimintaan. Toiveena on, että tällöin ohjelmaa viedään heidän luokseen osastoille ja huoneisiin. Monissa haastatteluissa pidettiin tärkeänä, että omaiset saataisiin mukaan hoivayhteisöjen viriketoimintaan, sen kehittämiseen ja toteutukseen.

⁶ Kiinteistö Oy Helsingin Palveluasunnot on Helsingin kaupungin omistama vuokrataloyhtiö. Yhtiön tilat on pääosin vuokrattu Helsingin sosiaalivirastolle. Yhtiössä on 30 kiinteistöä, joissa on palveluasuntoja, palvelukeskuksia ja tukikohteja.

5.4 Esteettinen ympäristö – osa hoivaa

Analysoitaessa ikäihmisten hyvinvointia on myös tärkeä huomioida elinympäristön, tässä tapauksessa hoivayhteisön esteettisyys ja virikkeellisyys. Tutkimukset osoittavat, että fyysisellä ympäristöllä⁷ on merkittävä vaikutus ihmisen hyvinvoinnille. (Hyyppä & Liikanen 2005, esim. 155–167; Ruohonen 2001, 49–56; Tydén 1993.) Ihminen käy tiedostaen ja tiedostamatta jatkuvaa vuoropuhelua ympäristönsä kanssa. Esteettinen ympäristö voi parhaimmillaan tukea ja vahvistaa ihmisen identiteettiä, luovuutta ja toimintakykyä. Päinvas-
taisessa tapauksessa ympäristö tukahduttaa ja heikentää niitä. Fyysisen ympäristön kautta välitetään viestiä myös arvosta ja arvonannosta.

Ihminen pyrkii yleensä luomaan itselleen elinympäristön, jossa hän viihtyy ja jossa on hyvä elää. Hoivayhteisöön muutettuaan ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa omaan ympäristöönsä vähenevät. Sitä voivat rajoittaa hoivayhteisön käytännöt ja ikäihmisen heikentynyt fyysinen ja henkinen kunto. Ikääntyessä ympäristön merkitys korostuu elinpiirin kavetessa. Hoivaympäristöön tulisi kiinnittää erityistä huomiota muistisairaudesta kärsivien kohdalla, koska heillä on usein vaikeuksia muistaa tavaroiden sijaintia ja hahmottaa tiloja. Monet ympäristötekijät voivat luoda muistisairaille turvattomuuden ja hallitsemattomuuden tunteita, jotka ilmenevät ahdistuneisuutena, eristäytymisenä ja häiritsevänä käytöksenä.

Selvitykseen valitut hoivayksiköt olivat fyysiseltä ympäristöltään varsin erilaisia. Enemmistö edusti 1960- ja 1970-luvun rakennusarkkitehtuuria valkoisine seinineen ja kapeine käytävineen. Avohoidon lisääntymisen myötä ikäihmisten hoitoympäristöjen tavoitteeksi on otettu kotoisuuden ja asukkaiden omatoimisuuden vahvistaminen. Fyysisen toimintakyvyn heiketessä ehkä nopeastikin, ympäristön pysyvyydellä voidaan luoda turvallisuuden tunnetta. Näin ollen on oleellista, että ikäihminen voi tuoda palvelutaloon ja ryhmäkotiin omia tavaroitaan, jotka ovat tuttuja entisestä kodista. Kodinomaisuus ja omat esineet ovat tärkeitä myös siitä syystä, että ikäihmisen ympäristösuhteessa muistoilla on tärkeä rooli (Esim. Aura et al. 1997, 86–91). Nykyään palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asutaankin omissa kodeissaan omien huonekalujen, valokuvien ja esineiden ympäröimänä. Hoivayhteisöjen yleisissä tiloissa on myös pyritty vähentämään laitospaikkaa. Näin on tapahtunut esimerkiksi lisäämällä viherkasveja, vanhoja esineitä ja kalusteita ja asettamalla seinille vanhusten tekemiä käsitöitä ja maalauksia.

Joihinkin hoivakoteihin on yleisiin tiloihin rakennettu erilaisia muisti- ja aistivirikehuoneita. Monesta pienemmästäkin yksiköstä löytyy muisteluhuone, joka on sisustettu erilaisilla vanhoilla esineillä ja huonekaluilla. Erityisesti Riistavuoren ja Kontulan vanhustenkeskuksissa sijaitsevat aistihuoneet ovat monipuolisia ja hyvin suunniteltuja. Niiden tehtävänä on toisaalta aktivoida, toisaalta rauhoittaa mieltä. Aistihuoneet sisältävät rentoutukseen ja virkistykseen tarkoitettuja leposohvia suihkulähteitä, diaheijasteita, kankaita sekä erilaisia vesi-, valo- ja äänielementtejä. Aistihuoneet on tarkoitettu niin ikäihmisille kuin hoito-
henkilökunnalle.

Helsingin kaupungin omistama vuonna 2009 valmistunut Kontulan vanhustenkeskus edustaa uudenlaista arkkitehtuuri- ja sisustusajattelua. Keskuksen suunnittelussa on otettu huomioon kodinomaisuus, ikäihmisten omatoimisuuden vahvistaminen sekä uusin teknologia ja muistisairauksiin liittyvä tietotaito.

⁷ Fyysisellä ympäristöllä tarkoitetaan tässä luontoa ja rakennettua ympäristöä.

Taidealan ammattilaisia on ollut rakennusprosessissa alusta asti mukana. Kontulan vanhustenkeskukseen on luotu kodinomaisuutta väri- ja puupintojen sekä eriväristen 1900-luvun eri vuosikymmenten tapettien avulla. Niiden tarkoituksena on helpottaa ympäristön hahmottamista, lisätä asukkaiden turvallisuuden tunnetta ja tukea asukkaiden esteetöntä liikkumista. Pihasuunnittelussa on edellä mainitut seikat myös otettu huomioon.

Selvitykseen haastatellun henkilökunnan mukaan mielekkään hoivaympäristön luomisessa taiteella on oleellinen merkitys. Myös tutkimukset vahvistavat tämän. Kuvataiteen katsottiin tuovan vaihtelua ja kodinomaisuutta. Helsingissä hoivayhteisöissä on yleisesti ottaen vähän kuvataideteoksia. Olemassa olevat teokset ovat suurimmaksi osaksi sellaisia, jotka ovat jääneet hoivayhteisöön edesmenneiltä asukkailta. Helsingissä kaupungin omistamiin hoivayksiköihin hankitaan taidetta uudis- ja peruskorjaushankkeiden yhteydessä prosenttiperiaatteella. Tuolloin taide integroidaan jo suunnitteluvaiheessa osaksi tiloja ja budjettia. Kaupungin omistamissa asumisyksiköissä merkittävimmät taideteoskokoelmat⁸ sijaitsevat Kustaan kartanon, Roihuvuoren, Riistavuoren ja Kontulan vanhustenkeskuksissa. Kontulassa ainutlaatuista on se, että prosenttitaiderahoja on käytetty myös henkilöstön vaatteisiin. Tekstiilitaiteilija Maiju Ahlgren on suunnitellut henkilökunnalle mietelause-essut.

Yksityisen ja kolmannen sektorin omistamissa hoivayhteisöissä on vaihtelevasti taidetta. Miina Siljanpään Säätiön omistama palvelukeskus Wilhelmiina on yksi niistä, joista löytyy merkittävä taidekokoelma. Siellä taidetta on sijoitettu niin yleisiin kuin asukastiloihin. Katajanokalla sijaitsevassa Suomen Kukkasrahas-ton omistamassa palvelukodissa on esillä myös paljon taidetta. Kokoelma on syntynyt vuosien saatossa lähinnä lahjoitusten kautta.

Kuvataiteen sijoittaminen hoivayhteisöön ei ole yksinkertaista. Palvelutalojen ja ryhmäkotien tilasuunnittelussa on harvoin huomioitu taide ja sen asettamat vaatimukset. Hoivayhteisöissä taideteokset onkin paikoitellen sijoitettu liikoja miettimättä. Huomiota ei ole osattu kiinnittää valaistukseen tai teosten ympäristöön. Taideteosten vaikuttavuus ei tällöin useinkaan pääse oikeuksiinsa. Hyvä esimerkki teosten onnistuneesta sijoittelusta on Helsingin Ruskeasuolla sijaitseva sairaala Orton. Sairaalan tiloissa on muun muassa taiteilija Kain Tapperin teoksia. Niiden valinta ja sijoittelu on toteutettu ammattitaidolla, mikä luo koko sairaalaan miellyttävän ja ainutlaatuisen tunnelman. Ortonin pihalla on lisäksi veistospuisto. Sairaala Ortonissa on myös vuodesta 2001 lähtien toiminut galleria, jossa suomalaisten, korkeatasoisten ammattitaiteilijoiden on mahdollista pitää näyttelyitään epätyypillisessä ympäristössä.

Kuvataiteen sijoittaminen hoivayhteisöön herättää joskus keskustelua puolesta ja vastaan. Haastavan taideteoksen kautta voidaan saada uusia puheenaiheita ja näkökulmia palvelutaloon sekä taiteen tehtävään ja tarkoitukseen siellä. Taidelainaamotoiminnan kautta voidaan saada vaihtelua ja vastata nopeasti eri toiveisiin. Tärkeää on, että olemassa oleva kuvataide voitaisiin ottaa aktiivisemmin osaksi hoivayhteisön arkea. Tämä edellyttää, että hoivayhteisön henkilökunnalla on kiinnostusta, kykyä ja rohkeutta keskustella asukkaiden kanssa myös taiteesta. (Vrt. Juhantalo 2007, 54, 69–70.)

⁸ Kyseiset taideteokset ovat Helsingin taidemuseon kokoelmista.

5.5 Ylitettävät esteet...

Selvitykseen valitut ikäihmisten asumisyksiköt poikkeavat paljon toisistaan. Voidaan sanoa, että jokainen niistä on erityinen. Toimintaan vaikuttavat monet eri asiat: asumisyksikön koko ja yhteiset tilat, asukkaiden toiveet ja kunto, virikevastaava, johdon ja henkilökunnan motivaatio sekä asenne kulttuuri- ja taidetoimintaan, vapaaehtoisten määrä, omaisten aktiivisuus jne. On vaikeaa löytää vain yhtä mallia, jolla taidetta voidaan lisätä palvelutalojen ja ryhmäkotien arjessa. Suurimmat haasteet voidaan tiivistää yhdeksään kohtaan:

1) Kaksitahoinen osallistumisen ongelma

Asumisyksiköiden kulttuuri- ja taidetoiminnan haasteena voidaan pitää niin sanottua osallistumisen ongelmaa, jota ilmenee kahdella taholla.

Taide ja kulttuuri käsitteinä saattavat olla ensinnäkin palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuville ikäihmisille vieraita ja etäännyttäviä. Korkeakulttuuri on kuulunut vain harvojen elämään. Onkin yleistä, että ikäihmisillä ilmenee ennakkoluuloja esimerkiksi omia taiteellisia kykyjä kohtaan: *”voin kyllä katsella muiden tekemistä, mutta minun töherryksiin ei kannata paperia tuhlata...”*. Ongelmana onkin, miten ikäihmiset saadaan osallistumaan järjestettävään ohjelmaan, miten madalletaan osallistumiskynnystä.

Toiseksi ongelma ilmenee siten, ettei ikäihmisiä tuoda paikalle virikeohjelmaan. Syynä tähän voivat olla vanhusten oma vastahakoisuus, mutta myös puutteelliset henkilöresurssit, ennakoasenteet ja henkilökunnan motivaation puute.

2) Kiire, ajan vähyys

Virikeohjaajan työnkuva on monipuolistunut viime vuosien aikana. Uudenlaisten työtehtävien syntyyn ovat vaikuttaneet niin talojen sisältä kuin ulkopuolelta tulleet vaatimukset ja toiveet. Virike- ja kulttuuriohjaajat toimivat tällä hetkellä asumisyksiköissä samanaikaisesti kulttuurituottajina ja terapeutteina; vapaaehtoistyön, oppilaitosyhteistyön ja esiintyjien koordinoijina; juhlien järjestäjinä ja juontajina; tiedottajina jne. Virikeohjaajien arkea työllistää myös asukkaiden huonontunut kunto. Vaaditaan yhä enemmän yksilöllistä huomioimista. Laaja työnkuva on johtanut siihen, että eri tehtävien suorittamiseen on liian vähän aikaa. Erityisesti koetaan, että ohjelman tarkempaan suunnitteluun ja uuden tiedon hankkimiseen ei kyetä keskittymään riittävästi.

Myös hoitohenkilökunnan vähäiset resurssit, kiire ja työn raskas luonne johtavat hoitoyhteisöissä kulttuurin sivuuttamiseen. Hoitohenkilökunta kokee olevansa jo nyt moninaisten raskaiden työtehtävien takia tiukoilla, ja näin ollen kulttuuritoimintojen ”opiskelu” ja omaan työhön sisällyttäminen tuntuvat paikoin ylitsepääsemättömiltä. Hoitohenkilökunnan mukaan saaminen on haastateltavien mielestä oleellinen tekijä kulttuuritoiminnan lisäämisessä.

3) Puuttuva tietotaito

Taiteelliseen toimintaan liittyvä tietotaidon puute tuli haastatteluissa esille usein ja monella tavalla. Ensinnäkin ne virikevastaavat, joilla ei ole ollenkaan tai hyvin vähän taidealan koulutusta, kokevat, että heidän tietonsa ja taitonsa taiteellisen toiminnan mahdollisuuksista vanhustyössä ovat vähäiset. Ne, joilla on jo taidealan opintoja, esimerkiksi ohjaustoiminnan artonomit, ovat kiinnostuneita lisäkoulutuksesta ja tietojensa päivittämisestä. Toivotaan, että joku järjestäisi luentoja ja työpajoja, joissa pääsisi käytännössä tutus-

tumaan ja kokeilemaan eri taidetoiminnan muotoja. Koulutuksessa saisi myös kontakteja muihin alalla toimiviin, ja näin hyvät käytännöt leviäisivät. Erityisesti yksityisen sektorin virikeohjaajat tuntevat itsensä eristetyiksi, vailla vertaistukea.

Monet haastateltavat haluavat enemmän tietoa siitä, mitä kulttuuri-hyvinvointi-vanhustyö -kentällä yleisesti tapahtuu: mitä tutkimuksia on julkaistu, mitä hallinto suunnittelee, minkälaisia projekteja on meneillään jne. Laajempi kentän tuntemus antaa virike- ja kulttuuriohjaajille välineitä oman työnsä oikeuttamiseen. Monissa asumisyksiköissä virikeohjaajat joutuvat edelleen perustelemaan olemassaoloaan vanhustyön kentällä.

Virikevastaavat myös kokevat, että on vaikeaa valita taiteilijoita palvelutaloon esiintymään. Ei ole aikaa varmistaa etukäteen taiteilijoiden ”laatua” tai heidän sopivuuttaan. Tällä hetkellä taiteilijat valitaan palvelutaloihin yritys ja erehdys -menetelmällä ja usein omien, asukkaiden tai omaisten kontaktien perusteella. Taiteilijoiden valinnassa kaupungin työntekijät ovat hieman paremmassa asemassa. Talojen välillä tieto niin hyvistä kuin huonoista esiintyjistä kulkee hyvin.

4) Asukkaiden huonontunut kunto

Helsingin kaupungin linjauksena on, että ikäihmiset saisivat mahdollisimman pitkään asua kotona. Tämän seurauksena palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuu aikaisempaa huonokuntoisempia ihmisiä. Tämä aiheuttaa uudenlaisia haasteita virike- ja kulttuuritoiminnalle. Monet haastateltavat tuovat esille, ettei oma koulutustausta ole harjaannuttanut niihin asioihin, joita työ tällä hetkellä vaatii. Usein koulutus on vastannut lähinnä aktiivisten ja omatoimisten ikäihmisten viriketoimintaan.

Asukkaiden huonontunut kunto vaikuttaa myös siihen, että palvelutaloissa asuville ikäihmisille tulee ensisijaisesti järjestää ohjelmaa talon sisällä. Harva asukkaista jaksaa tai pystyy lähtemään teatteriin tai konserttiin. Osastoilla järjestettävää ohjelmaa tuleekin lisätä merkittävästi.

5) Ikäihmisten erilaiset kulttuuritaustat, -tottumukset ja -toiveet

Palvelutaloissa ja ryhmäkodeissa asuvat ikäihmiset ovat hyvin heterogeeninen joukko. Ihmiset eroavat toisistaan niin iältään, fyysiseltä kunnoltaan, sosiaaliselta taustaltaan kuin äidinkieleltään. Myös ikäihmisten kulttuuriset tottumukset, mieltymykset ja odotukset eroavat toisistaan huomattavasti. Yksi on aina käynyt oopperassa, toista kiinnostaa haitarimusiikki, kolmas haluaisi päästä itse maalaamaan, kun taas neljäs ei ole koskaan ollut kiinnostanut mistään taiteista; häntä kiinnostaa urheilu ja puutarhanhoito. Miten siis palvelutaloissa pystytään huomioimaan kaikkien tarpeet? Kenen toiveet ovat ensisijaisia? Haastateltavien mukaan ikäihmisten kirjo tulee entisestään laajenemaan tulevaisuudessa, kun suuret ikäluokat muuttuvat palvelutaloihin. Tämä sukupolvi on myös tottunut käyttämään kulttuuripalveluita ja pitämään omista oikeuksistaan kiinni.

6) Asenne

Hoivakentältä löytyy edelleen epäileviä ennakkoasenteita niin kulttuuria ja taidetta kohtaan yleensä kuin taiteen merkitykseen hyvinvoinnin edistäjänä. Yleisimpiä taidetoiminnan vasta-argumentteja ovat vetoaminen kiireeseen ja siisteyteen. Johdolla on asenteiden muokkauksessa tärkeä rooli. Johdon osallistumista taloissa pidettävään ohjelmaan ja juhliin pidetään tärkeänä.

7) Rahan vähyys

Vaikka asumisyksiköiden johto suhtautuu usein myönteisesti ja kannustavasti taide- ja kulttuuritoimintaan, siihen ei olla kuitenkaan halukkaita sijoittamaan rahaa. Monissa yksiköissä virike- ja kulttuuritoiminta on se, mistä halutaan ensimmäisenä säästää. Reilusti yli puolella asumisyksiköistä viriketoiminnan budjetti on 1 000 € – 3 000 €. Budjetin pienuus luo tiukat rajat taidetoiminnalle. Keskimäärin yksiköt ovat valmiita maksamaan esityksestä 50 € – 150 €. Tilattavien esitysten hintapyyntö on usein 200 € tai enemmän. Näin ollen kahvipalkalla tulevien sekä vapaaehtoisten esiintyjien rooli palvelutaloissa korostuu.

8) Sopimattomat tilat

Yksi merkittävä tekijä, joka vaikeuttaa taidetoiminnan lisäämistä ikäihmisten asumisyksiköissä, on sopivien tilojen puute. Tämä koskee niin pienryhmätoimintaa kuin suurempia juhlia. Kolmessatoista asumisyksikössä ilmaistiin, että yhteiset tilat ovat liian pienet tai pohjakaavaltaan tarkoitukseen sopimattomat. Suuremmat juhlit järjestetään yleensä ruokasalissa, joka on useimmiten esitysten kannalta ongelmallinen tila. Ruokasalin yhteydessä on keittiö, josta kantautuu kovaa meteliä iltapäivisin – siis silloin, kun on paras ajankohta järjestettävälle ohjelmalle. Usein ruokasalien pohjakaava on myös ongelmallinen tilanjakajien ja pylväiden takia. Tällöin esimerkiksi tanssiesityksen järjestäminen on mahdotonta.

9) Kielitaitoisen henkilökunnan löytäminen

Ruotsinkielisen hoivakentän suurimpana ongelmana on kieltä osaavan henkilökunnan rekrytoiminen. Haastatteluissa tuli vahvasti esille, ettei kyse ole siitä, etteivätkö ruotsia äidinkielenään puhuvat ikäihmiset ymmärtäisi suomea, vaan siitä, halutaanko suomenruotsalaisten ikäihmisten kulttuurista identiteettiä vahvistaa ja tukea. Vanhetessa kielitaito myös heikkenee huomattavasti ja toiveet ruotsinkielisistä palveluista vahvistuvat.

Ruotsinkieltä osaamaton henkilökunta tuo haasteita myös virike- ja kulttuuritoiminnan järjestämiseen. Haastatteluissa painotettiin, ettei suomenruotsalaisten kulttuuri- ja taidetoiminta tarkoita suomenkielisen toiminnan ”kääntämistä” ruotsiksi. Ohjelman tulee lähtökohdiltaan ja sisällöltään olla ruotsinkielisille suunnattua. Suomenruotsalaiseen kulttuuriin kuuluvat lehdet, elokuvat, kirjat ja tv-ohjelmat eivät ole automaattisesti samoja kuin suomenkielisten. Myös ruotsinkielisten perinteet ja juhlit poikkeavat osittain suomenkielisten traditioista. Ruotsinkielisissä vanhustyön yksiköissä virikeohjelmaan kuuluvatkin oleellisina osina esimerkiksi Lucia-juhlit. Ruotsinkielisen henkilökunnan puuttuminen saattaa vaikeuttaa hyvinkin yksinkertaisen virikeohjelman järjestämistä. Kieltä osaamaton henkilökunta ei esimerkiksi osaa ja tunne niitä lauluja, joita suomenruotsalaiset laulavat.

5.6 ... tavoiteltavat käytännöt

Monista haasteista huolimatta helsinkiläisistä ikäihmisille tarkoitetuista asumisyksiköistä löytyy myös paljon hyviä käytäntöjä:

1) Yhteistyö

Helsinkiläisistä ikäihmisille tarkoitetuista asumisyksiköistä löytyy esimerkillisiä yhteistyöprojekteja, jotka eivät aina vaadi paljon rahaa. Palvelutalot tekevät esimerkiksi paljon yhteistyötä koulujen ja päiväkotien kanssa. Esimerkiksi seniorisäätiön Pakilakodissa on tehty yhteistyötä Taideteollisen korkeakoulun kanssa. Lisäksi Pakilan musiikkiopisto on aloittanut syksyllä 2010 Pakilakodissa vauvojen ja vaarien yhteisen musiikkiryhmän.

2) Alueellinen yhteistyö

Muutamilla helsinkiläisillä alueilla asumisyksiköt ovat alkaneet tehdä yhteistyötä alueen muiden toimijoiden kanssa. Tästä esimerkkinä Käpynet-yhteistyöverkosto, johon kuuluu Käpylän ja Koskelan alueen vanhustyön toimijoita ja järjestöjä. Käpynetin tavoitteena on muun muassa välittää hyviä käytäntöjä vanhustyötä tekevien tahojen välillä sekä monipuolistaa vanhustyön kulttuuria. Käpynetin jäsenet kokoontuvat 4–6 kertaa vuodessa. Samanlaisia yhteistyöverkostoja on perustettu myös muualle Helsinkiin.

3) Henkilökunnan ennakkoluuloton asenne

Henkilökunnan ennakkoluuloton asenne virikeohjelman järjestämiseen ja asukkaiden kykyihin tulee monessa paikassa esille. Käpylän Heseva-kodissa tanssitaan viikoittain ”lattaritansseja”. Lisäksi asumisyksikköön on perustettu talon asukkaista koostuva pesäpallojoukkue Hesevan pullistus. Myllypuron vanhustenkeskuksessa ”pelataan” lentopalloa.

4) Taidetoiminnan vieminen osastoille

Viriketoiminnan yksi merkittävimmistä haasteista ovat ne asukkaat, jotka eivät halua tai pääse lähtemään omista huoneistaan ulos. Koskelan vanhustenkeskuksessa tämä ongelma on ratkaistu niin, että virikeohjaajat kiertävät joka kuukausi kaikki osastot läpi Täti Moonika -hahmoissa. Näin viriketoiminta ulotetaan jokaiseen Koskelan vanhustenkeskuksessa asuvaan.

5) Vapaaehtoistoiminta

Myllypuron vanhustenkeskuksessa asukkaille tuotetaan ohjelmaa Helpit-vapaaehtoisryhmän avulla. Helpit-ryhmä koostuu potilaiden omaisista ja vapaaehtoisista. Se järjestää itse ohjelmaa potilaille sekä on mukana retkillä, taidenäyttelyissä ja ulkoiluissa. Juhla- ja tapahtumajärjestelyjen lisäksi Helpit järjestää kirpputori- ja myyjäistoimintaa. Tuotto mennee etupäässä asukkaiden viriketoimintaan. Vuonna 2008 Helsingin kaupungin vapaaehtoistyön neuvottelukunta huomioi toiminnan kunniamaininnalla.

TAITEEN MERKITYS MINULLE? – Neljän palvelutalossa asuvan vanhuksen näkemys taidetoiminnasta
(Toim. Jenni Varho)

Riitta Sommers (71) ja Kauko Aunio (79) ovat asuneet Töölön palvelutalossa noin 10 vuotta. Sommers oli aikaisemmin töissä Kelassa, Aunio liikenneopettajana.

Mitä taide merkitsee teille?

RS ja KA: Taide tuo ennen kaikkea vaihtelua ja iloa tänne palvelutaloon. Ilman ohjelmaa täällä on todella tylsää. Oikeastaan kaikenlainen ohjelma on hyväksi. Ennen kaikkea kaipaamme iloista ja hauskaa ohjelmaa.

Harrastatteko taidetta?

RS: Taide oli osa elämäni jo ennen kuin muutin palvelutaloon. Kävin esimerkiksi äitini ja sisareni kanssa usein teatterissa. Viime vuosien aikana olen jatkanut teatterissa, mutta myös konserteissa ja taidenäytelyissä käyntiä Onnen Neliapila -palvelun avulla. Yritys tuottaa ryhmille ja yksittäisille ikäihmisille retkiä. Onnen Neliapila -yrityksen vastaava hakee minut täältä palvelutalosta, tilaa liput, toimittaa välipalat ja tuo kotiin. Maksu jää luonnollisesti minulle. Nyt osallistun juuri valmistuneen Töölön palvelukeskuksen toimintaan ja järjestettyyn ohjelmaan paljon; välillä on ihan kiire. Osallistun esimerkiksi askartelukurssille.

KA: Ennen palvelutaloon muuttoa en juurikaan harrastanut taidetta. Nyt olen mukana palvelutalon talotöimikunnassa, jossa meidän tarkoituksenamme on tuoda Kiinteistö Oy Helsingin Palvelutalojen osoittaman rahan avulla ohjelmaa asukkaiden iloksi. Täällä meillä järjestetään hienoja vuodenaikajuhlia esimerkiksi jouluna ja keväällä. Erityisesti itsenäisyyspäiväjuhla on meille tärkeä. Silloin kaikki pukeutuvat hienosti.

Onko hyväksi saada palvelutalossa asuessa elämyksiä taiteesta?

KA: Töölön palvelutalossa, missä asumme, tehtiin remonttia vuosien 2008–2009 ajan. Silloin täällä ei ollut mitään ohjelmaa, ei yhtikäs mitään. Se oli armottoman tylsää aikaa. Remonttiajan kautta ymmärtää, miten tärkeää erilainen ohjelma täällä meillä on. Nyt, kun remontti on valmistunut, ohjelmaa on jo ihan mukavasti. Merkittävänä ongelmana on kuitenkin se, ettei henkilökunta ehdi viedä meitä liikuntarajoitteisia järjestettyyn ohjelmaan – ja meitä liikuntarajoitteisiahan on täällä suurin osa. Liian moni vanhuksista, erityisesti miehistä viettää aikaa vain yksin omassa huoneistossaan.

RS: Remontin aika täällä palvelutalossa oli tuskaista. Ei ollut yksinkertaisesti mitään tekemistä. Niinpä sitten keksin itse itselleni puuhaa. Ryhdyin kirjoittamaan kirjaa talon aikaisemmista tapahtumista. Erilaisessa ohjelmassa on erityisen tärkeää se, että silloin näkee muita asukkaita ja voi vaihtaa heidän kanssaan kuulumisia.

Onko taiteella vaikutusta hyvinvointiin ja terveyteen?

RS ja KA: Tottakai! Taiteen avulla voi aina välillä unohtaa itsensä ja vaivansa.

Kyllikki Holman (93) on asunut palvelukoti Sofiassa neljä vuotta ja sitä ennen Konkordiakodissa yhdeksän vuotta.

Mitä taide merkitsee teille?

Taide on itsestään selvä ja erottamaton osa elämäni. En edes osaa kuvitella elämää ilman, että siinä olisi taidetta. Taide antaa sykäyksiä elämään. Taide antaa mahdollisuuden ajatella jotain muuta kuin pelkkiä omia sairauksia.

Harrastatteko taidetta?

Lapsuudenkodissani kulttuuri oli läsnä tavalla tai toisella jokapäiväisessä elämässä. Molemmat vanhempani olivat kiinnostuneita taiteista monipuolisesti. Isäni on arkkitehti Armas Lindgren. Kodissamme laulettiin ja musisoitiin sekä luettiin kirjoja.

Itse olen aina erityisesti pitänyt kuvataiteista ja meillä olikin kotona hyvin paljon hyvää kuvataidetta seinillä. Itse myös piirustelin lapsena satuja, mutta sitten se jäi. Muutama vuosi sitten aloitin täällä Sofiassa maalaamisen. Siitä on tullut tärkeä ja oleellinen osa elämäni. Olemme opiskelleet maalaustunneilla muun muassa värioppia.

Mikä on mielestänne mielenkiintoista taidetta?

Kuvataide on aina ollut lähellä sydäntäni. On tärkeää, että saa istahtaa taulun viereen ja ruveta pohtimaan, mitähän se taidemaalari on ajatellut, kun on maalannut kyseisen teoksen. Minulle on erittäin tärkeää, että kotini seinillä on kuvataidetta. Tuntuisi oudolta, jos seinät olisivat tyhjä.

Onko hyväksi saada palvelutalossa asuessa elämyksiä taiteesta?

Palvelutaloissa on tärkeää olla laadukasta taidetta. En enää jaksakaan itse käydä taidenäyttelyissä. Myös teatterissa käynti on hankalaa, kun en jaksakaan istua paikalla pitkien näytelmien ajan. Siksi olisi tärkeää, että taiteilijat tulisivat tänne palvelutaloon, meidän vanhusten luokse.

Onko taiteella vaikutusta hyvinvointiin ja terveyteen?

Kaaduinkin noin kuukausi sitten pahasti ja sen vuoksi en ole pystynyt esimerkiksi maalaamaan ollenkaan. Olo on ollut surkea. Minulle omatoimisuus on tärkeää. Siksi on myös tärkeää, että saan maalata itse.

Helsinkiläinen Pentti Keijola (92) on asunut palvelukoti Sofiassa 8 vuotta.**Mitä taide merkitsee teille?**

Taide merkitsee minulle paljon, erityisesti musiikki. Taiteella on aina ollut erityinen sija elämässäni. Taide tuo sisältöä elämään ja tekee siitä keveämpää.

Harrastatteko taidetta?

Olen ollut taiteen ympäröimänä koko ikäni. Erityisesti musiikilla on ollut tärkeä rooli elämässäni. Olen laulanut lapsesta saakka ja laulan vielä tänäkin päivänä veteraanikuorossa. On se ihmeellistä, että ääni jaksaa seurata ihmistä, vaikka vanhenee... Myös kuvataide kiinnostaa minua. Kotini seinillä onkin ollut aina paljon taidetta, erityisesti appeni taiteilija Berndt Lagerstamin maalaamia teoksia. Kiinnostus taiteeseen taitaa virrata sukumme veressä. Tyttäreni on ammatiltaan teatterilavastaja ja -puvustaja.

Minulle on myös tärkeää, että saan pitää täällä Sofiassa muille asukkaille luentoja. Viime vuosina olen vetänyt luentosarjaa, jossa on käsitelty vanhoja säveltäjiä. Tänä syksynä ryhdyn pitämään luentosarjaa, jossa katsotaan musikaalielokuvia. Luennoille on osallistunut pieni, mutta sitäkin innokkaampi porukka.

Mikä on mielestänne mielenkiintoista taidetta?

Pidän vanhasta, klassisesta musiikista paljon. Nykyrimputus ei minua kiinnosta.

Onko hyväksi saada palvelutalossa asuessa elämyksiä taiteesta?

Meillä täällä palvelukoti Sofiassa on onneksi paljon erilaista ohjelmaa. Elämä palvelukodissa on usein nimitäin aika yksitoikkoista. Erilainen ohjelma keventää täällä oloa ja elämää yleensä. Valitettavasti täällä meilläkin edelleen liian moni ei halua osallistua järjestettyyn ohjelmaan. Se on vaikea kysymys, miten heidän osalta saataisiin kynnystä osallistumiseen madallettua.

Minkälaista taidetta palvelutalossa tulisi olla?

Kaikki sellainen toiminta, mikä antaa elämyksiä ja stimuloi aisteja on hyvää. Kävin itse aikaisemmin runsaasti konserteissa. Valitettavasti huonontuneen fyysisen kunnon takia pääsen niihin nykyään enää harvoin. Siksi olisi mukavaa, jos muusikot kävisivät esiintymässä täällä meillä. Erilaista ohjelmaa tänne valittaessa on tärkeää muistaa laatu.

Onko taiteella vaikutusta hyvinvointiin ja terveyteen?

Taide antaa hengelle ravintoa, joten sillä täytyy olla vaikutusta myös ihmisen hyvinvoinnille. Minulla on konkreettinen esimerkki tästä. Talvisodassa ollessani sain pahan keuhkosairauden. Lääkäri kielsi minua silloin laulamasta. Kiellosta huolimatta kävin kuuntelemassa kuoroharjoituksia ja vähitellen ryhdyin myös itse laulamaan. Lopulta keuhkosairaus helpotti. Lääkäri myönsi, että laulamisella on varmasti ollut oma osuutensa parantumisessa.

VIKKISTYSRESEPTIN AVULLA KULTTUURIA JA VIRKISTYSTÄ IKÄIHMISSILL

Petra Karttunen, Kulttuuri- ja virkistystoiminnanohjaaja, Palvelutalo Rudolf

Helsingin palvelutaloissa, senioritaloissa ja vanhustenkodeissa asuu tuhansia vanhuksia. Suuri osa heistä elää hyvää elämää. Virkistystoiminnan katveeseen jää aina joukko ihmisiä, jotka joko eivät halua, tai eivät pääse toiminnan piiriin. Heitä varten olen yhdessä monien tahojen kanssa kehittänyt virkistysreseptin. Innoituksena on toiminut muutama vuosi sitten esiin noussut liikuntaresepti.

Aluksi

Alun pitäen malli suunniteltiin Osmonkallion vanhustenkodin asukkaita varten. Ratkaisevia ja tärkeitä henkilöitä suunnittelussa olivat johtaja Tuula Öhman, ohjaaja Laura Eskelinen, sairaanhoitaja Sari Henriksson ja lähihoitaja Suvi Suomi. Sittemmin kehittelyä on jatkettu Helsingin kaupungin Rudolfin palvelutalossa Virta-tiimin toimesta. Tiimiin kuuluvat ohjaajat Sisko Chase ja Kaisa Laitinen, FT Heli Komulainen sekä FT Salla Jarkkola.

Mikä virkistysresepti on?

Virkistysresepti on prosessina kolmiosainen. Resepti pohjaa haastattelulomakkeeseen. Haastattelusta nousevat virkistystoiminnan tarpeet. Reseptihaastattelun pohjalta tehdään tarina vanhuksesta ja lopulta itse resepti. Virkistysreseptiä päivitetään säännöllisin välein vanhuksen tilanteen muuttuessa.

Haastattelu

Haastattelulomake täytetään vanhuksen kanssa käydyn keskustelun yhteydessä. Haastattelutilanne tulisi olla mahdollisimman vapaamuotoinen ja haastattelija poimii keskustelun edetessä lomakkeeseen tarvittavat tiedot. Esimerkiksi, mikäli haastateltava ei tiedä tarkkaa syntymäaikaansa, sitä ei lisätä faktatietojen perusteella, vaan kertomukseen tulee merkitä ”keväällä 1924”, mikäli vanhus on näin sen ilmaissut. Haastattelusta nousee esiin vanhuksen henkilökohtaisia asioita ja tunnetiloja, arvioita siitä milloin vanhus on elämässään ollut vahvimmillaan. Hengelliset tarpeet huomioidaan kysymyksellä, mistä hän saa voimaa elämäänsä. Tarve tulla kuulluksi on tärkeää. Haastattelu vastaa myös kysymykseen erilaisista harrastuksista ja kiinnostuksen kohteista, sosiaalisesta elämästä, mieliväreistä ja asenteesta elettyyn elämään. Haastatteluun tulee antaa aikaa, koska koko loppuprosessi nojaa suurelta osalta tähän tietoon. Haastattelija, joka on virkistystoiminnan tai vastaavan alan ammattilainen, tekee oman ehdotuksensa kyseisen vanhuksen virkistystoiminnan tarpeista.

Tarina

Haastattelun pohjalta tehdään tarina. Tarinaan liitetään vanhuksen itsensä valitsema kuva tai kuvia. Kuvan valinnassa hyödynnetään vanhuksen itsensä ilmoittamaa voima-aikaa. Kuvat muokataan ja kopioidaan. On tärkeää, varsinkin sijaisille ja nuorille työntekijöille, nähdä tästä ehkä jo haurastuneesta ihmisestä kuva tämän ollessa täysissä voimissaan. Parhaimmassa tapauksessa kuva tuo voimia vanhukselle itselleen. Kuvan valinnassa vanhuksella on määräysvalta, joten kuvaksi voi tulla myös esimerkiksi luontoaiheinen kuva. Tarinassa tulee esiin puhetyyli, koska haastattelussa kirjataan vastaukset vanhuksen käyttämällä murteella tai tavalla puhua. Sieltä löytyy myös elämän ”motto”. Mikäli vanhus suostuu ja hyväksyy tarinan ja kuvat, ne päätyvät tauluksi hänen huoneensa seinälle. Palvelutalo Rudolfissa ne ovat A3-kokoisia laminoituja tauluja.

Resepti

Varsinainen reseptiosuus tehdään yhdessä vanhuksen omahoitajan kanssa. Kuitenkin aina niin, että tekijöitä on kaksi. Tässä yhteydessä kuunnellaan myös vanhusta ja mahdollisesti hänen omaistaan. Sopiva hetki reseptin pohjaksi on esimerkiksi hoitoneuvottelu. Reseptissä otetaan huomioon hoitajan tuntemus vanhuksesta ja virkistystoiminnan ammattilaisen näkemys siitä, mitä juuri kyseiselle henkilölle olisi mahdollista ja kenties myös tarpeellista tarjota hänen hyvinvointinsa edistämiseksi. Reseptiin kirjataan vanhuksen henkilötiedot faktatietojen mukaan, koska resepti on laadittu ja ketkä ovat olleet sitä laatimassa. Reseptiosuus

on kolmiosainen ja kertoo, mitä vanhukselle suositellaan puolivuositain, kaksi kertaa kuukaudessa ja viikoittain tapahtuvaksi toiminnaksi. Palvelutalo Rudolfissa resepti kirjataan Efficaan, hoitosuunnitelmaan psykososiaalisiin keinoihin.

Virkistysreseptin muoto

Virkistysreseptin malli ei ole kiveen kirjoitettu, vaan sen on tarkoitus olla elävä työkalu, jota voidaan muokata kuhunkin paikkaan ja tilanteeseen sopivaksi. Se on luotu ja kehitetty palvelemaan vanhuksia, omaisia, henkilökuntaa ja meitä virkistys- ja kulttuuritoiminnan ammattilaisia.

Miksi?

Kun virkistysreseptiä lähdettiin suunnittelemaan, sen toivottiin tuovan ratkaisuja seuraaviin ongelmiin. Jokainen meistä on yksilö ja jokaisen tarpeet erilaisia, myös iän myötä ja voimien vähennyttyä tarpeet ehkä muuttuvat. Reseptin myötä vanhus tulee kuulluksi, pääsee tekemään itseään koskevia päätöksiä virkistystoiminnan osalta ja sitä kautta myös itsenäisyyden tunne kasvaa. Oli tarve saada hoitajille virkistystoiminnan työkalu, löytää vanhuksen uinuvia voimavaroja ja uusia persoonallisia piirteitä ja tutustua hänelle itselle tärkeään elämänhistoriaan. Asiantuntijaresurssit ovat rajallisia, virkistystoiminnanohjaaja ei ehdi yksilöllisiin kontakteihin, mutta hänen asiantuntemuksensa tulee näin hyödynnetyksi. Omaisille tulee kirjattua tietoa vanhuksen virkistystoiminnoista. Myös toiminnan havainnollistaminen ja esiin nostaminen on ollut tärkeää. Samoin omahoitajan ja virkistystoiminnanohjaajan yhteistyön tiivistäminen.

Kenelle?

Palvelutalo Rudolfissa on lähdetty liikkeelle asukkaiden kartoituksesta. Talossa asuu paljon ihmisiä, jotka jo nyt osallistuvat erilaisiin toimintoihin. Reseptien avulla koetetaan löytää ne vanhukset, jotka olisivat potentiaalisia osallistujia, mutta jotka jostain syystä jäävät virkistystoiminnasta paitsi. Kartoitetaan vanhukset, jotka ovat vaarassa eristäytyä. Vanhusväestö on naisvaltaista ja virkistystoiminnan tarjonta näin ollen enemmän naisille suunnattua. Monet miehet jäävät virkistystoiminnan ulkopuolelle. On myös vanhuksia, jotka eivät vain halua osallistua tai voimavarat eivät yksinkertaisesti riitä esimerkiksi ryhmätoimintaan. Virkistysreseptin kautta selviää, onko näiden kohdalla luontevinta antaa heidän nauttia omasta yksityisyydestään. Kenties virkistystoiminta voidaan huomioida muulla tavoin. Palvelutalo Rudolfissa reseptiin on kirjattu esimerkiksi taidekeskusteluja, taidenäyttely, ruokaretki, ulkoilua, ryhmiin osallistumisen mahdollistamista saattamalla vanhus tiettyyn ryhmään jne.

Lopuksi

Olen päässyt laatimaan virkistysreseptejä kolmessa eri yhteisössä, Osmonkallion vanhustenkodissa, Mainio Vire Oy:n virekodeissa ja nyt Palvelutalo Rudolfissa. Reseptejä olen laatinut kymmeniä ja tiedän, että ne ovat olleet käytössä. Uuden toiminnan vakiinnuttaminen vaatii kärsivällisyyttä ja aikaa. Ensiarvoisen tärkeyttä on johdon tuki ja kannustus. Työurani on kestänyt lähes 30 vuotta ja olen nähnyt vanhusten virkistystoiminnan kehittämistä laajasti. Tiedän, että monessa paikassa tehdään upeaa työtä toiminnan eteen. Virkistysresepti on oma kehittämishankkeeni, ei ainoa eikä varmasti tässä muodossa kaikille sopiva, mutta hyvässä ja otollisessa ilmapiiirissä erinomainen vaihtoehto.

IV. Kulttuurin tuottajatahot Helsingissä

6. Kulttuuripalveluita tuottavat kaupungin virastot ja laitokset

Mauri Lehtovirta

6.1 Kulttuuripalveluja ikääntyneille Helsingin kulttuurikeskuksessa

Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskus, joka perustettiin vuonna 1979, on vienyt toimintansa alusta lähtien ohjelmaa vanhainkoteihin ja sairaaloihin. 1980-luvulla alettiin puhua ”laitoskonserteista”. Tarjonnanasta pienessä aloittelevassa virastossa vastasi tuolloin johtava kulttuurisihteeri Elis Sella, jolla oli myös budjetti tätä tarkoitusta varten. Vanhainkodeissa ja sairaaloissa olevat vanhuksat saivat tuolloin kuitenkin osansa kulttuuripalveluista ilman, että siihen olisi virastossa kiinnitetty erityisempää huomiota. Johtava kulttuurisihteeri hoiti sektorin etsien sopivia esiintyjä lähinnä musiikin alueelta; pieniä ryhmiä, joita hän palkkasi esiintymään useimmiten joulunalusajana ja loppukevällä.

Noina vuosina lähes 2000-luvulle saakka oli myös käytäntönä se, että helsinkiläiset kuorot ja orkesterit, jotka saivat kulttuurilautakunnalta toiminta-avustusta, olivat velvoitettuja sitä vastaan esiintymään kerran tai useampia edellä mainituissa laitoksissa. Harkinnan mukaan voitiin myös tukea laitoksiin suuntautuvia tuotantoja, joille taiteilijaryhmät anoivat virastolta apurahaa. Sellan kuoleman jälkeen vuosituhatnen lopulta eteenpäin laitoskonsertteja tuottivat perinteiseen tapaan alueellisten kulttuuritalojen johtajat, ensin Kanneltalosta ja myöhemmin Malmitalosta käsin. Vuosikymmenen puolivälissä tehtiin ensimmäiset kyselyt vanhustyön laitoksille niissä tapahtuvasta kulttuuritarjonnasta, tyytyväisyydestä ja odotuksista.

Vuosituhatnen vaihteen jälkeen alettiin kiinnittää huomiota myös vanhan laitoskonserttikäytännön puutteisiin ja ajan vaatimusten tuomaan uudistustarpeeseen. Kuorot, orkesterit ja muut esiintyjät alkoivat pitää esiintymisiä itsestäänselvyytenä. Esiintyjät kävivät liian tutuiksi, ohjelmiston kehittäminen saattoi rutinoitua ja pysähtyä. Vuosikymmenen puolivälissä liikkeelle lähtenyt kulttuuriasiainkeskuksen rakenneuutos toi mukanaan perinpohjaisempaa mietintää ikääntyvien ja laitoksissa olevien vanhusten kulttuurisista tarpeista. Laitoskonsertit siirtyivät viraston organisaatiomuutoksessa syntyneen kulttuuripoliittisen osaston hoidettavaksi. Kysymykset alkoivat nousta yhä moniulotteisempina esiin, kun julkisessa keskustelussa laajemmin oli alettu puhua kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä sekä kasvavan seniori- ja vanhusväestön kulttuurisista tarpeista. Syntyi tarve perusteellisemmin selvittää, mitä Helsingissä vanhusten hoitolaitoksissa kulttuurin ja taiteen alueella tapahtuu:

- Mikä on viraston vastuualue laitos- ja palveluhoidon yksiköissä asuvien hyvinvoinnin lisäämisessä?
- Mikä on viraston suhde muihin alalla toimiviin, esimerkiksi kuntatasolla sosiaalivirastoon, taidelaitoksiin ja kolmanteen sektoriin?

- Tuleeko viraston hankkia vai tuottaa itse esityksiä palvelutaloihin ja valvoa niiden laatua vai annetaanko esiintyjille ja ryhmille apurahoja produktioiden viemiseksi laitoksiin? Annetaanko laitosten itse valita esitykset?

Helsingin kulttuurikeskus (nimi otettiin käyttöön keväällä 2010) tuottaa tällä hetkellä vuosittain 80–90 esitystä vanhusten palvelutaloihin ja -keskuksiin. Edelleen käytössä oleva laitospääbudjetti on viime vuodet olleet 20 000 euroa. Esitykset valitaan erityisesti katsojakuntaa silmälläpitäen. Mukana on runomusiikkiesityksiä, modernia tanssia, á-cappella lauluryhmä, taikurihumoria ja musiikkia jne. Vuodesta 2003 lähtien työttömistä ammattimuusikoista on vuosittain koottu Stadin Juhlaorkesteri, joka on pitänyt kiitosta saaneita konsertteja palvelutaloissa.

Kulttuurikeskus toteutti vuonna 2005 EU-rahoitteisen Urban-projektin puitteissa Itä-Helsingissä laajan taiteilijoiden työllistämiskokeilun. Yhdessä työvoima- ja sosiaaliviranomaisten kanssa työllistettiin 48 taiteilijaa niin vanhushoivan alalle kuin päiväkoteihin. Tulokset olivat kannustavia, mutta toisaalta projekti osoitti, että työllistettävien taiteilijoiden pedagogisiin valmiuksiin ja sosiaalisiin taitoihin tulee kiinnittää erityistä huomiota.

- **Urban-projekti/ taiteilijoiden työllistäminen:**

Helsingin kulttuurikeskus osallistui kaupunkisuunnitteluviraston johtamaan, Itä-Helsingissä toteutettuun Urban-projektiin viiden vuoden aikana. Lähiötaiteilijat toimivat projektin ajan yhteistyössä muiden virastojen työntekijöiden kanssa. Vuonna 2005 projektissa toteutettiin hanke, jossa työllistettiin taiteilijoita työskentelemään puolen vuoden jaksoissa myös vanhustyössä Kontulan ja Myllypuron palvelutaloissa sekä Myllypuron sairaalassa.

Kontulan vanhustenkeskuksessa toiminut kuvataiteilija Kirsi Kuronen kierteli maalausvaunuineen osastoilla ja kuvasi kasvavaa innostusta ja toiminnan kysyntää näin: ”He heräsivät hetkeksi horroksesta ja silmät alkoivat sädehtiä niilläkin, jotka olivat hyvin aloitteenkyvyttömiä ja dementoituneita. Annoin heille ihmisarvoista elämää hetkeksi, toivoa ja iloa tähän päivään ja huomiseen. Koin olleeni koko talon ”se taiteilija”, joka keksii jotain uutta ja mukavaa. He antoivat minulle vilpitöntä kiitollisuutta ja suuria elämänviisauksia.”

Timo Schmidt, joka suunnitteli vanhuksille Myllypuron palvelutalossa musiikkipitoista ohjelmaa, yhteislaulutilaisuuksia, musiikkivisailuja, tanssiaisia jne., vahvistaa, että ”musiikki, laulu ja yhdessäolo vastaavat monta särkypilleriä ja muuta lääkettä. Olen tuntenut tekeväni työtä, jota arvostetaan ja mistä olen ensimmäistä kertaa elämässäni saanut jotakin muutakin kuin palkan. Olen tuntenut tekeväni hyödyllistä ja tärkeää työtä.”

Alueelliset kulttuurikeskukset palvelevat ikäihmisiä

Tällä hetkellä kulttuurikeskuksen hallinnoimia alueellisia kulttuuritaloja on yhteensä neljä. Vuonna 1984 perustettiin niistä ensimmäinen, Itäkeskuksen Stoa. Talossa toimivat kulttuurikeskuksen lisäksi suomen- ja ruotsinkielinen työväenopisto, kirjasto, nuorisoasiainkeskus sekä kahvila/ravintola. Stoaan vastapainoksi nousi länteen, Kannelmäkeen samanlaisella toimintaperiaatteella Kanneltalo vuonna 1992. Koillis-Helsingin kulttuurinen sydän, suurin alueellinen kulttuurikeskus, Malmitalo aloitti toimintansa kahta vuotta myöhemmin pääradan varressa Malmilla. Vuosaaren avattiin metron pääteaseman välittömään läheisyyteen Vuotalo vuonna 2001. Ruotsinkielisen aluekeskuksen, Nordsjö Rastiksen toiminnat siirrettiin vuoden 2010 alusta Stoaan ja Vuotaloon.

Ohjelmatoiminta alueellisissa kulttuurikeskuksissa on aina sisältänyt esityksiä, jotka sopivat kaikenikäisille myös senioreille ja senkin iän ylittäneille. Toisaalta vasta uuden vuosituhannen alussa näytetään vähitellen havahtuneen siihen, että ikääntyneille tulisi tarjota erityisesti heille suunniteltua ohjelmaa sopivin hinnoin ja sopiviin aikoihin.

Liikkeelle on lähdetty 2000-luvun alkupuolella Malmitalossa 60+ -ilmaisesityksillä. Noin tunnin kestoiset esitykset sisältävät konsertteja ja teatteria. Vuotalossa alettiin samoihin aikoihin järjestää viiden euron hintaisia Senioritansseja. Vuodesta 2005 on kehitetty ikääntyneille tiistaisarja, johon on koottu erilaisia esityksiä kuten konsertteja, luentoja ja tanssia. Tarjonta on tavoittanut yleisönsä ja ollut hyvin suosittua. Syksystä 2010 käynnistyy tiistaisarjassa myös ruotsinkielinen osuus. Suurimmissa alueellisissa kulttuuritaloissa on ollut koko niiden toiminnan ajan ilmaisia yhteislaulutilaisuuksia kerran kuussa. Klassikkoelokuvien tarjonta ja vaikkapa Big-Band -konsertit tavoittavat niin ikään hyvin vanhemman väen.

Yksi näkökulma vanhuksia palvelevaan tarjontaan on Kanneltalon tavoite löytää esityksiä, joita markkinoidaan ja joilla voidaan tavoittaa eri ikäryhmät samoihin esityksiin. *”Ikähän on enemmän fyysinen tekijä eikä suoranaisesti liity mieltymyksiin tai kykyyn vastaanottaa ja nauttia taiteesta”*, toteaa Kanneltalon tuottaja Leena Virkkumaa. *”Haluaisin saattaa eri-ikäiset yhteen. Sektorointi ärsyttää. Eri-ikäiset pitävät samoista esityksistä. On upeaa nähdä ambient-musiikin konserteissa nuoria pareja vauvojen kanssa ja seitsemänkymppisiä ennakkoluulottomia kuuntelijoita. Sata koululaista ja 50 vanhusta katsomassa yhdessä Koirankynnenleikkaajaa voi tuottaa jotain ennalta arvaamatonta”*.

Myös Annantalon lasten taidekeskuksessa toteutettiin alkutalvella 2009 Mansikkapaikka-projekti, jossa ikääntyneet ja lapset kohtasivat toisensa yhteisen taiteellisen tekemisen parissa. Näyttely esitteli Riitta Heikkisen yhdessä ikääntyneiden Kaski-ryhmän kanssa tekemää matkareittiä. Matkoilla mukana olleet itse tehdyt matkasauvat ja muistipelit olivat muistin tukena ja kohtaamisen välineinä Annantalon työpajassa ja näyttelyssä. Kansainvälisen kulttuurikeskus Caisan ohjelmistossa ei ole toistaiseksi ollut erityisesti vanhemmille ikäryhmille suunnattua taidetarjontaa. Tilaisuudet Caisassa ovat toistaiseksi olleet informatiivisia, lähinnä seminaareja ja keskusteluja.

Alueelliset kulttuurikeskukset ovat selvästi tiedostaneet ikääntyvien kulttuuritarjontaan liittyvät erityisehdot ja vaatimukset. Kesto ei saa olla liian pitkä. Ajankohta mieluummin iltapäivällä, ei pimeään aikaan. Myös hinta on tärkeä tekijä. Palvelutaloille tiedottamista ollaan parantamassa ja suosittujen, ikäihmisille suunnattujen tuotantojen määrää on tavoitteena kasvattaa.

6.2 Muiden hallintokuntien kulttuuritarjontaa

Svenska arbetarinstitutet, Arbis

Ruotsinkielinen työväenopisto Arbis toimii sekä Töölössä että Itäkeskuksessa. Yleisluennot ovat kaikille avoimia ja maksuttomia. Ikäihmisille suunnattua kurssitoimintaa on runsaasti ja senioriopiskelijoiden määrä kasvaa jatkuvasti. Arbiksen merkitys kaupunkilaisten omana ruotsinkielisenä kohtaamispaikkana on suuri. Arbiksen toiminta ei käsitä pelkästään opetusta, vaan ohjelmilla on myös kulttuuris-kielellinen ja sosiaalinen funktio. Toimintaa kehitetään yhteistyössä niin kaupungin eri virastojen, suurten organisaatioiden kuin pienempien yhdistysten kanssa. Myös työväenopistojen alueellinen yhteistyö on merkittävää.

Helsingin kaupunginkirjasto

Vanhustyön näkökulmasta alueellinen kirjastoverkosto on matalan kynnyksen ja eri sukupolvien kohtauspaikka; monilla alueilla ainoa luonteva julkinen tila. Kirjastot ovat paitsi lähikulttuurin infopisteitä myös kulttuurisen kasvun ja monenlaisen oppimisen tyysijoja. Varsinaisten potilaskirjastojen määrä on viime vuosina Helsingissä vähentynyt.

Alueellisilla kirjastoilla on elävää yhteistyötä läheisten hoivakotien kanssa. Kirjastot eri puolilla kaupunkia järjestävät vuosittain suuren määrän näyttelyjä, tapahtumia, luentoja, keskusteluja, konsertteja ja muita esityksiä, joihin myös palvelutalojen asukkailla on mahdollisuus osallistua. Monet ikäihmisten palvelutalot käyttävät myös kirjaston kotipalvelua, joka toimittaa taloihin asiakkaan tilaamat kirjat. Samaa palvelua tarjotaan myös kotona asuville.

Palvelujen kehittämisessä erityistä huomiota kiinnitetään suuritekstisten ja äänikirjojen parempaan saatavuuteen. Kaupunginkirjastoon on vuonna 2005 perustettu senioriryhmä miettimään ikäihmisten kirjastopalveluiden kehittämistä. Ryhmä laati ensimmäisen Senioriväestön kirjastopalveluohjelman vuosiksi 2007–2009. Kirjasto kouluttaa jatkuvasti työntekijöitään vanhuspalvelujen erityiskysymyksissä.

Helsingin kaupunginmuseo

Vanhusväestön huomioonottaminen erityisenä kohderyhmänä on museotoimessa melko uusi asia. Helsingin kaupunginmuseossa on toistaiseksi toteutettu vain yksittäisiä ikäihmisille suunnattuja projekteja. Museon mahdollisuudet tässä ovat kuitenkin monet. Museon luonteeseen kuuluu, että se torjuu yksinäisyyttä. Museo tarjoaa välineen myös monikulttuuristen asioiden käsittelyyn ja eri ikäryhmien kohtaamiseen. Sisäänpääsy kaikkiin kaupunginmuseon kohteisiin on ilmaista.

Viime vuosien aikana kaupunginmuseon näyttelyissä on alettu uudella tavalla kiinnittää huomiota muun muassa valaistukseen ja suurennuslasien saatavuuteen. Kaupunginmuseo on laajentanut toimintaa myös seiinensä ulkopuolelle. Ikääntyneille suunnatut pilottihankkeet ovat syntyneet olemassa olevien näyttelyjen innoittamina. Esimerkiksi Yhtä juhlaa -näyttelyn yhteydessä ikäihmisille järjestettiin kahvi- ja muistelukuokioita sekä työpajoja. Mukana oli myös Alzheimer-ryhmiä.

Museo voi toimia myös vanhusalalle opiskelevien opintokenttänä. Yhteistyönä Arcadan sosiaalialan opiskelijoiden kanssa kerättiin muistoesineitä 1950-lukua edeltäneeltä ajalta. Esineet toimivat tänään muistin virittäjänä Kustaankartanon vanhustenkeskuksessa. Kaupunginmuseon Pula-aika -työpajoissa opiskelijat ovat päässeet tutustumaan käytännön kautta aikakauden arkeen ja elämään.

Helsingin kaupunginorkesteri

Helsingin kaupunginorkesterin johtosäännön mukaan kyseessä on sinfoniaorkesteri. Tämä tarkoittaa, että orkesteria ei voi pilkkoa pienempiin osiin esimerkiksi hoitolaitoskiertueita varten. Orkesterin soittajat voivat kuitenkin freelancereina ja omalla ajallaan soittaa pienemmissä kokoonpanoissa. Kaupunginorkesterin konsertit kaiken kaikkiaan tavoittavat ikäihmiset erittäin hyvin. Helsingin kaupunginorkesteri järjestää kahden euron konsertin kerran kuussa. Orkesterin yleisötyö suuntautuu lähinnä lapsiin.

Helsingin kaupunginteatteri

Helsingin kaupunginteatteri on maamme suurimpia teatterilaitoksia, jota ylläpitää Helsingin teatterisäätiö. Kaupunginteatterin yleisötyöstä on kasvanut viime vuosina vakiintunut toimintamuoto. Työtä hoitamaan on palkattu vakinainen työntekijä. Ikääntyneiden osalta teatterin yleisötyö kohdistuu valtaosin seniori-ikäisiin. Näyttelijöiden mahdollisuus lähteä pitämään esityksiä talon ulkopuolelle esimerkiksi silloin, kun eivät ole kiinnitettyinä kauden esityksiin, on kiinni näyttelijöistä itsestään. Talon oma aikataulu harjoituksineen ja esityksineen asettuvat aina etusijalle.

Muistoja Helsingistä -projekti toteutettiin tammi-huhtikuussa 2009. Metropolia Ammattikorkeakoulun musiikkikasvatusta ja geronomiaa opiskelevat kävivät läpi koulutusjaksoja, jossa käsiteltiin ikääntymistä ja käytettiin taiteellisia työmenetelmiä. Koulutusjakson päätteeksi toteutettiin Muistoja Helsingistä -taideprojekti viidellä palvelutalon osastolla.

Silmissäni mennyt -kehittämisprojekti oli kaupunginteatterin tähän mennessä suurin ponnistus, jonka ikäihmiset toteuttivat kulttuuri- ja kirjastolautakunnan myöntämällä tuella. Projektin lähtökohtana olivat omaelämäkerrallisuus ja teemoina keholliset muistot ja niiden ruumiillistaminen. Tanssitaiteilija Hanna Brotherus ja yleisötyön vastaava Mirja Neuvonen toteuttivat projektin kahden 16-henkisen ryhmän kanssa. Osallistujien ikä vaihteli kuudestakymmenestä kahdeksänkymmeneenviiteen vuoteen.

Humanistisen ammattikorkeakoulun kanssa on toteutettu Helsinki maahanmuuttajien silmin - yleisötyöprojekti. Mukana oli myös ikääntyneiden maahanmuuttajien suomen kielen ryhmä, joissa tutkittiin osallistujien omia kokemuksia ja ajatuksia Helsingistä, helsinkiläisyydestä ja Suomesta. Syksyllä 2010 ikäihmisiä koskevana yleisötyöprojektina on käynnissä Carin Mannheimerin näytelmään Viimeinen valssi liittyvät työpajat, joissa kohteena ovat muun muassa Pitäjänmäen eläkkeensaajat. Näytelmän henkilöille valmistetaan pajassa muun muassa Spoon River -antologian mallin mukaan tehtyjä nekrologeja.

Helsingin kaupungin taidemuseo

Taidemuseon perustehtävä on taltioida ja esitellä taidetta. Pitkäjänteisempää ikäihmisille kohdistettua toimintasuunnitelmaa ei toistaiseksi ole. Tähän mennessä on edetty projekti kerrallaan.

Meilahden taidemuseossa on toteutettu taidepedagoginen työpajahanke Riistavuoren palvelukeskuksen ikäihmisten päiväryhmän kanssa. Pohjatyö tehtiin tutustumalla ensin näyttelyyn, jonka jälkeen jatkettiin erilaisilla työpajoilla. Projektin jatko kaatui rahan puutteeseen. Nyt sosiaaliviraston henkilökunnan kanssa on sovittu kahdesta uudesta työpajasta Meilahdessa. Vanhoihin elokuva-aiheisiin perustuva Tähti-taivas-muisteluprojekti toteutettiin yhdessä senioriryhmän ja elokuva-arkiston kanssa. Myös opastettuja ikäihmisille suunnattuja taidekierroksia on tehty ja on suunnitteilla. Toteutuneilla taidekierroksilla on muun muassa tutustuttu lähemmin eri kaupunginosien julkisiin taideteoksiin. Tennispalatsissa järjestetään mahdollisuuksien mukaan ilmaisia opastuskierroksia senioreille.

Helsingin taidemuseo on sijoittanut noin 3 500 taideteosta kaupungin omistamiin virastoihin ja laitoksiin. Sijoittamisessa on haasteena se, että nykytaide on usein käsitetaidetta tai videoinstallaatioita, joita on hankalaa tuoda julkisiin rakennuksiin. Lisäksi nykytaide ei aiheiltaan aina sovi hoivayhteisöihin. Helsingin taidemuseo on sijoittanut taidetta esimerkiksi Kustaankartanon, Riistavuoren, Kontulan ja Roihuvuoren palvelukeskuksiin.

Viime aikoina on kiinnitetty huomiota julkisissa tiloissa sijaitsevien taideteosten pedagogiseen ulottuvuuteen. Palvelukeskuksiin sijoitettujen teosten yhteyteen on kaivattu taideteoksista taustatietoja, jota hoitohenkilökunta voisi käyttää työssään hyväksi. Museon kokoelmista vastaavat asiantuntijat ovat mukana uusien rakennushankkeiden suunnittelussa, joissa yleensä prosentti rakennuskustannuksista varataan taiteeseen. Näitä teoksia on jo toista sataa kaupungin julkisissa tiloissa.

Suomenkielinen työväenopisto

Suomenkielinen työväenopisto on organisoitunut Helsingissä kuudeksi alueopistoksi. Luentoja, tapahtumia, konsertteja, näyttelyitä ja opintoryhmiä järjestetään ympäri kaupunkia. Opetuspaikkoja on Helsingissä lähes 80. Yleisluennot ovat kaikille avoimia ja maksuttomia. Ikäihmisille suunnattua kurssitoimintaa on runsaasti.

Työväenopisto järjestää kulttuuriaiheisia luentoja ja opintopiirejä myös ikäihmisten palvelukeskuksissa: keramiikkaa, kuvataidetta ja käsityökurseja sekä luentoja eri taiteen ja musiikin aloilta sekä laajemmin vieraiden maiden kulttuureista, matkailusta jne. Jotkin ryhmät ovat pitkäikäisiä. Kanneltalossa toimiva Tiistaiseura on kokoontunut 1970-luvulta lähtien. Palvelukeskusten tilaisuudet ovat tarkoitettuja myös niiden yhteydessä asuville ikäihmisille. Asumisyksiköihin saakka palvelu ei ulotu. Palveluperiaate on, että tilaaja tarjoaa tilan ja hoitaa yleisön, työväenopisto tarjoaa sisällön. Yhteys alueopistojen ja palvelukeskusten henkilökunnan välillä on säännöllinen ja toimiva. Palvelukeskusten lisäksi kulttuuriluentoja ja -piirejä on paljon seniori-ikäisille myös muissa kuin työväenopiston omissa tiloissa. Näin on esimerkiksi Meilahden ja Malmin virkistyskeskuksissa ja joissain asukastaloissa⁹. On senioritansseja, kuorolaulua, tanssikursseja jne. Osallistujien ikää ei luennoilla ja ryhmissä kysytä.

Työväenopisto kouluttaa myös omaa henkilökuntaansa hallitsemaan uusia vanhustyön menetelmiä. Muun muassa Euroopan Unionin Unik-aikuiskoulutusrahaston projektissa tutkitaan, miten aktivoida vanhuksia, mitä esteitä osallistumiselle on jne. Ikääntyneiden maahanmuuttajien saaminen työväenopiston käyttäjiksi on ollut erityisen vaikeata. Se vaatii sekä erityisresursseja että aikaa.

Viiden muun EU-maan kanssa Helsingin työväenopisto osallistui vuosien 2007–2009 aikana Sustainable Learning in Community -projektiin, jonka teemoina olivat yhteiskunnan ikääntyminen ja aktiivisuuden edistäminen ikäihmisten keskuudessa. Tavoitteena oli kehittää uusia käytännön keinoja auttaa ikäihmiä tarkastelemaan aikaisempia kokemuksiaan ja henkilökohtaisia taitojaan sekä löytämään uusia mahdollisuuksia oppimiseen ja yhteisölliseen osallistumiseen. Tämä tehtiin kehittämällä innovatiivinen työpajamalli. Toimintamallissa työpajaan osallistuvalla henkilöllä luodaan henkilökohtainen taitoprofiili aikaisemmista kokemuksista ja oppimisesta. Lisäksi hänelle luodaan toimintasuunnitelma, joka perustuu uusien kiinnostuksen kohteiden tunnistamiselle ja priorisoimiselle.

⁹ Asukastalot ovat asukkaiden ja heidän järjestöjensä hallitsemissa vapaa-ajantiloja, joiden toimintaa kaupunki tukee.

7. Taiteen ammattilaiset, taidelaitokset ja -koulut

Jenni Varho

7.1 Taiteilijat ja taiteilijaryhmät vanhustyössä

Ammattitaiteilijat ovat vuosikymmenten ajan käyneet esiintymässä vanhainkodeissa. Siihen ei pitkään kiinnitetty laajempaa huomiota. Työpanos nähtiin lähinnä hyväntekeväisyytenä. Taidekentän sisällä yksinomaan hoitolaitoksissa työskennelleet taiteilijat sijoitettiin taidekentän marginaaliin ja osin jopa sen ulkopuolelle. Yhteisötaiteilijoiden ei esimerkiksi useinkaan nähty tekevän ”oikeaa taiteellista työtä”. (Liikanen 2010, 41; Taipale 2000.)

Viime vuosikymmenten aikana asiassa on alkanut tapahtua muutosta. Vähitellen on ryhdytty ymmärtämään paremmin taiteilijan monipuolista roolia ja mahdollisuuksia terveys- ja sosiaalisektorilla. Muutoksen taustalla on ennen kaikkea lisääntynyt tieto taiteen positiivisista vaikutuksista hyvinvointiin. Myös taidekentän sisällä käsitykset taiteesta ja taiteilijuudesta ovat laajentuneet.

Taiteilijoiden sosiaalisektoria kohtaan lisääntyneen kiinnostukseen taustalla on ainakin kolme tekijää. Näitä ovat toimeentulon hankinta, oman taiteilijuuden kehittäminen sekä yhteiskunnallinen vaikuttaminen. (Vrt. Taipale 2000.)

Nykyään harvat taiteilijat pystyvät elättämään itsensä myymällä töitään ja taideapurahojen avulla. Näin ollen yhä useampi joutuu etsimään toimeentuloaan taidekentän ulkopuolelta. Työllistymismahdollisuuden voivat tarjota esimerkiksi terveys- ja sosiaalialan organisaatiot. Taiteilija voi tuottaa hoitoyhteisöihin esityksiä sekä taidekursseja tai vetää niissä ryhmiä, joissa käytetään taiteen menetelmiä¹⁰. Taiteilijoiden käyttäminen hoiva-alan tilojen estetisoinnissa sekä viihtyvyyden lisäämisessä on vielä laajalti käyttämätön mahdollisuus. Myös henkilökunnan koulutus soveltavan taiteen käytöstä hoivatyön osana avaa taiteilijoille uudenlaisen työllistymismahdollisuuden. Uudenmaan läänintaiteilija Ava Nummisen aloitteesta pääkaupunkiseudun ammattitaiteilijat ovat ryhtyneet kouluttamaan terveys- ja sosiaalialan henkilökuntaa hyödyntämään tanssia, musiikkia ja maalaamista hoidon osana (Ks. lisää Ava Nummisen artikkeli).

Taiteilijoiden mahdollisuudet työskennellä erilaisissa sosiaalialan projekteissa ja hankkeissa ovat merkittävästi kasvaneet – siitä huolimatta, että hoitoalalla työskentelyssä ovat edelleen esteenä asenteet ja vetoaminen resursseihin. Tanssitaiteilija Kirsi Heimonen on tehnyt jo vuosia urauurtavaa työtä Helsingin Diakonissalaitoksen hoivayhteisöissä. Sosiaalialan organisaatiot, esimerkiksi ikäihmisille tarkoitetut palvelutalot ja ryhmäkodit, ovat kiinnostuneita palkkaamaan henkilöstöönsä taiteilijoita. Toistaiseksi tämä on kuitenkin toteutunut käytännössä vain hyvin harvan palvelutalon kohdalla. Vähitellen myös eri tahot ovat ryhtyneet myöntämään erityisiä taideapurahoja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan. Näitä ovat muun muassa Suomen kulttuurirahasto, Svenska kulturfonden, Uudenmaan taidetoimikunta, Raha-

¹⁰ Taidelähtöisiä työmenetelmiä hyväksikäyttävässä ryhmätoiminnassa tehdään taidetta yhteisössä. Työskentelyssä voidaan käyttää eri taidemuotoja draamasta kuvataiteeseen ja kirjallisuuteen. Taiteellisten päämäärien sijaan työskentelyn tavoite voi olla esimerkiksi vuorovaikutteisuuden lisäämisessä tai terapiassa. Taidelähtöisiä menetelmiä on käytetty Suomessa 1990-luvun puolivälistä lähtien. Korhonen 2010, elektroninen dokumentti.

automaattiyhdistys sekä opetus- ja kulttuuriministeriö. Tukea on jaettu niin yksittäisille taiteilijoille, taiteilijaryhmille kuin taidealan järjestöille. (Liikanen 2010, 47, 54.)

Taiteilijat ovat kiinnostuneita työskentelemään sosiaali- ja terveyssektorilla myös siitä syystä, että he voivat sen kautta haastaa uudella tavalla niin oman taiteilijuutensa kuin oman taiteenalansa. Suomessa on pohdittu hyvin vähän terveys- ja sosiaalisektorilla työskentelevän taiteilijan käsitettä; taiteilijan roolia sekä taiteellisen työn edellytyksiä¹¹. Syvemmän analyysin teko olisi tärkeää, koska käytännön kokemukset osoittavat työskentelyn vaativan taiteilijalta uudenlaisia taitoja ja toisenlaista suhtautumista omaan työhönsä¹².

Sosiaali- ja terveyssektorilla toimivan taiteilijan haasteet nousevat ennen kaikkea siitä, että hän työskentelee samanaikaisesti kahdella hyvin erilaisella kentällä: taiteen ja terveys- ja sosiaalialan kentällä. Niissä toimintatavat sekä taiteilijan työhön kohdistetut kriteerit ja toiveet ovat erilaisia. Tiivistäen voidaan sanoa, että taidekenttä odottaa taiteilijalta omaperäisyyttä, teknistä taitoa ja vaikuttavaa lopputulosta, kun taas sosiaalisektori näkee taiteilijan työn tavoitteena ennemminkin kohdeyleisön hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden lisäämisen. Taidekentällä arvostetaan ennen kaikkea vapautta, kun taas aikataulut ja raportointi kuuluvat sosiaalisen toiminnan ominaispiirteisiin. Työskennellessään sosiaalisektorilla taiteilija joutuu jatkuvasti tasapainottelemaan eri odotusten välillä. (Liikanen 2003, esim. 154–155; Taipale 2000.)

Keskustelusta, joka nyt liittyy taiteilijoiden työskentelyyn eri hoivayhteisöissä, voidaan löytää samankaltaisuutta sen keskustelun kanssa, jota on jo vuosikymmenten ajan käyty lasten taidekasvatuksesta. Suomalainen kasvatustieteilijä ja taideasiantuntija Juho Hollo kirjoitti jo vuonna 1917, että taiteella on keskeinen merkitys ihmisen henkisessä kasvussa. Hollon mukaan lasta tulee kasvattaa *taiteeseen, taidetta varten ja taiteen avulla*. Hän ymmärsi, että taiteeseen kasvattaminen tapahtuu taiteen ilmaisukeinojen ja eri välineiden opetteluun kautta. Kasvatuksella taidetta varten hän tarkoitti toimintaa, jossa lasten esteettistä kykyä harjoitetaan. Tässä heidät tutustutetaan eri taiteen alueisiin. Koska Hollon mukaan taiteella on ihmistä jalostava vaikutus, on myös tärkeää kasvattaa lasta taiteen avulla. Tässä lapselle tarjotaan mahdollisuus luovaan itseilmaisuun ja yhdessä tekemiseen, josta yhteisöllisyys kasvaa. (Hollo 1917.)

Hoito-yhteisössä työskentelevällä taiteilijalla taiteellinen kyky on kaiken lähtökohta; sen avulla tietämätönkin saadaan kiinnostumaan. Huomioidessaan hoito-yhteisön tarpeita ja kiinnostuksen kohteita taiteilijan ei tulekaan tinkiä omista taiteellisista pyrkimyksistään. Taiteilijan on syytä määritellä selkeästi, mitkä ovat hänen työnsä tavoitteet hoivayhteisössä – niin itselleen kuin muille hoivayhteisössä asuville ja työskenteleville (Taipale 2000, 47; van Delft 1998, 29–30). Asettamalla taiteen laatu toiminnan lähtökohdaksi varmistetaan, ettei aliarvioida ikäihmisten kykyä ottaa vastaan haasteellisempaa taidetta (Vrt. Taipale 2001, 90). Tämä näkemys painottuu myös vanhusalan henkilökunnan haastatteluissa (Ks. lisää luku 5). Kansallisteatterin näyttelijä Jussi Lehtonen on yksi niistä, joka on onnistuneesti työskennellyt terveys- ja sosiaalialan organisaatioissa tinkimättä taiteellisista pyrkimyksistään. Lehtonen on muun muassa tehnyt laajan kiertu-

¹¹ Tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä taiteen hyvinvointivaikutusten analysointiin sekä potilaiden ja hoitohenkilökunnan näkökulmaan. Sen sijaan taiteilijuutta on problematisoitu vain muutamissa tutkimuksissa. Esim. Lehtonen, Jussi (2010): *Samassa valossa – Näyttelijäntyö hoitolaitoskiertueella*. Helsinki ; Taipale, Mona (2000): *Narrin kaavussa. Neljän taiteilijan kokemuksia työskentelystä hoivayhteisössä*. Pro gradu. Taidehistorian laitos. Jyväskylän yliopisto.

¹² Esim. Jussi Lehtonen, Teatteri Takomo, Myrskyryhmä.

een hoitoyhteisöissä esittäen Shakespearen sonetteja sekä Osip Mandelstamin runoja. (Ks. lisää Jussi Lehtosen artikkeli.)

Mutta mitä on laadukas taide? Minkälaista taidetta hoiva-alalla tulisi olla? Näitäkin kysymyksiä on Suomessa analysoitu vasta vähän¹³. Kuvataidekasvatuksen professorin Helena Sederholmin (2001, 17–20) mukaan kaikki taide ei sovi hoitoalalle. Taiteessa käsitellään elämää, ja näin ollen siinä ilmennetään myös elämän synkkiä ja ahdistavia puolia. ”Syvällisesti mutta kipeästi elämästä tai kuolemasta kertovan taiteen paikka ei ole hoitolaitoksessa”, toteaa Sederholm. Toisaalta näyttelijä Jussi Lehtosen hoitolaitoskiertueen ja Teatteri Takomon järjestämien lukutuokioiden kautta saadut käytännön kokemukset ovat osoittaneet, että erilaisissa hoitolaitoksissa ja -yhteisöissä voi ja tulee myös käsitellä taiteen kautta elämän vaikeita ja kipeitäkin asioita. Hoitoyhteisöihin soveltuvan taiteen käsitettä analysoitaessa on siis syytä muistaa, että taiteen vastaanottaja tuo elämystilanteeseen aina oman persoonansa sekä oman ajattelu- ja kokemusmaailmansa. Eri ihmiset paitsi esittävät myös kokevat taideteokset eri tavoin. Tämän vuoksi taiteen vaikutuksia ihmisissä ei aina voi lähteä tarkalleen ennakoimaan. (Strandman 2007, 161–163; Sederholm 2001, 17–20.)

Sederholmin (2001, 18) mukaan ”taide-lääkkeitä” ”pitää annostella varoen ja potilaan yksilöllisyys huomioon ottaen”. Taiteilijan työnteon sisältöön tämä ”annostelu” vaikuttaa ennen kaikkea vuorovaikutussellisuuden korostumisena. Perinteisesti yleisö eli taiteen vastaanottajat prosessoivat kokemaansa itsenäisesti. Käytännön kokemukset¹⁴ kuitenkin osoittavat, että sosiaalialalla tapahtuvien taide-elämysten välittäminen vaatii vahvaa vuorovaikutusta yleisön kanssa. Taide-esitysten yhteydessä on tärkeää pitää niin ennen esitystä kuin sen jälkeen yhteinen keskustelu- tai muisteluhetki. Sederholmin (2001, 8) mukaan ”kokemuksista kertominen ja niistä keskusteleminen ovat yhtä tärkeä asia kuin itse kokemus”. Keskustelun ja vuorovaikutteisuuden avulla esimerkiksi:

- varmistetaan, että tuotettu taide on tarkoituksenmukaista kohdeyleisölle,
- voidaan aktivoida taiteen vastaanottajan ajattelua ja muistia,
- voidaan auttaa taiteen vastaanottaja tietoisiksi omista tunteistaan sekä auttaa häntä käsittelemään niitä,
- saadaan ikäihmisten ääni sekä näkemykset kuuluviin sekä
- nähdään ikäihminen aktiivisena toimijana.

Uudenlainen vuorovaikutus vaatii taiteilijalta niin pedagogisia taitoja kuin parempaa tietoa ja ymmärrystä kohdeyleisöstään.

Taiteilijan tulee huomioida myös henkilökunta sekä tilanteen mukaan omaiset ja hoitoyhteisössä työskentelevät vapaaehtoiset. Vuorovaikutus hoitohenkilökunnan kanssa edistää ennen kaikkea taiteilijan työnteon sujuvuutta. Jatta Kurppa on vuonna 2009 valmistuneessa opinnäytetyössään haastatellut Satakunnan alueella toteutetun Kulttuurilaturin¹⁵ taiteilijoita heidän kokemuksistaan vanhustyön kentällä työs-

¹³ Muutammat tutkimukset ovat käsitelleet hoitoyhteisöihin soveltuvan taiteen käsitettä lähinnä kuvataiteen näkökulmasta. Ks. esim. Juhantalo, Liisa (2007): *Taide hoitaa*. Sarja B, Raportit 5/2007. Satakunnan ammattikorkeakoulu ; Sederholm, Helena (2001): ”Taide on vahva lääke”. *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille*. Toim. Inka Ukkola. Helsinki. s. 8–21 ; Rapp, B. (1993): *Konst på sjukhus – till glädje för alla*. Stockholm.

¹⁴ Esim. Jussi Lehtonen, Teatteri Takomo, Myrskyryhmä. Ks. myös Taipale 2000, 50.

¹⁵ Kulttuurilaturi on vuosina 2005–2009 toteutettu, kansallisen aluekeskusohjelman (AKO) rahoittama Rauman seudun kulttuuriyhdistysohanke. Tavoitteena oli ”kehittää toimintamalleja aluekeskusten toimintaympäristön vetovoiman kehittämiseksi ja erityisesti luovien alojen yritystoiminnan edellytysten parantamiseksi”. Vuosien 2008–2009 aikana

kentelystä. Haastateltujen taiteilijoiden mukaan keskeisimmät työnteekoon liittyvät ongelmat koskivat toiminnan käytännön järjestelyitä ja tiedonkulkua. Kurpan mukaan paremman kommunikaation avulla olisi voitu välttää monet taiteilijoiden ja henkilökunnan välillä ilmenneet käytännön ongelmat. (Kurppa 2009, esim. 6-7.)

Monenlaisista vaikeuksista huolimatta sosiaalisektorilla työskentely vahvistaa taiteilijan ammatillisia valmiuksia kohdata monenlaisia yleisöjä erilaisissa tilanteissa. Se mahdollistaa myös taiteellisten lähestymistapojen ja sisältöjen kehittämisen. (Lisää esim. Lehtonen 2010; Soivia kohtaamisia 2010.) Vuorovaikutus uudenlaisen kohderyhmän kanssa voi innoittaa uusien taideteosten syntyyn. Dramaturgi Kati Kaartinen on kirjoittamassa parhaillaan helsinkiläiselle Teatteri Takomolle näytelmää aiheista, jotka ovat syntyneet Takomon näyttelijöiden hoivayhteisöissä pitämien lukutuokioiden sekä sosiaali- ja terveystieteiden asiantuntijan pitämien työpajojen pohjalta.

Taiteilijat ovat kiinnostuneita työskentelemään sosiaalisektorilla myös siitä syystä, että sen kautta on mahdollista tehdä hyvää sekä vaikuttaa yhteiskuntaan. Taidetyön kautta onkin mahdollista muokata olemassa olevia instituutioita ja paljastaa niin sanottuja yhteiskunnan naamioita, koska taiteen käsitteeseen on sisäänrakennettu pyrkimys analysoida yhteiskunnan ilmiöitä uusista näkökulmista. (Vrt Kurki 2000, 75.)

Mona Taipale (2000) on taidehistorian lopputyössään analysoinut ikäihmisten hoitoyhteisöissä työskennelleiden yhteisötaiteilijoiden rooleja. Tutkimukseen haastateltujen kommentteissa tulee esille yhtenä työnteon motiivina halu vaikuttaa yhteiskuntaan. Taipaleen mukaan taiteilijat halusivat ensinnäkin oman työnsä kautta viedä huomiota yhteiskunnan marginaaliin. Lisäksi taiteilijat halusivat tuoda oman työnsä kautta uudenlaista hyvinvointia ja inhimillistä lähestymistapaa ikäihmisten arkeen ja näin vaikuttaa uudistavalla tavalla suomalaiseen hoito- ja hoivakulttuuriin.

- ***Myrskyryhmä tuo nykytanssia palvelutaloihin:***

Myrskyryhmä on nykytanssin ammattilaisten Elli Isokosken ja Pauliina Tynin perustama tanssiryhmä. Myrskyryhmä vie nykytanssia paikkoihin, joissa sitä ei yleensä nähdä. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat erilaiset hoitoyhteisöt. Myrskyryhmän teoksissa korostuu välitön vuorovaikutus esiintyjien, esitettävän teoksen ja yleisön välillä. Tanssiteosten aiheet pyritään nostamaan kohderyhmän ja tanssijoiden yhteisistä intresseistä. Myrskyryhmä kehittää myös uudenlaisia metodeja tehdä taidetta ikäihmisten parissa yhdistäen tanssia ja muita taiteen aloja. Lisäksi ryhmä järjestää kursseja vuorovaikutuksesta, kehollisesta ilmaisusta sekä tanssitaideteesta.

- ***Teatteri Ilmi Ö:n kiertävät teatteriesitykset ja soveltavan draaman työpajat:***

Teatteriosuuskunta ILMI Ö. on kiertävä ammattiteatteri, joka myös järjestää soveltavan draaman työpajoja, koulutusta ja projekteja eri tarkoituksiin. Teatteri ILMI Ö:läisten erityistaitoja ovat osallistavat ja yhteistoinnalliset työmuodot.

Teatteri ILMI Ö. on tehnyt yhteisöteatteria ja toteuttanut osallistavia esityksiä ja taidetyöpajoja pääkaupunkiseudun ja lähikuntien vanhainkodeissa ja palvelutaloissa vuosina 2004–2010. Työpajoja on tehty niin palvelutalojen asukkaille, omaisille kuin henkilökunnalle. Niissä tarinoidaan, tanssitaan, lauletaan ja luodaan pieniä draamallisia tilanteita. Vanhuksille suunnatut työpajat painottuvat osallistujien tarinoiden ja niiden työstämiseen kuvan, liikkeen ja teatterin keinoin.

Vanhustyön kentällä työskentely on myös innoittanut Teatteri ILMI Ö:tä tuottamaan aiheesta esityksen ”Muistatko äitini?”. Esitys perustuu kokemuksiin dementiaan niin muistisairaiden ihmisten, omaisten kuin hoitohenkilökunnankin näkökulmasta. Yhteistyökumppaneina ovat toimineet espoolainen muistisairaille tarkoitettu ryhmäkoti Opri ja Oleksi sekä dementia-asiantuntija Taina Semi Villa Consulting Oy:stä.

tavoitteena oli erityisesti edistää ikääntyneiden hyvinvointia. Tuolloin yhteistyössä Suomen Kulttuurivartti Oy:n kanssa tuotettiin kulttuuriohjelmaa ja -esityksiä seudun palvelukeskuksiin. Kurppa 2009, 3.

- **Teatteri Takomo:**

Helsinkiläisen Teatteri Takomon toiminnan lähtökohtana on osallistua ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tuotetut teatteriesitykset kumpuavatkin usein näistä kysymyksistä ja teemoista. Teatteri Takomo on toiminut vanhustyön kentällä vuodesta 2004. Tuolloin teatteri haastoi pääkaupunkiseudun teatteritaiteen ammattilaiset lukemaan kirjoja palvelutaloihin ikäihmisille, jotka eivät pääse itse hakeutumaan kulttuuritarjonnan pariin. Vuonna 2004 kaiken kaikkiaan 30 vapaaehtoista näyttelijää kiersi esiintymässä 40 palvelutalossa. Lukutuokio-toiminta on saanut jatkoa vuonna 2010. Mukaan on otettu myös sosiaali- ja terveysalan asiantuntija, joka pitää lukutuokioiden jälkeen työpajoja. Lukutuokioiden ja työpajojen pohjalta dramaturgi Kati Kaartinen tulee kirjoittamaan Teatteri Takomolle uuden näytelmän.

Teatteri Takomon ja Muistiliiton yhteistyönä valmistui vuonna 2008 Jari Hietasen kirjoittama ja ohjaama Uusi elämä -lukudraama. Se kertoo iäkkään, Alzheimerin tautiin sairastuneen Ilmari Saariniemen ensimmäisestä päivästä muistisairaille tarkoitetussa ryhmäkodissa.

Teatteri Takomon vuosien 2010–2012 linjauksena on kehittää eteenpäin taiteellista työtä vanhuskentällä. Tavoitteena on muun muassa kehittää uudenlaista ja kokeilevaa teatteriterapiaa ikäihmisille sekä tuoda taiteellisesti korkeatasoisia teatteriesityksiä ja -työpajoja vanhustyön kentälle.

- **Yhteiskunnallinen yritys ikäihmisten kulttuuripalvelujen tuottajamallina:**

Yhteiskunnallinen yrittäjyys – social entrepreneurship – on yksi ratkaisu monipuolisten hyvinvointipalvelujen turvaamisessa. Idea siitä on omaksuttu Suomeen Iso-Britanniasta 2000-luvun aikana. Yhteiskunnallinen yrittäminen tarkoittaa lyhyesti kuvattuna toimintaa, jossa yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi tai ongelmien ratkaisemiseksi hyödynnetään yrittäjyyttä ja liiketoiminnallisia malleja. Toiminnalle on tyypillistä liikevoiton kanavoiminen takaisin osaksi yrityksen toimintaa. Lisäksi sille on ominaista, että yrityksen henkilökunta osallistuu päätöksentekoon ja yrityksessä toimitaan läheisessä vuorovaikutuksessa kohderyhmän kanssa.

Yhteiskunnallinen yritys mahdollistaa myös taide- ja kulttuurikentällä töitä tekeville uudenlaisen tavan työllistyä, verkottua ja tuottaa palveluita. Esimerkiksi freelance-yhteisössä toimijat voivat yritystoiminnan kautta hyödyntää ja jakaa erityisosaamistaan. Suomessa kulttuurin alalta voidaan jo nyt löytää toimintaa, joka täyttää yhteiskunnallisen yrittämisen määritelmän. Toimintamalli kulttuuripalvelujen tuottamisessa ikäihmisille on vielä toistaiseksi käyttämätön mahdollisuus. Kulttuurialan yhteiskunnallisen yrityksen esimerkiksi käy ArtShortCut.

7.2 Taidelaitosten lisääntyvä yleisötyö

Taideorganisaatioiden – oopperan, teattereiden, orkestereiden, tanssilaitosten – tehtäväkuva on ollut muutosessa viime vuosikymmenten aikana. Perinteisten toimenkuvien, taiteen tuottamisen ja esittämisen lisäksi laitoksilta on ryhdytty vaatimaan ympäröivän yhteiskunnan parempaa huomioimista. Lisääntynyt tieto taiteen ja hyvinvoinnin välisestä yhteydestä on vauhdittanut keskustelua. Toimenkuvan muutoksen taustalla on ollut niin alan toimijoiden oma tarve monipuolistaa työkuvaansa kuin organisaatioiden lisääntynyt kilpailu yleisöstä. Lisäksi 1990-luvun taloudellisen laman seurauksena on alettu kyseenalaistaa taidelaitosten julkisiin avustuksiin perustuvaa rahoitusjärjestelmää. Taideorganisaatioiden tulee nyt ja tulevaisuudessa monipuolisemmin perustella oikeutensa julkiseen tukeen. Monissa maissa julkisen tuen ehtona on taidelaitoksen yhteiskunnallinen ulottuvuus. Tätä vaatimusta on Suomessa vienyt eteenpäin opetus- ja kulttuuriministeriö. Asiasta keskustellaan myös kuntatasolla.

Yleisötyötä on suomalaisissa taideorganisaatioissa ryhdytty tekemään 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Työn juuret ovat Englannissa ja sillä tarkoitetaan toimintaa, joka edistää taiteen saavutettavuutta. Metodeina yleisötyössä käytetään muun muassa työpajoja, erityisille kohderyhmille suunniteltuja kierrok-

sia, taiteilijatapaamisia ja luentoja. Yleisötyön painotukset, kohderyhmät ja sisällöt riippuvat organisaation koosta, resursseista ja henkilökunnan kiinnostuksesta. Yleisötyö ei ole yksisuuntaista. Sillä on hedelmällinen vaikutus myös taidelaitokseen itseensä ja sen työntekijöihin. (Airaksinen et al. 1997.)

Helsingissä yleisötyö on jo monissa teattereissa, orkestereissa ja taidemuseoissa itsestään selvä osa organisaation tehtäväkuvaa. Monissa taidelaitoksissa, kuten Svenska Teaternissa, yleisötyö on kohdistettu erityisesti lapsiin ja nuorisoon. Viime vuosien aikana helsinkiläiset taidelaitokset ovat ryhtyneet arvioimaan omaa rooliaan suhteessa ikääntyvään väestöön. Kulttuurikohteiden saavutettavuuden lisäämiseksi valtion taidemuseo ylläpitää Kulttuuria kaikille -palvelua¹⁶. Se on tarkoitettu erityisesti kulttuurialan ammattilaisille. Palvelu tarjoaa tukea esimerkiksi ikäihmisten kulttuuripalvelujen saavutettavuussuunnitelman laatimiseen.

Taidelaitokset voivat huomioida yleisötyössään ikääntyvän väestön eri tavoin. Tärkeää on ensinnäkin saavutettavuus. Tällöin näyttelyt ja esitykset ovat oheispalveluineen esteettömästi ikääntyvien ulottuvilla. Monissa museoissa on myös nykyään lainattavissa erityistarvikkeita kuulemisen ja näkemisen helpottamiseksi. On tärkeää, että markkinointia kohdistetaan suoraan ikäihmisiin lähettämällä palvelukeskuksiin ja taloihin esitteitä. Suoramarkkinoinnilla voidaan myös madaltaa asenteellisia kynnyksiä. Ateneum ja Muistiliitto ovat yhteistyössä laatineet Muistisairaat ja museot -verkko-oppaan¹⁷. Se sisältää käytännön vinkkejä muistisairaahan museovierailuja helpottamaan.

Erytisohjelmana Ateneum on yhteistyössä Muistiliiton kanssa toteuttanut Muistipolun. Se on muistisairaille, heidän omaisilleen ja hoitajille suunnattu moniaistinen opastettu kierros Ateneumin kokoelmiin. Muistipolulla taideteoksista keskustellaan käyttäen hyväksi teoksiin liittyvää aistimateriaalia. Muistipolku on erinomainen esimerkki valtion taidelaitoksen ja kolmannen sektorin asiantuntijaorganisaation yhteistyöstä.¹⁸

Taideorganisaatiot ovat jalkautuneet ikäihmisten pariin pyrkien huomioimaan myös ne, joiden ulottumattomissa taide jo on. Taidevierailuilla palvelutaloihin saavutetaan myös sellaista yleisöä, joille taideharrastukset tai taiteen nauttiminen on ollut aikaisemmin vierasta. Kansallisteatteriin perustetaan syksyllä 2010 Kiertuenäyttämö, joka on talon viides näyttämö. Sen esitykset syntyvät vuorovaikutuksessa eri yhteisöjen kanssa. Kiertuenäyttämö jalkautuu eri terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköihin ja vankiloihin. Esityksiä välitetään hoitolaitoksille subventoituun hintaan. Vuoden 2010 marraskuussa viidennelle näyttämölle valmistuu näytelmä Pirunpuntari, joka kertoo Alzheimerin tautiin sairastuneen miehen sekä hänen omaishoitajavaimonsa elämästä.

Espoon modernin taiteen museo EMMA on myös kehittänyt hoitolaitoksiin vietävää ohjelmaa. Taide friskaa -ryhmätoiminnassa hyödynnetään EMMAn Taidepakki-kokoelmaa, johon on koottu opetustarkoitukseen soveltuvia aitoja taideteoksia ja -esineitä aktivoimaan ikäihmisten muistia. Ateneum ja Kirkkopalvelut ovat yhteistyössä tuottaneet Kuvamatkoja maalaustaiteeseen -kansion. Se sisältää kuvia merkittävistä suomalaisista taideteoksista sekä materiaalia ja ohjeita kansion teoksiin liittyvään keskusteluun ja muistiharjoituksiin.

Ikäihmisille suunnatussa yleisötyössä on tärkeää pitkäjänteisyys. Keskeistä on myös kommunikaatio ja yhteistyö sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoiden kanssa, koska ikäihmisiin kohdistuvan yleisötyön to-

¹⁶ <http://www.kulttuuriakaille.fi/index.php>

¹⁷ http://www.ateneum.fi/content/s2/pdf/muistisairaat_ja_museot_2009.pdf

¹⁸ Ks. lisää Muistipolun käsikirjoitus: <http://www.ateneum.fi/content/s2/pdf/Muistipolku.pdf>

teuttaminen vaatii monipuolista erityisosaamista. Yleisötyö palvelukeskuksissa ja -taloissa on osoittautunut hedelmälliseksi. Sitä tulisi myös lisätä. Esimerkiksi kummikoulu-järjestelmä, jossa taidelaitokset tekevät yhteistyötä tietyn koulun tai luokan kanssa, tulisi ulottaa vanhuspalvelusektorille. Kummitalo-toiminta luo pitkäjänteistä yhteistyötä taidelaitoksen ja hoivayhteisön välille.

- **EMMA Espoon modernin taiteen museo:**

EMMAN museopedagogit ovat vuodesta 2003 järjestäneet omia yhteiskuntavastuun projektejaan kouluihin, päiväkoteihin ja erityisesti ikäihmisten hoivayhteisöihin. Tavoitteena on ollut tarjota laadukkaita sisältöjä taidekasvatukseen keinoin, edistää inhimillisiä arvoja sekä suvaitsevaisuutta eri yhteisöjen kesken.

EMMA ryhtyi vuonna 2005 suunnittelemaan erityistä taideohjelmaa niille ikäihmisille, joiden ulottumattomissa taide on. Yhteistyökumppaneiksi pyydettiin Espoon kaupungin vanhuspalvelut ja Musiikkiopisto Juvenalia. Syntyi Taide friskaa -toiminta, jossa kuvien, musiikin ja muun virikkeellisen ohjelman avulla pyritään aktivoimaan muun muassa ikäihmisten muistia. Tarkoituksena on luoda hyvinvointia ja lisätä kanssakäymistä ikäihmisten ja laitosten hoitohenkilökunnan kesken taide-esineiden avulla. Toiminnassa hyödynnetäänkin EMMAN Taidepakki-kokoelmaa, johon on koottu opetustarkoitukseen soveltuvia aitoja taideteoksia ympäri maailmaa. Pakin teokset tekee erityiseksi se, että niitä voi koskettaa ja pitää kädessä.

Taide friskaa -ryhmätoimintaa on toteutettu vuonna 2007 Espoossa Aurorakodissa sekä Puolarmetsän sairaalassa ja vuonna 2010 Helsingissä Kustaankartanossa. Ohjelmakokonaisuuksiin sisältyi kuusi tilaisuutta, joihin kuhunkin osallistui noin kymmenen henkilöä. Tilaisuuksien teemoina olivat muun muassa perhe ja suku, ystävyys, rakkaus, menneisyys ja nykypäivä. Tilaisuuksissa ikäihmiset ovat päässeet tekemään myös itse taidetta. Vuoden 2010 projektin kumppanina oli lääkeyhtiö Leiras.

EMMAN yhteisöllisille projekteille on leimallista, etteivät ne rajaudu yksinomaan ikäihmisiin, vaan muun muassa nuoria ja ikäihmisiä yhdistäviin sosiaalisiin hankkeisiin. Hyvä esimerkki on EMMAN Matkalla-projekti, jossa Tapiolan päiväkeskuksen asiakkaat ja Sos-lapsikylän nuoret toteuttivat yhteisen seinämaalauksen Länsimetron työmaa-aitaan keväällä 2010. Hanketta tuki Koneen Säätiö.

- **Muistiliiton ja Ateneumin Muistipolku:**

Muistiliiton ja Ateneumin yhteistyössä toteuttama Muistipolku on muistisairaille, heidän omaisilleen ja hoitajille suunnattu moniaistinen kierros taidemuseossa. Muistipolkuun on valittu kymmenen tunnetun suomalaisen taiteilijan teokset, joista opastetuilla kierroksilla tutustutaan noin neljään lähinnä keskustelun avulla. Teosten yhteyteen on kerätty aistimateriaalia; erilaisten tuoksujen, materiaalien sekä musiikin avulla herätetään muistoja. Muistipolkua vetävät Ateneumin oppaat ovat saaneet erityiskoulutusta. Muistipolun toteuttamiseen on haettu inspiraatiota muun muassa New Yorkin Museum of Modern Art -museosta, jossa muistisairaat on huomioitu esimerkillisesti jo vuosien ajan¹⁹.

- **Suomen Kansallisooppera:**

Kansallisooppera on aloittanut vuonna 2007 talon ulkopuolelle suunnatun yleisötyönsä pilottiprojekteilla ikäihmisten hoitokoteihin. Ohjelmisto on ollut yleensä keveämpää klassista musiikkia, musikaali- ja operettisävelmiä, soolo- tai duolaulua pianosäestyksen kera. Esiintymiset ovat olleet erittäin suosittuja. Oopperan kummikaupunginosa on vuonna 2010 ollut Malmi, jossa ikääntyneiden päivätoiminnassa on oopperan solisteja kuultu esimerkiksi Malmin toiminta- ja virkistyskeskuksissa. Talon ulkopuolelle ikäihmisille suunnattuja esiintymisiä jatketaan tulevaisuudessa.

7.3 Taidekorkeakoulut ja -opistot

Ikääntyvä väestö ja kasvava tieto kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä on asettanut odotuksia myös taidekorkeakouluille. Taideopetuksen suhteen Helsinki on etuoikeutetussa asemassa. Pääkaupungissa

¹⁹ Ks. lisää <http://www.moma.org/meetme/index>

sijaitsevat kaikki Suomen taideyliopistot (Sibelius-Akatemia, Teatterikorkeakoulu, Taideteollinen korkeakoulu ja Kuvataideakatemia), kaksi taide- ja kulttuurialan opetusta tarjoavaa ammattikorkeakoulua (Metropolia ja Novia) sekä neljä toisen asteen taide- ja kulttuurin opetusta tarjoavaa oppilaitosta.

Yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa tehtävän tutkimuksen avulla voidaan lisätä tietoa taiteen vaikutuksista ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin. Ongelma on kuitenkin se, ettei tutkimustieto leviä akateemisesta maailmasta käytännön tasolle. Sen avulla voitaisiin kuitenkin lähentää terveyden- ja sosiaalialan ammattilaisten ja taiteen tekijöiden ajatusmaailmaa sekä vähentää ennakkoluuloja ja virheellisiä käsityksiä. Tutkimuksella on myös tärkeä rooli siinä, miten taiteesta hyvinvointia -keskusteluun saadaan kansainvälistä näkökulmaa. Tällä hetkellä teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämispalvelut ottaa osaa EU-rahoitteiseen, kansainväliseen Quality of Life -projektiin. Projektin tavoitteena on kehittää muun muassa taidelähtöisiä vuorovaikutusmenetelmiä Alzheimeria sairastavien henkilöiden elämänlaadun parantamiseksi.

Korkeakoulujen odotetaan vastaavan myös työelämän muuttuviin tarpeisiin. Koulutuksessa tulee siksi nykyistä paremmin huomioida ikääntyvän väestön tarpeet ja lisääntynyt tieto taiteen mahdollisuuksista. Opetus- ja kulttuuriministeriön Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimenpide-ehdotuksissa korkeakoulusektorille ehdotetaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- sosiaali- ja terveysalalla olemassa oleviin opintolinjoihin tulee sisällyttää taideaineita ja taidelinjoille sosiaalialan tuntemusta,
- eri koulutuslinjojen välistä yhteistyötä tulee lisätä,
- uusia koulutuslinjoja tulee kehittää ja
- täydennyskoulutusta jo työelämässä olevalle hoitohenkilökunnalle ja hyvinvointikentällä työskenteleville taiteilijoille tulee lisätä. (Liikanen 2010, 20, 42.)

Sosiaali- ja terveysalaa opiskeleva voi tällä hetkellä valita taideaineita valinnaisina opintoina osaksi tutkintoaan. Myös taide- ja kulttuurialan koulutus on lähentynyt sosiaali- ja terveydenhuollon alaa sisällyttämällä opintolinjoihinsa esimerkiksi sosiaalialan tuntemusta ja taidekasvatuksen opintoja. Teatterikorkeakoulussa järjestetään vuoden 2010 aikana ensimmäistä kertaa opetuskokonaisuus, jonka tarkoituksena on tarjota nuorille ammattiin opiskeleville taiteilijoille kosketuspintaa hoitolaitoksissa tapahtuvaan työskentelyyn. Näyttelijä Jussi Lehtosen vetämällä kursilla neljälle näyttelijäopiskelijalle valmistetaan omat 20 minuutin sooloesitykset. Kurssille osallistuu myös neljä dramaturgiopiskelijaa ja esitysten käsikirjoituksia varten on tehty kenttätöitä.

Metropolia Ammattikorkeakoulun Kulttuurisilta-hankkeessa (2008–2011) avataan opiskelijoille uusia ammattinäkömiä. Tavoitteena on rakentaa opiskelijoiden ammatti-identiteetti joustavaksi kohtaamaan työelämän tarpeet. Musiikki- ja taidekasvatuksen harjoitusjaksot pääkaupunkiseudun päiväkodeissa ja palvelutaloissa vievät opiskelijat niiden ongelmien ja odotusten keskelle, joita sosiaali- ja terveysalan arjessa on. Lisäksi opiskelija pääsee käytännössä harjoittelemaan taiteen välittämistä esimerkiksi muistisairaalle henkilölle. Hankkeessa kehitetään myös uusia musiikki- ja taidekasvatuksen malleja. Metropolia on kevästä 2010 lähtien valmistunut musiikkipedagogeja, joiden erityisalueena on taiteen soveltava käyttö.

Yliopistojen ja korkeakoulujen ydintehtävien lisäksi niiltä odotetaan nykyään lisääntyvää osallisuutta yhteiskunnan kehittämiseen. Teatterikorkeakoulun koulutus ja kehittämispalvelut on osallisena Taika-hankkeessa (2008–2011), jossa tehtävänä on kehittää yhteisöllinen verkkopalvelu ja soveltavan taiteen

tietopankki (Sovellataidetta.fi). Verkkopalvelu pyrkii helpottamaan taiteen menetelmien käyttöä muun muassa vanhustyössä. Sähköinen sivusto tarjoaa kohtaamispaikan soveltavien taidepalvelujen toteuttajille ja tilaajille ja se toimii sosiaalisen median periaatteella.

Yksittäiset opiskelijat pääasiassa musiikin alalta ovat jo pitkään käyneet esiintymässä vanhustyön hoitoyhteisöissä. Kiinnostus on usein ollut heidän omista intresseistään lähtevää. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut eivät ole systemaattisesti pyrkineet edistämään opiskelijoiden yhteyksiä vanhustyön kenttään. Tässä on tapahtunut viimeaikoina muutosta. Eri taidealojen opiskelijat ovat suorittaneet harjoittelujaksojaan tai tehneet opinnäytetöitään vanhustyön yhteisöihin. Esimerkiksi keväällä 2010 Novia ammattikorkeakoulun kulttuurituottajaopiskelija suoritti harjoittelujaksonsa Kustaankartanon vanhustenkeskuksen ruotsinkielisellä puolella. Hän järjesti muun muassa työhyvinvointipäivän henkilökunnalle ja ohjelmaa asukkaille. Harjoittelun kautta pyrittiin ennen kaikkea aktivoimaan keskustelua taiteen mahdollisuuksista hoitotyössä sekä tutustuttaa taide- ja sosiaalientien ammattilaisia toisiinsa. Harjoittelun toteutuksessa olivat mukana Helsingin kaupunginkirjasto, kaupunginmuseo ja kulttuurikeskus.

Seniorisäätiön omistamassa Pakilakodissa vuonna 2010 Aalto-yliopiston arkkitehtiopiskelijat tekivät lopputyönsä hoivayhteisön viihtyvyyden lisäämiseksi. Tuloksena syntyi 22 tilataideteosta, jotka elävöittävät palvelutalon käytävää. Samassa paikassa vuonna 2005 Taideteollisen korkeakoulun valokuvataiteen opiskelija otti lopputyönään valokuvia talon asukkaista. Helsingin kulttuuripääkaupunkivuonna keraamikko-opiskelija teki lopputyönsä vanhusten hoitoyhteisössä. Opinnäytetyönä syntyi keraamisia rintakuvia palvelutalon asukkaista. Ne asetettiin esille myös galleriaan, jotta hoitoyhteisön ulkopuolisetkin ihmiset pääsisivät tutustumaan niihin. Sen lisäksi, että opiskelijoiden harjoittelujaksot ja opinnäytetyöt yhdistävät eri sukupolvia toisiinsa, työn tulokset usein myös avaavat hoitoyhteisöä ulospäin ympäröivään maailmaan. (Täipale 2001, 86.)

Taiteen hyvinvointivaikutuksiin liittyvässä keskustelussa on kiinnitetty huomio musiikkiopistoihin ja muihin taideopetusta antaviin kouluihin. Niillä nähdään olevan keskeinen rooli ikäihmisten huomioimisessa ja terveyden hyvinvointivaikutusten edistämiseksi. On myös esitetty, että Helsingin tulisi huomioida tämä myöntämässään avustuksissa. Helsingissä taideoppilaitosverkosto onkin erittäin vahva. Vuonna 2008 Helsingin kaupunki avusti toiminta-avustuksella 28 taiteen perusopetusta antavaa oppilaitosta.

Helsinkiläiset musiikkiopistot ja eri taidealojen koulut tekevät yhteistyötä vanhusten hoivayhteisöjen kanssa ”säännöllisen epäsäännöllisesti”, kuten Käpylän musiikkiopiston rehtori asian ilmaisee. Osana taidekoulujen normaalia toimintaa syntyy ja synnytetään kulttuuritarjontaa, joka voidaan jalkauttaa osaksi hoitoyhteisöjen virkistystoimintaa. Esimerkiksi Käpylän musiikkiopiston opiskelijat ovat käyneet esiintymässä Koskelan ja Kustaankartanon vanhustenkeskuksissa sekä muissa alueen palvelutaloissa. Esitykset ovat keskittyneet joulunalusaikaan ja pääsiäiseen. Vanhustyön organisaatioiden ja taidekoulujen yhteistyö on usein vahvasti henkilösidonnaista. Viime vuosien aikana taidekoulut ovat ryhtyneet tekemään enemmän yhteistyötä myös alueen muiden kulttuuritoimijoiden kanssa. Pakilan musiikkiopisto tekee yhteistyötä alueen kuvataidekoulun, voimistelijoiden, seurakunnan sekä Lions clubin kanssa. Näin alueen väestölle – myös palvelutaloissa asuville ikäihmisille – pystytään tarjoamaan tasokkaampaa ja eri taiteita yhdistäviä palveluja.

Viime vuosien aikana myös taideopistojen ja -koulujen opettajat ovat kiinnostuneet laajentamaan tehtäväkuvaansa. Koska musiikkiopistoissa ja taidekouluissa opetus tapahtuu lähinnä iltapäivisin ja iltaisin, opettajilla on mahdollista siirtyä päivisin ulos musiikkiopistosta muihin ympäristöihin. Toisaalta iltapäiväinen opetus mahdollistaa myös sen, että taidekoulujen ja -opistojen tiloissa ruvetaan tuottamaan päivisin uudenlaiselle kohderyhmälle, esimerkiksi senioreille taideohjelmaa. Näin on tehty Pakilan musiikkiopistossa. Toimenkuvan laajentaminen antaa taideopettajille mahdollisuuden uudenlaiseen toimeentuloon ja työllistymiseen.

- **Metropolia Ammattikorkeakoulun Kulttuurisilta-hanke 2008–2011:**

Kulttuurisilta on Metropolia Ammattikorkeakoulun Kulttuurin ja luovan alan EU-hanke, jonka tavoitteena on uudistaa musiikkipedagogikoulutusta ja laajentaa taidekasvatuksen kosketuspintaa. Tähän pyritään kokoomalla tietoa ja kokemusta musiikki- ja taidekasvatuksen osallistavista menetelmistä sekä kehittämällä täysin uusia musiikillisen vuorovaikutuksen tapoja. Projekti toteutetaan Helsingin, Espoon, Kauniaisten ja Vantaan kanssa. Kulttuurisillan kautta pyritään tavoittamaan etenkin ne kaupunkilaiset, jotka jäävät kulttuuri- ja taidekokemusten katvealueelle, kuten lapset, nuoret, maahanmuuttajat ja vanhukset.

Helsingissä keskiössä ovat ikäihmiset. Syyslukukaudella 2010 toteutuu helsinkiläisiin palvelutaloihin soveltavan musiikkikasvatuksen projekti, jossa työskentelyä innoittaa Kansallisoopperassa ensi-iltansa saava Tähän asti -esitys. Siinä näyttämölle nousee liki satapäinen, kaikenikäisistä koostuva esiintyjäjoukko.

Pääkaupunkiseudun taidelaitoksista hankkeen yhteistyökumppaneina ovat olleet muun muassa Suomen Kansallisooppera, Tapiola Sinfonietta, Helsingin Kaupunginmuseo ja Helsingin Kaupunginteatteri. Helsingissä syyslukukaudella 2010 hanke tekee yhteistyötä Kallion ilmaisutaidon lukion, Käpylän musiikkiopiston, Helsingin työväenopiston, Vantaan aikuisopiston ja Espoon työväenopistojen kanssa.

- **Quality of Life: Creative Pathways for Family Learning -projekti 2010–2012/ Teatterikorkeakoulu:**

Quality of Life on kansainvälinen tutkimusprojekti, jota osarahoittaa Euroopan unionin elinikäisen oppimisen Grundtvig-ohjelma. Projektin tavoitteena on vastata Euroopan väestön ikääntymisestä aiheutuvaan koulutushaasteeseen ja edistää vaihtoehtoisten koulutusväylien tarjoamista aikuisille heidän tietämyksensä ja pätevyksiensä parantamiseksi. Projektissa kehitetään ja testataan luovia, taidelähtöisiä vuorovaikutuksen keinoja dementiaa sairastavien elämänlaadun parantamiseksi. Hanketta koordinoi Superact, Community interest company Iso-Britanniasta. Partnereina ovat TeaKin lisäksi Kunstenaars&Co (Hollanti), De Stichting Koffer (Hollanti), Institut für Erziehungswissenschaft, Alpen-Adria Universität Klagenfurt (Itävalta), uniT – Verein für Kultur an der Karl-Franzens-Universität Graz (Itävalta) ja Obcanské sdružení Sedm paprsku (Tšekin tasavalta).

- **Sibelius-Akatemian Avoimen yliopiston luentosarja:**

Sibelius-Akatemian Avoimessa yliopistossa on alkanut pysyväksi tarkoitettu luentosarja, jossa käsitellään musiikin, muiden taiteiden, hyvinvoinnin ja terveyden liittymäpintoja. Tähänastiset luentosarjat "Musiikin soveltava käyttö, vuorovaikutus ja kuntoutus" (2009) ja "Lääkkeetön hoito, kulttuurityökalujen rajattomat mahdollisuudet" (2010) ovat keränneet kiitettävästi erityisesti terveys- ja sosiaalialan henkilöstöä kuulijoiksi. Sarjan suunnittelussa tehdään yhteistyötä muun muassa musiikin aivotutkijoiden kanssa.

- **TAIKA-hanke 2008–2011 / Teatterikorkeakoulun laatima sovellataidetta.fi-verkkopalvelu:**

Valtakunnallinen Taika-hanke pyrkii vahvistamaan taidelähtöisten menetelmien käyttöä erilaisissa työyhteisöissä. Hankkeessa kerätään, tuotetaan ja välitetään tietoa taidelähtöisten menetelmien käytöstä. Lisäksi mallinnetaan prosessit, joilla taidelähtöisiä menetelmiä otetaan käyttöön. Taika-hanketta koordinoi Helsingin yliopiston koulutus ja kehittämiskeskus Palmenia. Lisäksi hankkeessa ovat mukana muun muassa Teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämispalvelut ja Diakonia-ammattikorkeakoulu. Taika-hanke kuuluu opetusministeriön valtakunnalliseen ESR-kehittämishjelmaan "Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittäminen".

Taika-hankkeessa Teatterikorkeakoulun koulutus ja kehittämispalvelujen tehtäväkuvana on toteuttaa yhteisöllinen verkkopalvelu ja taidelähtöisten menetelmien tietopankki "Sovellataidetta.fi". Se tarjoaa kohtaamispaikan taidelähtöisten palvelujen toteuttajille ja tilaajille ja toimii sosiaalisen median periaatteiden mukaisesti. Palvelun tavoitteena on soveltavan taiteen käytön yleistäminen eri toimialoilla. Taika-hankkeen päätyttyä tietopankin ylläpito siirtyy Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle.

- **Kulttuuriketju kulttuuri- ja hoivalaitosten linkittäjänä:**

Merja Talvela-Hyde kehitti 2000-luvun puolivälissä idean kulttuuriketjusta. Sen ensisijaisena tarkoituksena on parantaa laitoksissa asuvien kulttuuripalveluja. Kulttuuriketju-ideassa kulttuurilaitosten sekä palvelutalojen ja -keskusten välille luodaan toimivat yhteistyösuhteet. Osana taidekoulujen ja muiden kulttuurilaitosten perustoimintaa valmistellaan tarjontaa, joka voidaan sopivissa muodoissa tuoda virkistäväksi osaksi hoivalaitosten arkea. Kaupunki voi myös myöntämiensä avustusten ehtona edellyttää taidelaitoksia kehittämään toimintaansa hoivayhteisöjen tarpeiden mukaan.

Kulttuuriketjun käytännön toteutuksen kannalta olennaista on koordinaattorin työ. Hänen tehtävänä on hoitaa suhteet yhteistyötahojen välillä, seurata toimintaa ja antaa siitä palautetta sekä osallistua sisällön suunnitteluun. Koordinaattorin tehtävänä on pitää kulttuurinen ”ravintoketju” elävänä.

Kulttuuriketju-ideaa kokeiltiin Espoossa vuosien 2007–2008 aikana. Ketju muodostui noin 20 hoito- ja palvelukodista, noin kymmenestä taideoppilaitoksesta sekä muista kunnallisista toimijoista, kuten työväenopistosta, liikuntatoimesta ja kirjastosta. Mukana olivat myös Tapiola Sinfonietta ja Suomen Kansallisoppeera. Vanhuksille järjestettiin esimerkiksi draamallisia runotyöpajoja, tuolitanssia ja kuvataidekursseja.

Kulttuuriketjun toiminnallinen ja taloudellinen voima perustuu paitsi sen edullisuuteen myös suureen volyymiin, joka saavutetaan verkottumisen myötä. Se säästää myös rahaa, koska perinteisellä tavalla taiteen vieminen laitoksiin on kallista. Ketjun ainutlaatuisuus perustuu myös siihen, että se lisää yhteiskunnan sekä eri sukupolvien vuorovaikutusta ja vuoropuhelua. Kulttuuriketju-malli valittiin vuonna 2008 hallinnollisten innovaatioiden parhaaksi Eurocities Awards 2008 -kilpailussa.

VALOA KAHDEN KULTTUURIN VÄLISSÄ

Tiina Meling, taiteilija
(Toim. Mauri Lehtovirta)

Tiina Meling toimi vuoden ajan työllistettynä kulttuurituottajana toukokuusta 2008 toukokuuhun 2009. Tuona aikana Meling teki kulttuurikeskukselle pilottiprojektin kahteen vanhustentaloon, joista toinen on Laajasalossa sijaitseva palvelukoti Sofia ja toinen Männikön palvelutalo Inarissa. Projektin tuloksena syntyi muun muassa suuri määrä vanhusten tekemää kuvataidetta. Teokset ovat kiertäneet näyttelyinä sekä Helsingissä, Inarissa että Virossa. Osa töistä on sijoitettu Kallion virastotaloon sosiaaliviraston käytävälle.

Miten projekti käynnistyi?

Se lähti tavallaan liikkeelle kahdesta perusideasta. Hoitaja kysyi minulta, miten nämä vanhukset saataisiin liikkeelle ja toinen, miten ne saataisiin nauramaan? Sitten, kun oli totuteltu olemaan yhdessä ja huomasi, etteivät nämä vanhukset ihan posliinia olekaan, eikä hajoa ihan välittömästi, niin sitten oli helppo lähteä toteuttamaan kuvaa ja tarinaa liikkeen kautta jumppaamalla, laulamisen kautta, vähän teatterin kautta. Lähdin kokeilemaan, että mikä tuntuu vanhuksista hyvältä, mitkä ovat resurssit ja mahdollisuudet. Toki tietysti kysyin heti, mitä he itse toivovat, mikä olisi heidän haaveensa.

Mitä teitte konkreettisesti?

Jumpasta lähdettiin liikkeelle. Sen varjolla löytyi huumori. Niin ruvettiin nauramaan kehon jäykkyydelle, liikkumattomuudelle ja kömpelyydelle. Siitä oli hyvä jatkaa sanalliseen maailmaan. Rupesin lukemaan tarinoita ja vanhukset alkoivat kertoa omia tarinoitaan siitä, minkälaista elämä on ollut; ruokareseptejä ja muita käytännönläheisiä asioita. Sitten menttiin runoihin. Me esitettiin runoja. Kirjastosta hain runoja ja sitten vanhukset halusivat tehdä omia runoja. Laulutuokiot; ne olivat äärimmäisen tärkeitä.

Sellaiset ihmiset, joista mä kuvittelin, ettei heihin saa minkäänlaista kontaktia, ovat niin omissa oloissaan ja istuvat rullatuolissa, niin tällainenkin vanhus alkoi kyyneleet silmissä laulaa ja taplaamaan sanoja. Vaikka muuten ne ei puhunu, niin huomasi että tämä oli tosi tärkeää ja liikuttavaa. Tämä synnytti sitten tilanteen, että joku vanhus alkoi taplaamaan jotain omaa lauluaan ja saamen kielellä. Pohjoisessa kuultiin joitain joikujakin. Siinä käy niin, että vanhemmiten saamelaiset ihmiset ikääntyessään unohtaa suomen kielen ja puhuisivat mielellään sitä omaa äidinkieltään, mutta kun ei ole sitä kaveria, niin se on hankalaa.

Miten sait ihmiset maalaamaan?

Aloitin maalaamisen tosi hiljaisista ihmisistä – niistä, jotka eivät ottaneet osaa mihinkään ja vetäytyivät syrjään. Sitten vaan mennään ja otetaan kädestä kiinni ja ruvetaan juttelemaan, silmäkontakti on hirveen tärkeä; ensiksi pitää katsoa syvälle silmiin ja seurata, että mitä siellä on, ja sitten kosketus; kädestä kiinni ja pajjata näin (Meling silittää olkapäätänsä), että tulee sellainen turvallinen olo.

Oliko haluttomuutta lähteä maalaamaan?

Totta kai oli vastustusta joskus. Aluksi ne saattaa vastustella, mutta sitten ne unohtaa sen: ”Joo, joo tässä on nyt istuttu koko päivän, että nyt lähettiin.” Sitten olikin mukavaa, kun lähdettiin tekemään. Siinä on taas se tilanne, että hänet on huomioitu. Että jutellaan ja ollaan yhdessä. Joskus tuntuu, että värit ja muut on toisarvoinen asia. Kuitenkin maalatessa, kun nähdään huonosti, niin täytyy olla voimakkaat värit, että pystyy erottamaan. Pensselien täytyy olla kevyitä ja, jos on Parkinsonin tauti ja kädet vispaa, niin kaikki tällainen täytyy huomioida. Että me ei todellakaan nyt tehdä tästä kukkasta, vaan me todellakin leikitään näillä väreillä, kostealla paperilla, joka vie uuteen muotoon.

Jotenkin pitää se huumori ja leikkimielisyys löytää sieltä ja vakuuttaa, että niin voi ja saa tehdä, ja nykyään se on sallittua. Kun on niin tyrehdytetty tällainen vähänkään taiteellisuus tai vasenkätisyys, kaikki on piikattu ennen aikoihin pois. Taidekäsitys on ollut erilainen kuin nykyään, niin siinä joutuu tekemään aika paljon sanallistakin työtä kaivaakseen uskalluksen esiin. Tavallaan nyt saa lähteä siihen leikkiin.

Kun aloitin niillä hiljaisilla, niin ei siinä kauan kestänyt, kun päästiin liikkeelle. Vien heidät pöydän ääreen ja selitän koko ajan, että ääni tulee tutuksi. Ei siinä kannata sievistellä, koska sitten se jää siihen maanitteluvaiheeseen ja sekin on eräänlainen pelin muoto. Kyllä mä jossain vaiheessa kompastuin tällaiseenkin. Se oli hauska huomata siinä alkuvaiheessa se ihmettely, että mitenkäs tästä tämmöinen tuli, kauhea sotku, tämä on kuin lapsen työ. Ja sitten, kun se kuivu se työ ja oli keskusteltu siitä aiheesta, niin lopulta näytti, että kyllä siitä aika hyvä tulikin ja että siinä näkyy ahma olevan ja että tuollahan näkyy järvi. Kyllä ne sitten alkoivat löytää sellaista asennetta ja maailmaa niistä töistä.

Maalaukset eivät yleensä ole esittäviä, miten tekijät suhtautuivat siihen?

Vaikka tehtiin abstrakteja töitä niin tuli kommentteja, että kyllä sen taiteen täytyisi esittää jotain. Mutta sitten otin kirjastosta kirjoituksia abstraktista taiteesta Suomen kuvataiteen historiasta ja luin niitä mummoille. Tällä kertaa en saanut pappoja mukaan.

Täytyy olla oman ammatin tietous, koska ryhmässä voi olla sellaisia ihmisiä, jotka ovat itse maalanneet. Jos kysytään valosta ja varjosta ja värien käytöstä, niin se pitää vaan tietää, totta kai.

Kun ollaan palvelutaloissa, niin ylimääräiset äänet ovat vanhuksille hyvin häiritsevä tekijä. Pitäisi löytää tosi hiljainen ja rauhallinen tila. On maalattu saunassa ja keittiössä silloin kun ei ole ruokailua. Se, että ei ole ylimääräistä häppäköintiä ja että ei koko ajan lappaa sisään ihmisiä, että mitäs täällä nyt tehdään ja voi voi!

Voimakkaat värit ovat hyviä. Aina tehtiin vesiväreillä. Kokeilin sakuroilla ja peiteväreillä, mutta ne on hankalat, kun täytyy painaa enemmän ja peitevärit on hankalat, kun ne ei liiku enää samalla tavoin kuin märkämaalustekniikalla työstetyt akvarellit. Alkaa ahdistus tulla, kun ei saa sitä työtä sellaiseksi kuin haluaa. Ja kun muutenkin palvelutaloissa ahdistus on valtava, kun ei muista ja ei saisi käyttää niitä muistamissanoja, vaan sanoa aina, että nyt ollaan uuden asian kanssa tekemisissä, opetellaan, tutustutaan! Muutama oli sellainen, joka halusi tehdä hitaasti ja omassa rauhassa, niin se aika; sitä pitäisi olla ja antaa. Täällä Helsingissä se on lähes mahdotonta. Vaikka sanotaan, että mielenkiinto kestää puoli tuntia tai kolme varttia, niin joskus meni tunti tai kolme tuntia. Joskus meni kolme päivää yhden työn kanssa. Helppous täytyy löytyä ja se rima, ettei oikeasti lähdetä ”rembrandtia” tekemään.

Tulokset ovat jo kiertäneet näyttelyissä, ulkomailakin. Olitko itse yllättynyt?

Tulokset ovat olleet yllättäviä. Mitä on muilta kuullu ja tekijöiltä. Itsekin täytyy hämmästellä, että kyllä ne ovat tosi hienoja ne toiset työt. Ja sitten se, miten vanhukset muuttuvat, miten se vireys ja leikkimielisyys kasvaa. Ihan kuukaudessa näkyy ulkoinen muutos. Alussa ollaan kumarassa ja sitten ollaan pystyssä. Ollaan iloisia tekemisestä ja siitä käden jäljestä ja että jotain on saatu aikaan. Sitten pohditaan sitä maailmaa, mikä siinä paperilla on. Ollaan myös keskusteltu eletystä elämästä. Jutteleminen ja se yhdessä olo, se on tosi tärkeä. Tuntuu, että siihen ei itekään riitä aina, niin paljon ne haluais. Sitten kun työt on pistetty näyttelille, sitten muutkin uskaltaa lähteä tekemään.

Saiko taidetoiminta vastustusta?

Nyt on alkanut jo kuulla vähän totuuksiakin. Eräs henkilö sanoi, ”että missäs se huu-haa-taiteilija nytten on?”. Toisaalta se sanoi myöhemmin, että ”kivaahan tämä on; on jotain muutakin kuin vanhenemista”. Nyt niillä riittää siellä puhumista, nyt menee kesä rattoisasti vanhuksilla. Aina tulee esille se, että en minä ole taiteellinen, mutta minun sisko on tai minun äiti on. Aina joku muu on, mutta minä en oo mittää. Haasteellista minulle itselle on nähdä vanhenemisessä tapahtuva muutos. Kun tauti vie, se taannuttaa. Vuosi eteenpäin vanhuksen elämässä on tosi pitkä aika. Nyt täytyy sanoa, että kyllä tuli itku kurkkuun, kun näki sen.

Kun vanhus on palvelutalossa, on hirveän hyvä että viedään ohjelmaan. Se on jo iso asia, että hän lähtee huoneestaan katsomaan esitystä; se matkan teko. Silloin ollaan jo tekemisissä sen asian kanssa, mikä on tärkeää, että vanhukset itse tekee jotain. Silloin liikkuu, ajatus lähtee itse tehdessä liikkeelle, saa itse tuottaa jotain. Tulee mielihyvän tunne itse tehdystä asiasta; se helpottaa siellä palvelutalossa olemista, rikastuttaa päivää. Se menee uniin. On puhumisen aihetta. Vanhus huomioidaan eri tavoin kuin silloin, kun vanhus on yleisönä katsomassa esitystä. Hän on olemassa. Mä taas palaan näiden kahden hoitajan haaveisiin, että voi kun nää vanhukset sais liikkumaan ja voi kun ne sais nauramaan. Tärkeä on saada osallistua, olla mukana.

KOHTI EHEÄMPÄÄ YLEISÖKONTAKTIA – mitä hoitolaitoksissa esiintyminen voi opettaa näyttelijälle?

Jussi Lehtonen, näyttelijä

Kaupallistuvan teatterimaailman rampauttama teatterintekijä päätyy ajoittain tilanteeseen, jossa hän kaipaa eheyttämistä. Teatteri-instituution tai viihdeteollisuuden tuotantokoneistojen osasena hän saattaa kokea menettävänsä otteen omasta taiteilijuudestaan. Myös yleisökontakti häiriintyy. Katsojat alkavat tuntua etäisiltä, niihin on helppo suhtautua välinpitämättömästi.

Olen huomannut, että monilla teatterintekijöillä – varsinkin näyttelijöillä – on taipumus puhua pimeässä katsomossa istuvasta yleisöstään karkeasti yleistäen. Katsojat ovat joko ”hereillä” tai ”ihan kuolleita”, ”mukana” tai ”eivät tajua yhtään mitään”. Äärimmäiset ilmaukset kuuluvat teatterikieleen. Tällainen puheenparsi saattaa pidemmän päälle kuitenkin johtaa kuvitelmaan, että katsojat todella ovat ominaisuuksiltaan tietynlaisia, ja että heille voidaan tarjolla vain tietynlaisessa paketissa olevia teatteriannoksia. Samalla voidaan päätyä aliarvioimaan katsojia.

Terveyttä kulttuurista -ajattelusta on tällaisessa tilanteessa apua. Se siirtää fokuksen olennaisilta osin näyttämöltä yleisöön. Oma kokemukseni esiintymisestä terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköissä on pääasiassa peräisin vuosina 2006–2010 toteutetulta Rakkaus ei ole ajan narri -kiertueelta. Esitystapahtumasta hoitolaitoksessa on muodostunut pikku hiljaa kolmivaiheinen. Ensimmäinen vaihe koostuu katsojiin ja esityspaikkaan tutustumisesta, toinen itse esityksestä – Shakespearen sonetteihin perustuvasta monologista – ja kolmas esitystä seuraavasta keskustelutilaisuudesta. Tavallisesta teatteritilanteesta poiketen minulle on välittynyt paljon tietoa katsojista ja heidän elämäntilanteistaan.

Kun esitystoiminnan pontimena on tapahtumaan osallistuvien henkilöiden kokonaisvaltainen hyvinvointi, yleisössä ei enää istukaan kasvotonta kuluttajien massaa, vaan omasta elämänlaadustaan kiinnostuneita kyseenalaistajia, joille taiteessa on muutosvoimaa. Näyttämö ja katsomo synnyttävät esityksen yhdessä, jakavat nyt-hetken, jossa jokaisen menneisyys on läsnä. Esityksen kautta he vilkuilevat yhdessä tulevaisuuteen. Teatteri-ilmio on molempien vastuulla ja molemmat ovat saavina osapuolina. Esitys rikastuttaa hoitolaitosta, hoitolaitos rikastuttaa näyttämötaidetta.

Usein ajatellaan taide-elämyksen perustuvan siihen, että taiteen kokija samastuu taideteokseen tai siinä ilmeneviin asioihin. Hoitolaitoskiertueen myötä olen tajunnut, kuinka leimallisesti samastuminen on molemminpuolista. Kun esitys saapuu keskelle katsojien arkea ja esiintyjä hakeutuu vuorovaikutukseen yleisönsä – hoitolaitoksen asukkaiden – kanssa, samastuu hän heihin varmasti aivan yhtä voimallisesti kuin he häneen. Koko esitys ja oma taiteilijuus valottuvat katsojien elämäntilanteen ja elämäntunnon kautta. Mielestäni olisi haasteellista pohtia, kuinka katsojien läsnäoloa ja ihmispotentiaalia voitaisiin nykyistä enemmän hyödyntää teatterissa ylipäätään, sekä esitysten suunnittelussa että esitystilanteissa.

Myös ajatus esiintyvän taiteilijan narsismista tulee uudelleen arvioiduksi. Näyttelijän narsismin kulttuurinen merkityksellisyys paljastuu, kun hän saapuu suljettuun yhteisöön, jonka jäsenten yksilöllisyys on joutunut sivuun sysätyksi laitoksen rutiinien ja käytäntöjen tieltä. Eristyksissä ihminen saattaa jäädä ilman toiseuden peiliä. Tällaisessa tilanteessa vierailevalla teatteriesityksellä saattaa olla poikkeuksellisen suuri vaikuttavuus. Esiintyjän ja katsojien vuorovaikutus paljastaa, ettei narsismi olekaan esiintyjän itseisarvoinen ominaisuus. Esiintyjän narsismi asettuu palvelemaan katsojien narsistisia tarpeita.

Olen myös huomannut, että hoitolaitoksessa vierailevan esiintyjän ja hoitolaitoksen asukkaiden välisen kontaktin on mahdollista olla varsin tasa-arvoinen. Tämä on olennaista. Sosiaalityön ja terveydenhuollon yksiköt – vankiloista puhumattakaan – ovat usein melko hierarkkisia. Potilaita kohdellaan potilaina ja vankeja vankeina. Hoitotyön näkökulmasta yksikön asiakkaat näyttäytyvät erityistä suojelua vaativina tarvitsijoina. Vieraileva esiintyjä sen sijaan kohtaa yksikön asukkaan katsojanaan, taide-elämyksen vastaanottajana.

Ensi alkuun esiintyjä saattaa kokea päihdeyksikössä, pitkäaikaissairaalassa tai vaikkapa vankilassa voimakasta ulkopuolisuutta ja erillisyyttä. Onnistunut esitystapahtuma on kuitenkin aina yhdessä taitettu matka. Sen jälkeen esiintyjän ja yksikön asukkaiden elämäntilanteiden erilaisuus ei enää tunnukaan vastaa-

valla tavalla olennaiselta. On syntynyt jokin yhteinen maaperä. Taidetoiminnalla voidaan vastustaa stigmatisaatiota.

Hoitolaitoksiin ja asumispalveluyksiköihin suuntautuva kiertue on opettanut minulle jotain siitä, minkälaiseen tilaukseen teatteri eri elämäntilanteissa oleville ihmisille voi vastata. Kuinka yksi esitys on yhtä aikaa monta. Minusta on mielenkiintoista miettiä, missä määrin esiintyjä intuitiivisesti muuttuu sellaiseksi, jona hän yleisönsä aistii.

Tätä prosessia voidaan havainnollistaa myös esitystilanteisiin liittyvien sosiaalisten roolien näkökulmasta. Terveystilanteiden tai sosiaalityön yksikössä vierailevalle esiintyjälle ja esitykselle annetaan erilaisia funktioita. Jotkut niistä ilmentävät yksilöitymisen pyrkimystä laitosten laitostavan vaikutuksen keskellä, toiset palvelevat ajatusta asukkaiden sosiaalistamisesta, heidän integroimisestaan osaksi yhteisöelämää ja yhteiskuntaa. Lisäksi on tietysti myös lukuisia muita funktioita.

Samassa valossa -kirjassa nimeän kymmenen erilaista roolia, joita minulle vierailevana esiintyjänä on erilaisissa yksiköissä esitysvierailun yhteydessä ”tarjottu”.

Taiteilijan rooli. Kun hakeudun vuorovaikutukseen yksikön työntekijöiden ja asukkaiden kanssa, huomaan että minua kohdellaan ”taiteilijana”. Tämän roolin otan myös auliisti vastaan, mikäli arvelen sen edistävän vuorovaikutusta. Mutta mikäli taiteilijan rooli halutaan nähdä erityisen arvovaltaisena, lähden usein tietoisesti vastustamaan ja kyseenalaistamaan sitä.

Rooli omana itsenään. Myös tämän roolin omaksun aktiivisesti. Pyrin kohtaamaan katsojat ihminen ihmiselle -tasolla. Mutta mitä on olla oma itsensä suljetussa yhteisössä, periaatteessa tuntemattomien ihmisten keskuudessa? Jos yksikön asukas lähtee uskoutumaan minulle ja paljastamaan omia salaisuuksiaan, miten reagoin tähän? Mitä aluetta itsessäni suojelen ja pidän sivussa, mitä tarjoan heijastuspinnaksi vuorovaikutustilanteessa? Jossain määrinhän itse muuttuu koko ajan suhteessa toiseuteen, reagoi siihen.

Katalysaattori – ulkopuolinen käynnistäjä. Joskus minulle tarjotaan katalysaattorin roolia, huomaan että minun halutaan tuovan yksikköön tuulahdus jostain toisesta todellisuudesta ja vastustavan asukkaiden laistostumista. Ajatellaan, että vieraileva esitys voi tarjota asukkaille yksilöllisen kokemuksen ja yksilöllisyyden ilmaisemisen mahdollisuuksia, ja siten aiheuttaa myönteisen muutoksen myös yhteisössä.

Inhibiittori – purkautumisen estäjä. Joissain yksiköissä tilanne voi olla päinvastainen. Vierailevan Shakespearen esityksen ajatellaan rauhoittavan potentiaalisesti levottomia asukkaita, tarjoavan mahdollisuuden hetken keskittymiseen.

Katselija, kuulija. Nämä roolit korostuvat esityksen jälkeisessä keskustelutilanteessa. Olen ollut esiintyjä ja puhuja, nyt houkuttelen katsojia ilmaisemaan itseään ja kertomaan kokemuksistaan. Parhaimmillaan näyttelijästä tulee katsoja, puhujasta kuulija.

Nuoren miehen rooli. Monissa vanhustyön yksikössä enemmistö asukkaista on vanhoja naisia. Ikäiseni miehen saapuminen yhteisöön aiheuttaa suuren reaktion. Rouvat tekevät asian usein hyvin tiettäväksi. Huomaan, että olen katsojille ennen kaikkea nuori mies, taiteilijuus jää vähän toisarvoiseksi. Asetelma on ihan orgaaninen, mutta en luonnollisesti lähde sitä lietsomaan tai erityisesti korostamaan.

Kansalaiskasvattaja. Esimerkiksi päihdeyksiköissä ja vankiloissa minulle ilmoitetaan henkilökunnan taholta, että esitysvierailun tarkoitus on opettaa asukkaille tai vangeille yhteisöllisessä tilaisuudessa käyttäytymistä ja valmentaa heitä normaaliin yhteisöelämään. Tällaisen roolin omaksuminen tuntuu mahdollisesti jossain määrin vieraalta. Haluanko käyttää taiteilijuttaani käytöstapojen opettamiseen aikuisille ihmisille?

Tunteiden fyysinen peili. Esityksen jälkeisessä keskustelussa huomaan, että tehtävänäni yksikössä on ollut ennen kaikkea peilata katsojien elämäntilanteita tunteiden tasolla. Tajuan, että minuun on heijastettu monenlaisia tunteita. Peilinä toimimiseen voi liittyä myös momentti, jossa esiintyjän ja katsojien kehonkokemukset lähestyvät toisiaan. Tämänkaltaisen roolin omaksun aktiivisesti ja useimmiten tiedostamattomasti, ja se on varmasti olennainen osa taiteilijuutta ylipäätään.

Kaltaisen rooli. Esityksen jälkeisessä keskustelussa käy ilmi, että katsoja on samastunut varsin suoraan esittämääni henkilöön tai minuun esiintyjänä, nähnyt minussa itsensä tai esityksessä oman elämänsä tai elämäntarinansa. Jos katsoja tarjoaa minulle kaltaisen roolia, ryhdyn minä helposti myös tarjoamaan sitä hänelle. Syntyy erityislaatuinen kontakti kahden periaatteessa toiselleen tuntemattoman ihmisen välillä.

Jos näihin rooleihin lisää hoitolaitoksessa vierailevan näyttelijän roolin sekä sen fiktiivisen roolihenkilön, jota Rakkaus ei ole ajan narri -esityksessä esitän, muodostuu melko kattava kuva siitä, minkälaisia haasteita olen omalla hoitolaitoskiertueellani näyttelijän ominaisuudessa saanut kohdata.

Kirjoittaja:

Jussi Lehtonen (s. 1974) on toiminut Suomen Kansallisteatterissa näyttelijänä vuodesta 1998 ja koordinoi vuoden 2010 syksystä lähtien teatterin hoitolaitoksiin suuntautuvaa kiertue toimintaa. Lehtonen valmistelee Teatterikorkeakoululle taiteellista väitöstutkimusta aiheenaan erilaisissa hoitolaitoksissa esiintyvän näyttelijän yleisökontakti. Hän toimii myös tuntiopettajana Teatterikorkeakoulussa.

Lisää aiheesta:

Lehtonen, Jussi (2010): *Samassa valossa – näyttelijäntyö hoitolaitoskiertueella*. Helsinki.

ILOPILLEREITÄ VANHUKSILLE

Pekka von Cräutlein, sirkustaiteilija
(Toim. Jenni Varho)

Professori Bluffo on Pekka von Cräutleinin (ent. Kärkkäinen) kehittänyt sirkusmestarihahmo. Professori Bluffo on esiintynyt erilaisissa hoivayhteisöissä jo yli 25 vuoden ajan. Esityskokonaisuus on kehittynyt vuosien saatossa yleisöltä saatujen kommenttien perusteella. Professori Bluffon esitys koostuu erilaisista osioista: taikatempuista, klovneriasta, musiikista ja yhteislauluista.

Miksi huumorin vienti laitoksiin on tärkeää?

Psykiatri Paloheimo sanoi jo aikoinaan, että hoitolaitosten ja sairaaloiden atmosfääri on yleensä kovin virike- ja tapahtumaköyhää. Tällaisissa paikoissa usein ihmismielen negatiiviset voimat lähtevät helposti rullaamaan ikään kuin vieden kokonaisfiilistä alemmaksi. Yleisen olotilan ja toipumisen kannalta on siis tärkeää saada vaihtelua, myös huumoria elämään. Vanha sanontahan kuuluu ”nauru pidentää ikää” ja sehän pitää ihan oikeasti paikkaansa. Jos pystyy hoitolaitoksessa nauramaan, niin se tuo varmasti jonkinlaisen piristysruiskeen elämään. Olen lukenut, että jonkinlaista lääkitystä on voitu huumorin ja nauramisen avulla vähentää. Käytännön tasolla tämä tulee esille usein. Esityksissäni esimerkiksi henkilökunta on usein observoinut, että ”jaaha... nyt tuo Einari sanoi jotain ja hymyili – eipä olla kolmeen viimeiseen vuoteen tällaista nähty”.

Huumorin vaikutus on moninainen. Huumorin avulla asukkaat ja henkilökunta voivat saada myös yhteisen kokemuksen. Monta kertaa asukkaat ovat sen verran huonossa kunnossa, ettei heitä kehtaa kovin voimakkaasti ottaa mukaan esimerkiksi auttamaan taikatempuissa. Kun henkilökuntaa siihen pyytää ja vähän leikkimielisesti kiusaakin – niin siinä mun mielestä tulee kollektiivinen, oikein hyvä, rentoutunut, virkistävä tilanne, jossa kaikilla on hauskaa yhdessä ja jopa keskinäiset suhteet lämpenevät. Tulee ehkä myös uusia näkökulmia...

Mitä tulee ottaa huomioon, kun lähtee tekemään huumoriesitystä ikäihmisille?

No, tietenkin tulee ottaa huomioon se, että vanhuksia pitää kunnioittaa. Huumoria ei saa lähteä tekemään sillä periaatteella, että huumorin kohde maksaa sen. Vanhuksia ei saa tehdä naurunalaiseksi oli huumori kuinka lämmintä tahansa. Henkilökunnan suhteen on sen sijaan vähän enemmän liikkumavaraa. Huumorin laji ei saa myöskään sulkea ketään pois. Tämä ei automaattisesti tarkoita sitä, että huumorista tulee hampaatonta, ettei se kosketa ketään. Silloin kuin lähdetään siitä, että ihminen on itsessään hauska, toisin sanottuna ammattiesiintyjä pistää itsensä likoon sillä tavalla, että ikään kuin hän lunastaa oman huumorinsa. Silloin ollaan oikeilla linjoilla.

Yleisön ja esiintyjän välillä pitää myös olla koko ajan vuorovaikutusta. Jos esimerkiksi joku asukas sanoo jotain niin, siihen on kiva napata kiinni. Esityksen tulee siis hengittää samassa tahdissa yleisön kanssa. Kokonaan toinen juttu on taas se, että esimerkiksi dementiaosastolla saattaa olla niin erikoisia reaktioita, ettei niihin kannata välttämättä mennä mukaan ollenkaan. Mutta todellakin vuorovaikutus ja sen aktiivinen, kannustava viljeleminen ovat sitä, mitä pitää olla, jotta esitys olisi mukaansatempaavaa. Näin jo esityksen alusta lähtien yleisöstä tuntuu siltä, että – ahaa, esiintyjä ei taida veivata sitä vanhaa levyä, vaan ollaankin ihan uniikin esityksen kanssa tekemisissä. Vuorovaikutuksellisuus voi lähteä esimerkiksi yhteislaulusta liikkeelle – ei sen tarvitse olla sen kummempaa.

Mikä vanhuksia erityisesti naurattaa?

Vanhuksia naurattaa erityisesti silloin, kun joku hoitaja panee itsensä likoon. Ja se on yllättävän monta kertaa, kun nämä hoitajat esimerkiksi auttaessaan taikatempuissa panee itsensä ihan tosissaan peliin, kuin olisivat vain sitä hetkeä odottaneet, eli milloin voi laskea vapaalle. Yleisesti ottaen ei vanhuksia kuitenkaan ikänsä puolesta mikään erityinen naurata. Sen sijaan meitä ihmisiä naurattavat tietyt asiat.

Mitkä ovat huumoriesityksen suurimmat haasteet?

Haasteita syntyy erityisesti silloin, kun esiintyy hyvin vanhoille, hauraille, väsyneille, sairaille vanhuksille. Tällöin usein suurimpana haasteena on saada vanhus puhuttua osallistumaan esitykseen. On tärkeää, että homma perustuu vapaaehtoisuuteen. Tulee kunnioittaa sinänsä vanhuksen omaa fiilistä: haluaako hän lähteä mukaan vai ei. Kaiken kaikkiaan henkilökunnan rooli on tärkeä siinä, että asukkaita tuodaan paikalle. Hyvin harvat heistä pystyvät nimittäin kulkemaan itsenäisesti ilman apua.

Lisäksi, jos asukas on muissa tunnelmissa, niin hänen saaminen viihtymään, jopa nauramaan esityksessä on usein vaivalloista ja vaikeaa. Monta kertaa on ollut sellainen tilanne, että näyttää siltä, että näennäisesti siellä ei tapahdu mitään. Mutta henkilökunnalle he saattavat esityksen jälkeen avautua, ja sanoa esimerkiksi ”olipa todella hyvä esitys, vaivoin pystyin olemaan nauramatta” – kuten eräs herra oli hoitajalleen sanonut.

8. Kolmas sektori, ikäihmiset ja kulttuuri

Jenni Varho

8.1 Kiinnostus kulttuuri- ja taidetoimintaan kasvaa

Kolmas sektori on moniulotteinen ja vielä kohtalaisen tuore käsite. Yksinkertaisesti se voidaan määritellä alueeksi, joka jää julkisen ja yksityisen sektorin ulkopuolelle ja jonka ominaispiirteitä ovat yleishyödyllisyys ja voittoa tavoittelematon toiminta. Keskeisiä toimijoita ovat yhdistykset ja säätiöt. Tässä siihen katsotaan kuuluvaksi myös seurakunnat. Kolmannen sektorin organisaatioiden toimenkuva on moninainen: järjestöt tarjoavat mielekästä tekemistä ja verkostoja, organisoivat vapaaehtoistyötä, toimivat erilaisten ryhmien edunvalvojina sekä tuottavat palveluja.

Viime vuosikymmenten aikana julkisen ja kolmannen sektorin suhde on muuttunut. Julkinen sektori haluaisi nähdä kolmannen sektorin yhä voimakkaammin erilaisten hyvinvointipalvelujen tuottajana. Kehityksen taustalla on kysymys, pystyvätkö valtio ja kunnat säästötoimenpiteistä huolimatta turvaamaan kansalaisten tarvitsemat palvelut myös tulevaisuudessa. Erityisryhmien, kuten ikääntyvän väestön sekä maahanmuuttajien palvelutarpeiden huomioiminen on osoittautunut julkiselle sektorille ongelmalliseksi. Kuntien palvelutuotannon karsimiseen ovat vaikuttaneet myös kunta- ja palvelurakennemuutos sekä yksityiseltä sektorilta lainattu hallinto- ja toimintatapa. (Esim. Ruusuvirta 2010; Helander 2004, 17–18.)

Viimeaikaista kehitystä kohtaan on esitetty runsaasti kritiikkiä. Pelkona on muun muassa se, että julkisen sektorin tehtävä- ja vastualueiden liian suoraviivainen siirto kolmannen sektorin harteille hävittää samalla sen toiminnasta kansalaislähtöisen luonteen. Tällöin vaarantuu myös kolmannen sektorin tärkeä merkitys henkisen hyvinvoinnin ja sosiaalisen pääoman kartuttajana. (Esim. Rajaniemi, elektroninen dokumentti; Helander & Laaksonen 1999, 71, 74.)

Kolmas sektori on huomioitu monissa viimeaikaisissa terveyden ja hyvinvointiin liittyvissä poliittisissa ohjelmissa. Esimerkiksi vuonna 2010 valmistuneessa Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaehdotuksessa (2010, Toimenpide-ehdotus 9, 16–17.) tavoitteeksi on määritelty järjestötoiminnan roolin vahvistaminen sekä julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyön lisääminen. Terveyden edistämisen politiikkaohjelmassa (2007, 2, 15) tavoitteeksi on asetettu järjestöjen toiminnan ja roolin vahvistaminen terveyden edistämässä, erityisesti osallisuuden ja yhteisöllisyyden tukena.

Vuosina 2008–2010 on ollut käynnissä opetus- ja kulttuuriministeriön valtakunnallisen ESR-kehittämisohjelman koordinaatiohanke Kolmas lähde. Sen tarkoituksena on analysoida, tukea ja kehittää kulttuuri-, liikunta- ja nuorisalojen kolmatta sektoria hyvinvointipalvelujen tarjoajana.

Helsingissä kolmannella sektorilla on tärkeä rooli niin ikäihmisten etujen valvojana kuin heille suunnattujen erilaisten palveluiden tuottajana. Viime vuosien aikana yhdistykset ovat ryhtyneet toimimaan myös kulttuurin kentällä. Tärkeänä vaikuttimena on ollut lisääntynyt tieto kulttuurin ja hyvinvoinnin välisestä yhteydestä. Kulttuurinen toiminta on useissa kolmannen sektorin projekteissa yhdistetty ikäihmisten hyvinvoinnin edistämiseen ja yksinäisyyden poistamiseen.

Kulttuurin kentällä toimivat kolmannen sektorin vanhuspalveluihin liittyvät organisaatiot ovat heterogeeninen joukko. Tällä hetkellä siellä toimivat niin valtakunnalliset edunvalvoja- ja asiantuntijajärjestöt (Ikäinstituutti, Muistiliitto, Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto, Vanhustyön keskusliitto jne.), pääosin asumispalveluita tuottavat järjestöt ja säätiöt (Kantti ry, Miina Sillanpään Säätiö, Vanhusten palvelutaloyhdistys ry jne.) kuin myös täysin vapaaehtoisuuteen perustuvat yhdistykset (Eläkeläiset ry, Eläkeliiton Helsingin yhdistys jne.). Toimijoiden monipuolisuuden vuoksi kolmannen sektorin organisaatioiden yhteys kulttuuriin ja taidetoimintaan on varsin vaihteleva. Ne pyrkivät esimerkiksi

- tuottamaan ohjelmaa palvelutaloihin,
- kehittämään uudenlaisia kulttuuriin liittyviä toimintamalleja, joilla parannetaan ikäihmisten hyvinvointia ja poistetaan heidän yksinäisyyttään,
- kouluttamaan palvelutaloissa toimivaa henkilökuntaa taiteellisiin ja luoviin menetelmiin hoivayhteisössä,
- rekrytoimaan ja kouluttamaan vapaaehtoisia järjestämään kulttuuritoimintaa ja viemään palvelutalojen asukkaita kulttuuritilaisuuksiin,
- lisäämään alalla työskentelevien yhteistyötä ja
- tukemaan rahallisesti tehtävää tutkimusta, julkaisuja ja taiteilijoiden esiintymisiä.

Kulttuuriin liittyvän toiminnan muoto, organisoitumisen taso ja kesto vaihtelevat eri organisaatioiden välillä. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitossa oli vuosina 2005–2008 käynnissä YDIN-projekti, jossa ikäihmisten palvelutaloja kehitettiin Ikääntymisen resurssikeskuksiksi. Projektin tavoitteena oli avata hankkeessa mukana olleet palvelutalot ja niiden tuottamat palvelut niille ikäihmisille, jotka asuvat vielä kotona. Vuosina 2007–2009 liitossa oli käynnissä Kotoutuminen vanhustyöhön -projekti, jossa huomio kiinnitettiin ikääntyneiden maahanmuuttajien elämänlaadun parantamiseen ja hoitohenkilökunnan tietotaitoon. Tällä hetkellä Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitossa on käynnissä Seniorikanava-hanke, jossa rakennetaan sähköistä portaalaa hoitotyön sisällöntuottamisen ja tiedottamisen tueksi.

Viime vuosien aikana valtakunnalliset etujärjestöt ovat tehneet merkittävää kulttuuriin liittyvää tutkimusta. Ikäinstituutti on vuonna 2006 julkaissut tutkimuksen *Elämäni ikimuistoisin päivä*, jossa analysoidaan kertomisen ja muistelemisen merkitystä ikääntyvälle ihmiselle²⁰. Vanhustyön keskusliitto on julkaissut puolestaan vuonna 2007 tutkimuksen *Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena*. Varsinaisen tutkimuksen teon lisäksi järjestöt ovat myös rahallisesti tukeneet vanhustyön alalla tehtävää tutkimusta.

Valtakunnallisista etujärjestöistä Ikäinstituutti järjestää koulutusta hoitohenkilökunnalle luovien menetelmien mahdollisuuksista hoivapalvelujen arjessa. Koulutusta on mahdollista saada myös ruotsiksi.

Asumispalveluita tuottavat yhdistykset ovat kehittäneet lähinnä Raha-automaattiyhdistyksen tuella erilaisia projekteja, joissa pyritään usein tuottamaan uusia taiteeseen perustuvia toimintamuotoja hoito- ja hoiva-alalle. Yhdistysten projektit ovat yleensä selvästi pienempiä valtakunnallisten etujärjestöjen projekteihin verrattuna. Vapaaehtoisuuteen perustuvilla eläkeläisjärjestöillä kulttuuritoiminta ei ole yleensä kovin pitkälle organisoitunutta. Kyseiset yhdistykset pyrkivät tuottamaan lähinnä ohjelmaa palvelutaloihin ja auttamaan henkilökuntaa viemään asukkaita palvelutalossa järjestettäviin tilaisuuksiin.

²⁰ Muita Ikäinstituutin julkaisuja ovat esimerkiksi: Karisto, A. & Kuhalampi, A. & Tiihonen, A. & Willman, T. (2008): *Identity Work with Creative Methods – Older Adults as Graphic and Personal Novelists*; Karisto, A. & Kuhalampi, A. & Tiihonen, A. (2010): *Rantautumisia. Kaksitoista naiselämäkertaa*. Ikäinstituutti.

Ruotsinkielisellä kentällä kolmannen sektorin rooli korostuu. Tähän on ennen kaikkea syynä se, että kolmas sektori tuottaa merkittävän osan ikäihmisten asumispalveluista. Yksi tärkeimmistä toimijoista ruotsinkielisen vanhuspalvelun järjestökentällä on Folkhälsan. Se pyrkii toiminnallaan edistämään terveyden ja elämänlaadun arvostusta yhteiskunnassa. Folkhälsanin organisaatioon kuuluu myös suuri ryhmä vapaaehtoistyöntekijöitä, jotka toimivat vaareina ja mummoina kouluissa ja päiväkodeissa, ikäihmisten avustajina ja eri ryhmien ohjaajina. Folkhälsanilla on myös Konst och hälsa -toimintaa, jonka tehtävänä on järjestää seminaareja ja koulutusta sekä edistää yhteistyötä kulttuurituottajien ja erityyppisten toimintayksiköiden välillä.

Kolmannen sektorin edustajien haastatteluissa kulttuuriin ja taiteeseen liittyvä toiminta nähtiin tärkeänä, mutta paikoin vielä käyttämättömänä mahdollisuutena. Erityisesti monipuolinen yhteistyö kulttuurialan ammattilaisten kanssa nähtiin positiivisena ja toivottavana. Yhteistyökumppaneiden hankkiminen koettiin kuitenkin työlääksi. Kolmannen sektorin edustajat kokivat ongelmalliseksi myös oman projektin puitteissa tuotetun tiedon levittämisen sekä rahoituksen hankkimisen.

- ***Miina Sillanpään Säätiö/ Muistaakseni laulan -projekti 2009–2011 ja Kohtaamisia kotikulmilla -hanke:***

Miina Sillanpään Säätiön toiminnan painopisteitä ovat vanhustyö, terveyttä edistävä tutkimus- ja kehittämis-toiminta ja niihin liittyvät julkaisut. Säätiö pyrkii erilaisten tutkimusprojektien kautta löytämään uutta tietoa ja toimintamalleja vanhustyöhön ja kuntoutukseen.

Miina Sillanpään Säätiön Muistaakseni laulan -tutkimushankkeessa kehitetään musiikkipohjaisia kuntoutusmenetelmiä muistisairaille, tutkitaan musiikin vaikuttavuutta muistisairaahan hyvinvointiin sekä ohjataan hoitajia, omaisia ja vapaaehtoisia sisällyttämään musiikkia hoitotoimenpiteiden yhteyteen. Hankkeen päämääränä on kehittää valtakunnallisesti levitettävä, helposti käytettävissä oleva valmennusmalli, jossa musiikin avulla tuetaan muistisairaiden henkilöiden toimintakykyä sekä heidän lähiverkostonsa toimintaa. Miina Sillanpään Säätiön yhteistyökumppaneita projektissa ovat Helsingin yliopisto, Sibelius-Akatemia, Helsingin Seniorisäätiö, Espoon palvelutalotoiminta, Kustaankartano sekä Asumispalvelukeskus Wilhelmiina. Eläkeliiton Sävel soikoon -hankkeen kanssa mallia levitetään valtakunnallisesti opaskirjan, tutkimusraportin ja äänitteen avulla. Projektin kustannuksista vastaavat Raha-automaattiyhdistys ja Miina Sillanpään Säätiö.

Kohtaamisia kotikulmilla -hankkeen tavoitteena on vahvistaa Pikku Huopalahden ja Ruskeasuon alueen ikäihmisten yhteisöllisyyttä yhdessä alueen ikäihmisten, toimijoiden ja muiden asukkaiden kanssa. Hankkeella edistetään ikääntyneiden hyvinvointia muun muassa kulttuurin avulla. Kohtaamisia kotikulmilla -hankkeessa kartoitetaan, kohtaavatko alueella jo nyt järjestettävä toiminta ja ikäihmisten toiveet ja tarpeet. Yhteistyöllä rakennetaan monipuolisempaa toimintaa ja yhteisöllisyyttä. Kulttuuri ja sukupolvien välinen vuorovaikutus ovat hankkeen tärkeitä teemoja. Yhteistyökumppaneita hankkeessa ovat muun muassa Samfundet Folkhälsan (Folkhälsans Seniorhus), Asumispalvelukeskus Wilhelmiina, Pikku Huopalahden Asukasyhdistys, Pikku Huopalahtiseura, Ruskeasu-Seura, Meilahden seurakunta, Pikku Huopalahden ala-aste, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto ja Metropolia Ammattikorkeakoulu, joka tekee hankkeesta tutkimuksen.

- ***Svenska kulturfondenin Kultur i vården:***

Svenska kulturfondenin Kultur i vården -projekti on ollut käynnissä vuodesta 2005. Hoitolaitokset ympäri maata voivat anoa kulttuuriavustusta ruotsinkielisiin kulttuuritapahtumiin. Anottavat summat ovat laitosta kohden korkeintaan 1 000 € vuodessa. Kultur i vården -projektin vuosibudjetti on kokonaisuudessaan noin 50 000 €.

- ***Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto/ Seniorikanava-hanke 2009–2013/2014:***

Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto on valtakunnallinen asiantuntijajärjestö, joka toimii jäsenjärjestöjensä edunvalvojana sekä vanhustenhuollon asiantuntijayhteisönä ja linkkinä vanhustenhuollon resursseihin ja kehittämiseen vaikuttaviin valtakunnallisiin yhteisöihin.

Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto aloitti vuonna 2009 Seniorikanava-hankkeen, jonka tavoitteena on tuottaa uudenlaista sisältöä hoito- ja palveluyhteisöihin. Projektissa rakennetaan olemassa olevan materiaalin pohjalta sähköinen portaali, jonka sisältöä hoitoyhteisöt voivat käyttää esimerkiksi virikeohjelman tukena. Portaalin tarkoituksena on toimia myös vanhuspalveluihin liittyvänä tiedotuskanavana. Lisäksi ikääntyneillä

itsellään on mahdollisuus lisätä portaalin sivuille omaa materiaalia, esimerkiksi runoja tai taideteoksia. Projektin tavoitteena on, että seniorikanava mahdollistaa myös vaihtoehtoisen pääsyn esimerkiksi museoihin tai teatteriin niille, jotka eivät enää itse pääse paikan päälle. Seniorikanavan portaalia ryhdytään rakentamaan syksyllä 2010. Hanke on saanut rahoitusta muun muassa Tekesiltä.

- ***Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton Kotoutuminen vanhustyöhön -projekti 2007–2009/ Kantti ry:n Ikään-tyneet somalinaiset -ryhmä:***

Monikulttuurisuuteen liittyvillä ongelmilla on oma vaikutuksensa myös vanhuspalveluihin. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto toteutti vuosina 2007–2009 Raha-automaattiyhdistyksen rahoittaman Kotoutuminen vanhustyöhön -projektin, jonka tavoitteena oli lisätä vanhustenhuollon työyhteisöjen tietoja, taitoja ja tuntemusta eri kulttuureista.

Yksi projektissa mukana olleista jäsenjärjestöistä oli helsinkiläinen Kantti ry, jonka tehtävänä oli edistää ikääntyneiden somalinaisten kotouttamista. Tämän tapahtui erityisesti ryhmätoiminnan kautta. Ryhmissä muun muassa opiskeltiin suomen kieltä, keskusteltiin terveydestä, tehtiin retkiä ja luotiin kontakteja niin kantaväestöön kuin muihin ikääntyneisiin maahanmuuttajiin. Projektin päätyttyä somalinaisten ryhmätoimintaa on jatkettu Kantti ry:n toimesta Tuki toimii -projektin (2009–2011) alaisuudessa. Tuki toimii -projektissa keskitytään mielenterveyden tukemiseen ja ennaltaehkäisevään mielenterveystyöhön ikääntyvien parissa.

8.2 Vapaaehtoistoiminta vahvistuu

Vapaaehtoistoiminta on keskeinen osa kansalaisjärjestöjen toimintaa. Se määritellään usein vapaaehtoisuuteen perustuvaksi palkattomaksi toiminnaksi, jota erilaiset järjestöt ja seurakunnat organisoivat. (Nylund & Yeung 2005.) Vapaaehtoistoiminta voidaan määritellä laajemminkin. Tällöin siihen sisällytetään kaikki kansalaisten tekemä vapaaehtoinen, palkaton työ. Vanhuspalveluihin liittyvän vapaaehtoistoiminnan analysoinnissa käsitteen laaja määrittely on oleellista, koska organisoimattomalla vapaaehtoistoiminnalla on edelleen vanhustyön kentällä tärkeä rooli.

Vapaaehtoistoiminnan tehtäväkuva on yleensä melko tarkoin ennalta määrätty. Vapaaehtoinen voi osallistua toimintaan omien taitojensa ja halujensa mukaan. Tutkimusten mukaan yleisimpiä motiiveja osallistua ovat halu auttaa, löytää elämään uutta sisältöä ja muodostaa uusia sosiaalisia kontakteja. (Nylund & Yeung 2005.) Vuonna 2010 tehdyn tutkimuksen mukaan hieman yli kolmannes suomalaisista osallistui aktiivisesti vapaaehtoistoimintaan. Määrä on pysynyt lähestulkoon samana 2000-luvun alusta lähtien. (Raitanen & Vikström 2010.) Yhteiskunnan päättäjät ovat kiinnostuneet vapaaehtoistoiminnasta sen taloudellisen merkityksen ja julkista taloutta tukevan funktion vuoksi²¹. Lisäksi tutkimukset osoittavat vapaaehtoistoiminnan luovan hyvinvointia ja onnellisuutta niin vastaanottajissa kuin vapaaehtoisissa itsessään. Viime vuosien aikana erityisesti eläkkeelle siirtyviä eli niin sanottuja kolmannen iän edustajia on pyritty rekrytoimaan toimintaan mukaan. Tämän päivän ikääntyneet ovat aikaisempiin sukupolviin verrattuna hyväkuntoisempia ja paremmin koulutettuja. Näin ollen heidän kykynsä ja resurssinsa toimia vapaaehtoisina on merkittävä. Vapaaehtoistoiminnan katsotaan tukevan myös heidän fyysistä ja henkistä toimintakykyään, jolloin heidän oma tarve hoito- ja hoivapalveluista siirtyy myöhemmäksi. (Esim. Hartikainen 2009, 132.)

²¹ Tutkimuksen mukaan vuonna 2010 ”suomalaiset tekevät vapaaehtoistyötä yli 13 tuntia neljän viikon aikana. Koko Suomen mittakaavassa se tarkoittaa vuositasolla 146 000 henkilötyövuotta. Jos tehdyn tunnin arvo mitataan minimipalkalla (8 €/h), vapaaehtoistoiminnan taloudellinen arvo Suomessa on tällä hetkellä yli 2,5 Mrd € vuodessa”. Raitanen & Vikström 2010.

Vapaaehtoistoiminnan tärkeä merkitys nyky-yhteiskunnassa on huomioitu myös kansainvälisesti. Euroopan neuvosto on nimennyt vuoden 2011 Aktiivista kansalaisuutta edistävän vapaaehtoistyön Euroopan teemavuodeksi.

Vapaaehtoistoiminnalla on aina ollut tärkeä rooli suomalaisessa vanhustenhuollossa. 2000-luvulla merkitys on entisestään lisääntynyt (Raitanen & Vikström 2010). Tästä huolimatta Suomessa on vasta vähän aikaa käyty keskustelua vapaaehtoisten roolista terveys- ja sosiaalihuollossa, koska toimintaa ja toiminnan muotoja ei ole organisoitu ja dokumentoitu järjestelmällisesti. On kuitenkin selvää, että väestön voimakkaan ikääntymisen myötä heidän roolinsa vanhustenhuollossa kasvaa jatkuvasti. Asiantuntijat muistuttavat siitä, että hoidon päävastuu tulee aina olla ammattilaisilla. Vapaaehtoistoiminnan ensisijaisena tehtävänä on monipuolistaa hoiva-kulttuuria ja tuoda siihen toisenlainen tapa toimia ja kohdata ihminen. (Esim. Hartikainen 2009, 12–13, 133.)

Hoivayhteisöjen kulttuuri- ja taidetoiminnassa löyhästi organisoidulla vapaaehtoistoiminnalla on jo vuosikymmenten ajan ollut keskeinen rooli. Vapaaehtoiset toimivat palvelutaloissa esiintyjinä ja pienryhmien vetäjinä. Lisäksi he kuljettavat palvelutalon asukkaita kulttuuritilaisuuksiin. Vapaaehtoiset tuottavat palvelutaloissa asuville ikäihmisille yhteisiä laulu- ja maalaushetkiä sekä lukutuokioita. Vanhustyön laitos- ja avohoidon yksiköissä organisoimaton vapaaehtoistoiminta perustuu yleensä väljästi määriteltyihin yhteistyösuhteisiin. Vapaaehtoisella on usein henkilökohtainen kontakti joko palvelutalossa asuvaan tai siellä työskentelevään henkilöön.

Yhdistysten ja järjestöjen organisoima vapaaehtoistoiminta on kasvanut Helsingissä merkittävästi viime vuosien aikana. Koordinoivia tahoja ovat muun muassa HelsinkiMissio, seurakunnat ja Suomen Punainen Risti. Toiminnan organisointi on mahdollistanut uusien vapaaehtoisten tehokkaamman rekrytoinnin, tarjonnan ja kysynnän paremman kohtaamisen ja vapaaehtoisten kouluttamisen.

Organisoivien tahojen lisäksi vapaaehtoistoiminnan kentällä toimivat myös valtakunnalliset asiantuntija- ja etujärjestöt, kuten Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto, Vanhustyön keskusliitto, Ikäinstituutti sekä Kansalaisareena ry. Ne pyrkivät muun muassa tutkimusten ja projektien avulla tukemaan ja kehittämään vapaaehtoistoiminnan asemaa vanhustenhuollossa. Helsingin kaupunki ei tällä hetkellä rekrytoi ihmisiä vapaaehtoistoimintaan. Sen sijaan koordinoinnin avulla pyritään parantamaan vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia kaupungin hoivayksiköissä. Helsingin kaupungin yhteistyökumppaneita ovat Punainen Risti ja HelsinkiMissio.

Helsingissä vapaaehtoistoiminnan kentällä toimivien järjestöjen ja yhdistysten kiinnostus kulttuuriin ja taiteeseen on lisääntynyt. Kaikki selvitykseen haastatellut järjestöt kokivat, että kulttuurin, vapaaehtoistoiminnan ja vanhuspalveluiden yhdistämisellä tulee vapaaehtoistoiminnassa olemaan tulevaisuudessa kasvava merkitys. Viime vuosien aikana yhtenä trendinä on ollut erilaisten ryhmätoimintamallien kehittäminen ikäihmisille. Niissä muun muassa kulttuurin ja taiteen keinoin lievennetään yksinäisyyttä ja masentuneisuutta. Ryhmätoimintaa vetävät koulutetut vapaaehtoiset esimerkiksi Vanhustyön keskusliiton Ystäväpiirissä ja HelsinkiMission Seniorisalongeissa. Ryhmätoiminnan toteutuksen kautta myös yhteistyö eri kulttuuri- ja taideorganisaatioiden välillä on lisääntynyt. Vanhustyön keskusliiton Ystäväpiiri-toiminnassa yhteistyökumppaneina ovat muun muassa Ateneum ja EMMA.

Viime vuosien aikana Suomen kaupungeissa on onnistuneesti ryhdytty ulottamaan organisoitua, vanhustyön vapaaehtoistoimintaa kulttuurin kentälle. Jyväskylässä ja Kuopiossa kulttuuriluotsit ja -kuriirit toimivat vertaistukena ja osallistumiskynnyksen madaltajina (Ks. lisää luku 3.2.). Toimintamalli on herättänyt myös Helsingissä kiinnostusta. Jonkinlainen vastine on Punaisen Ristin organisoima Ystävätoiminta.

Siinä vapaaehtoiset käyvät ikäihmisten kanssa museoissa ja taidenäyttelyissä. Pääpaino on kuitenkin enemmän yhdessä olossa kuin kulttuurikohteissa. Ikäinstituutti ryhtyy syksyllä 2010 järjestämään Helsingissä kulttuurikaverikoulutusta.

Haastatellut kokivat, että vapaaehtoistoiminnan suurimpina ongelmoina ovat uusien jäsenten rekrytointi ja sitouttaminen, helsinkiläisen vapaaehtoiskentän hajanaisuus ja rahoituksen puute. (Vrt. Pessi & Oravasaari 2010, 132–133.) Näillä on vaikutusta myös siihen, millaisen roolin kulttuuri voi saada vapaaehtoisen vanhustyön kentällä.

Suomalaisen vapaaehtoistoiminnan yleisenä trendinä on vapaaehtoisten ikääntyminen sekä aktiivisesti ja pitkäjänteisesti mukana olevien määrän väheneminen. (Pessi & Oravasaari 2010.) Haastateltavien mukaan toiminta onnistuu parhaiten silloin, kun tehtäväkuva ja haasteellisuus vastaavat vapaaehtoisten omia toiveita ja intressejä. Lisäksi nykyisten sekä uusien ohjaamisesta ja koulutuksesta tulisi huolehtia paremmin. Erityisesti vanhusalalle sijoittuvien kouluttaminen on tärkeää, koska tilanteet saattavat olla paikoitellen haasteellisia.

Toinen merkittävä ongelma on Helsingissä tapahtuvan vapaaehtoistoiminnan organisoimisen hajanaisuus ja päällekkäisyys. Helsingistä löytyy paljon erilaisia organisaatioita, jotka pyrkivät rekrytoimaan ja välittämään vapaaehtoisia vanhustyön eri kohteisiin. Tietoa kokonaiskuvasta, siitä mitä kukin tahotekee, on kuitenkin vähän. Näin ollen esimerkiksi vapaaehtoisten tehtäväkuvat ovat monissa organisaatioissa hyvin samankaltaisia. Haastatteluissa tuli esille, että eri tahot voisivat profiloitua tiettyntyyppisen toiminnan koordinoituihin. Näin vapaaehtoisuuteen saataisiin monimuotoisuutta. Helsingin seurakuntayhtymän Musiikkia sairaalaan -toiminta on onnistunut esimerkki erikoistumisesta. Siinä välitetään ainoastaan musiikin osajia sairaaloihin ja vanhustenkeskuksiin.

Vapaaehtoiskentän hajanaisuuden ja toiminnan päällekkäisyyden katsotaan haittaavan uusien vapaaehtoisten rekrytointia. Juuri itselleen sopivan toiminnan muodon löytäminen hajanaiselta kentältä on uudelle vapaaehtoiselle vaikeaa. Ongelmaan pyrkii vastaamaan muun muassa Kansalaisareena, joka on parhaillaan laatimassa sähköistä, Internet-pohjaista vapaaehtoistoiminnan hakukonetta. Myös Ikäinstituutti on perustanut vapaaehtoisiksiensiorina.fi -tietopankkisivut, jossa annetaan muun muassa tutkimustietoa vapaaehtoistoiminnasta, sen järjestämisestä, merkityksistä ja mahdollisuuksista. Sivustolla on huomioitu myös kulttuurin alueen vapaaehtoistoiminta.

Kolmantena ongelmana haastateltavat kokivat vapaaehtoistoiminnan rahoituksen riittämättömyyden. Vaikka toiminta on periaatteessa ilmaista, vapaaehtoisten organisointi, kouluttaminen, ohjaaminen jne. vaativat ammattitaitoa ja rahaa. Vapaaehtoistoiminta saa lähinnä projektiluonteista rahoitusta tällä hetkellä esimerkiksi kunnilta ja Raha-automaattiyhdistykseltä. (Pessi & Oravasaari 2010, 166.) Yhteistyön lisääminen varsinkin kunnan eri tahojen kanssa koettiin tärkeäksi.

- ***Helsingin seurakuntayhtymän Musiikkia sairaalaan -toiminta:***

Musiikkia sairaalaan -toiminta on ollut vuodesta 2003 lähtien Helsingin seurakuntayhtymän vapaaehtoistoiminnan muoto. Kohteena ovat pitkäaikaissairaaloissa ja vanhustenkeskuksissa olevat ihmiset. Tarkoituksena on tuoda musiikin välityksellä iloa ja virkistystä henkilöille, jotka eivät heikon kuntonsa vuoksi pysty osallistumaan yleiseen virkistystoimintaan. Musiikkituokioita järjestetään mahdollisuuksien mukaan potilaiden tai asukkaiden omissa huoneissa.

Musiikkia sairaalaan -toiminnan vapaaehtoisia ovat laulu- ja/tai soittotaitoiset henkilöt. Esiintymistehdydet vaihtelevat eri kohteissa; joissakin paikoissa musiikkiesityksiä on kerran kuussa, joissakin viikoittain. Esiintyjäryhmissä on yleensä 2–10 henkilöä. Musiikkia sairaalaan -toiminnassa on tällä hetkellä mukana yli sa-

ta vapaaehtoista. Projektilla on oma osa-aikainen toimintasihteeri, joka vastaa erityisesti yhteydenpidosta, aikatauluista ja toiminnan kokonaisuudesta.

- ***Vanhustyön keskusliiton Ystäväpiiri ja HelsinkiMission Seniorialonki:***

Ystäväpiiri on Vanhustyön keskusliiton organisoimaa, ikäihmisille suunnattua ryhmätoimintaa. Toiminnalla lievennetään ikääntyneiden yksinäisyyttä ja luodaan kokemuksia yhdessä tekemisestä. Toimintaa järjestetään niin kotona kuin palvelutaloissa asuville. Ystäväpiirejä ohjaavat koulutetut vapaaehtoiset. Niissä hyödynnetään taidetta, kulttuuria ja liikuntaa. Ystäväpiiri-toiminnan yhteistyötahoina ovat muun muassa SPR, Suomen Muistiliitto, Ateneum, EMMA ja Tapiola Sinfonietta. Ystäväpiirin puitteissa on perustettu sähköinen ideapankki, johon on koottu ideoita soveltavan taiteen menetelmistä Ystäväpiiri-toiminnan sisällön suunnitteluun.

Seniorialonki on HelsinkiMission koulutettujen vapaaehtoisten toteuttamaa seniori-ikäisille suunnattua maksutonta ryhmätoimintaa eri puolilla pääkaupunkiseutua, myös palvelutaloissa. Tavoitteena on luoda yhteyksiä senioreiden välille ja ehkäistä näin yksinäisyyttä. Ryhmät ovat teemoiltaan monenlaisia.

Vanhustyön keskusliiton ja HelsinkiMission ryhmätoiminnat on toteutettu lähinnä Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksen turvin.

- ***Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto ja Kantti ry (Osaaja-projekti 2009–2011):***

Osaaja-projekti on Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama vapaaehtoistoiminnan kehittämisprojekti. Sen tärkeimpiä tavoitteita ovat lisäresurssien löytäminen vanhustenhuoltoon, vanhustyön piirissä toimivien vapaaehtoisresurssien monipuolistaminen ja vapaaehtoistoiminnan yleisen arvostuksen ja näkyvyyden lisääminen. Osaaja-projekti on kiinnostunut erityisesti eläkeläisistä ja eläköityvistä, niin sanotuista kolmannen iän edustajista vapaaehtoisina.

Osaaja-projektissa on kehitetty mallia, jossa paikallisen palvelutalon ja lähikirjaston välistä yhteistyötä lisätään ja vahvistetaan vapaaehtoistoiminnan kautta. Mallin rakentamisen lähtökohtana on se, ettei kirjaston ja palvelutalon aktiiviseen yhteistyöhön tarvita suuria lisäresursseja. Tärkeässä roolissa ovat kirjaston kotipalvelun vastaava sekä palvelutalon vapaaehtoistoiminnan ohjaaja. Yhteistyötä on esimerkiksi tiedottamisessa, rekrytoinnissa, koulutuksessa ja virkistymisessä. Yhteistyömallin pohjalta Osaaja-projektiin kuuluva Kantti ry ja Töölön kirjasto sopivat yhteistyön koeluonteisesta aloittamisesta toukokuussa 2010.

- ***Yhteiskunnallisen innovaation koulu/ Sofia we care -projekti:***

Malmön yliopistossa on kehitetty lopputyönä erilaisten yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa vapaaehtoisuuteen perustuva yhteiskunnallisen innovaation koulu -toimintamalli. Sen yhteydessä puhutaan opettajista, opiskelijoista ja asiakkaista, vaikka toiminta ei ole perinteisessä mielessä koulutoimintaa. Yhteiskunnallisen innovaation kouluun osallistuva ”opiskelija” on saattanut olla esimerkiksi työelämässä jo pitkään. Toimintamallin vahvuus on ennen kaikkea se, että eritaustaiset henkilöt ratkaisevat yhdessä yhteiskunnallisia ongelmia.

Yhteiskunnallisen innovaation koulu -menetelmää kokeiltiin Suomessa ensimmäistä kertaa keväällä 2010. Toiminta suunnattiin helsinkiläiseen palvelukoti Sofiaan ja siellä asuvien ikäihmisten virikkeellisuuden lisäämiseen. Ongelmaa ryhtyi ratkaisemaan ryhmä, johon kuului kiinalainen sosiologian opiskelija, eettisen investointipankin hallituksen jäsen, vietnamilainen AIESEC-opiskelijajärjestön aktiivi ja sosiaalisten verkostojen tutkija. Ryhmä valitsi varsinaiseksi haasteekseen vuorovaikutuksen lisäämisen palvelukodissa asuvien ikäihmisten ja nuorten välillä.

Erilaisten kokemus- ja opintaustojen pohjalta ryhmä ryhtyi kehittämään palvelukotiin ajanvietettä. Ideoina syntyi muun muassa Halaa mummoa -teemapäivä, e-kirjekaveri -toiminta, naurujooga ja ikäihmisten toimiminen ”elävänä kirjastona”, jonka kautta he saisivat juttuseuraa. Sofian asukkaille annettiin myös tilaisuus ideoida tapahtumia itse. Palvelukodin asukkaille on perustettu myös oma Facebook-sivusto, jonka tarkoituksena on helpottaa vapaaehtoisten ja ikäihmisten välistä kommunikointia. Sivuston kautta voidaan esitellä palvelukotiin suunniteltuja ja toivottuja tapahtumia. Vapaaehtoisten järjestämät tapahtumat ja vanhuskuunteleminen ovat tuoneet myönteistä tunnelmaa Sofiaan. Vapaaehtoisille projekti on puolestaan antanut ainutlaatuisen mahdollisuuden vaikuttaa tärkeäksi koettuun asiaan, ikäihmisten hyvinvointiin. Yhteiskunnallisen innovaation koulu -toiminnan edistymistä palvelukoti Sofiassa voi seurata Sofia We Care -blogisivustolta.

V. Johtopäätökset ja ehdotukset / Slutsatser och förslag

Suomalainen vanhustyö on mittavien haasteiden edessä väestön ikääntyessä. Ikääntyneiden hyvinvoinnin ja toimintakyvyn turvaaminen nyt ja tulevaisuudessa edellyttää uudenlaista ajattelua ja toimintaa. Yhtenä ratkaisuna haasteisiin tavoitellaan taiteen ja kulttuuristen työmallien integroimista terveys- ja sosiaalihuollon nykyisiin työkäytäntöihin. Useat tutkimukset ja vielä useammat käytännön kokemukset todistavat luovan toiminnan moninaisista vaikutuksista terveyteen ja hyvinvointiin.

Valtiovastuun toimintaohjelmaehdotus Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia valmistui vuoden 2010 alussa. Käsillä oleva selvitys pyrkii tuomaan ehdotuksen sovellutuksia kuntatasolle. Tarkoituksena on edistää taiteen asemaa vanhustyön alalla ja antaa Helsingin kulttuuriseen vanhuspolitiikkaan liittyvät toimenpite-ehdotukset kulttuuri- ja kirjastolautakunnalle. Selvitys perustuu keskeisiltä osiltaan taide ja hoiva-alan ammattilaisten haastatteluihin.

Helsingin kulttuurikeskuksessa tehdyn selvityksen johtopäätökset voidaan kiteyttää seitsemään kohtaan:

Kenttä on valmis muutokseen

Viime vuosien aikana Helsingissä taidetta on järjestelmällisemmin tuotu hoivaympäristöön lähinnä erilaisien projektien kautta. Taiteen ja taidetoiminnan edistäminen hoivayhteisöissä on usein muutamien aktiivisten ja asialle omistautuneiden harteilla. Hoivayhteisöissä taidetoimintaan osoitetut varat ovat pienet ja henkilökunnan osaaminen vähäistä. Edelleen löytyy asenteita, jotka estävät taiteen hyväksikäyttöä hoivayhteisöissä.

Tässä selvityksessä haastattelut osoittavat, että asenteissa on kuitenkin tapahtunut ja on tapahtumassa merkittävää muutosta. Niin taide- kuin hoivakentällä kulttuuri ja taide nähdään lähes käyttämättömänä mahdollisuutena. Myös uuden yhteistyön odotetaan voimistuvan. Tämä näkyy niin valtiotasolla, kunnissa, taidelaitoksissa kuin taidekouluissakin uusina suunnitelmina sekä käynnistyneinä projekteina ja pilot-tihankkeina. Onnistunut yhteistyö vahvistaa uusia asenteita ja aktivoi uusiin hankkeisiin.

Ikäihmisten kulttuurinen tasa-arvo vaatii erityistoimenpiteitä

Ikäihmisten perusoikeuksiin kuuluu, että heillä on mahdollisuus osallistua ja tuottaa itse kulttuuria ja taidetta. Niiden kohdalla, jotka asuvat hoivayhteisöissä ja joilla on jo heikentynyt fyysinen kunto, edellä mainittu oikeus ei kuitenkaan toteudu automaattisesti. Siihen vaaditaan erityisiä toimia. Ikäihmisten määrälliset kasvuennusteet edellyttävät, että hoivayhteisöjen kulttuuritarjonnan laatuun ja määrään kiinnitetään nykyistä selvästi enemmän huomiota.

Toiminta vaatii onnistuakseen yhteistyötä

Moneen suuntaan viriävän yhteistyön avulla voidaan ratkaista monia taiteen edistämisen ongelmia. Yksi näistä on tiedon kulku. Vakavana esteenä on, että tutkimustieto ja hyvät käytännöt eivät leviä. Projektit ovat lyhytkestoisia ja niistä saadut kokemukset jäävät vain tekijöidensä tietoon.

Ikäihmisille tuotettu kulttuuri vaatii usein myös erityisosaamista, joka yhteistyön avulla leviää laajemmalle. Samalla oppiminen ja kommunikaatio eri toimialojen välillä lisääntyvät. Toteutuneet projektit osoittavat jo nyt, että yhteistyön kautta voi syntyä uusia käytäntöjä. Tästä esimerkkinä on Ateneumin ja Muistiliiton yhteistyönä syntynyt Muistipolku. Tiedon leviäminen, yhteistyö ja synergia suuntaavat resursseja myös tarkoituksenmukaisemmin ja tehokkaammin. Yhteistoiminnan aikaansaaminen merkitsee jo sinänsä resurssien lisääntymistä nykyiseen verrattuna.

Haastattelut osoittavat, että tuloksellista yhteistyötä on lähtenyt kehittämään tällä hetkellä Helsingissä aluetasolla, esimerkiksi Pakilassa, Käpylässä, Laajasalossa sekä Pikku Huopalahdessa ja Ruskeasuolla. Alueellinen verkottuminen on jo nyt osoittanut, että mitä monipuolisemmaksi syntynyt yhteistyöverkosto muodostuu – mitä enemmän siinä on erilaisia toimijoita mukana – sitä voimakkaampia ja laajemmalle ulottuvia vaikutuksia voidaan saada aikaan. Onnistuneita sovellutuksia alueyhteistyöstä ovat Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton Ydin-projekti, Kansallisopperan kummialue-toiminta sekä sosiaaliviraston Hyvinvointikeskus ja Monipuolinen vanhustenkeskus -hankkeet.

Toiminta vaatii rahaa

Kulttuuritoiminnan edistäminen hoitoyhteisöissä edellyttää, että rahoitus kasvaa ja että se on pitkäjänteistä. Tämä koskee kaikkia alalla toimivia tahoja: niin valtiotasoa, kunnan eri toimialoja, taidelaitoksia ja -kouluja, kolmatta sektoria kuin yksittäisiä hoivayhteisöjä. Rahoituksen pysyvyys tuottaa myös kulttuuritoimintaan toivottua säännöllisyyttä, jatkuvuutta ja mahdollisuuden kehittyä. Vain näin voidaan saada konkreettisia ja laajalle ulottuvia vaikutuksia aikaan.

Tuloksellinen toiminta vaatii pysyviä rakenteita ja koordinaatiota

Tämän selvityksen hanke-esimerkit osoittavat, että monipuolinen yhteistyö ja verkostoituminen eri toimijoiden ja sektoreiden välillä vaatii erityistä panostusta. Verkostoituminen ei tapahdu automaattisesti. Yhteistyön ylläpitäminen vaatii koordinaattoria, joka pitää verkostot elinvoimaisina, välittää tietoa ja kehittää ja laajentaa toimintaa.

Taide – viihde – virikkeellisyys

Kun puhutaan ikäihmisille tuotetusta ”ohjelmasta” ja kulttuurista, on tärkeää, että kulttuurin tuottajat ja tekijät niin hoivayhteisöissä kuin ulkopuolella tekevät eron siinä, puhutaanko tuotetun ohjelman kohdalla taiteesta, viihdestä vai virikkeellisyydestä. Kaikkia niitä tarvitaan hoivayhteisöissä. Tekemällä ero näiden käsitteiden ja toimintojen välillä voidaan helpommin tehdä valintoja ja päättää, missä suhteessa mitään halutaan tuottaa. (Vrt. Saarelainen 2001, 106.)

Taidetoiminnan edistäminen vaatii koulutusta

Selvityksen haastattelut osoittavat kautta linjan, että taiteen edistäminen hoivayhteisöissä edellyttää sosi- ja terveysalan sekä taidealan koulutusyhteistyötä ja tuntemuksen lisäämistä. Myös täydenniskoulutusta molemmilla aloilla tulee kehittää tähän suuntaan. Hoivakentällä jo toimiva henkilökunta kaipaa niin teoreettista kuin käytännön tietoa taiteen mahdollisuuksista osana työtään. Taiteilijoiden tulee puolestaan saada lisätietoa hoivayhteisöissä työskentelyn erityisluonteesta ja -tarpeista.

Näiden johtopäätösten kautta ehdotamme Helsingin kulttuuri- ja kirjastolautakunnalle seuraavia toimenpiteitä:

1. Aloitetaan kehittämisrahan turvin erilliseen hakuun perustuva uusi apurahakäytäntö ikäihmisten hoivayhteisöihin soveltuvan taide- ja kulttuuriohjelman tuottamiseksi. Määräraha on tarkoitettu ammattitaiteilijoille. Se on haettavissa kerran vuodessa erillisen projektisuunnitelman perusteella.
2. Perustetaan tuottaja-koordinaattorin toimi yhteistyössä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston kanssa. Koordinaattorin tehtävänä on luoda ja vahvistaa yhteistyötä niin valtio- kuin kuntatasolla ja lisätä yhteyksiä hallinnon, taitelijoiden, taidelaitosten, taideoppilaitosten, kolmannen sektorin sekä vanhustyön yhteisöjen välillä.
3. Laaditaan toteutuneista taide-esityksistä, -työpajoista jne. verkkopankki palvelemaan taiteilijoita ja hoitohenkilökuntaa. Sivustolla kuvataan yksityiskohtaisesti tuotantojen ja esitysten sisältö, toteutustavat ja arvioinnit.
4. Kehitetään yhteistyötä vanhusalalla työskentelevien hoivatyöntekijöiden ja taiteilijoiden kulttuurikoulutuksen lisäämiseksi.
5. Toteutetaan elokuvan teemakokonaisuuksia oheismateriaaleineen hoivayhteisöjen käyttöön.

Nina Gran (utdrag och översättning)

Den finländska äldrevården står inför mångfacetterade utmaningar då befolkningen åldras. Man behöver både nytänkande och konkreta åtgärder för att garantera välmåendet och verksamhetsförmågan hos de gamla. Ett svar på utmaningarna är att sträva till att integrera konsten och de kulturella verksamhetsmodellerna i social- och hälsovårdens aktuella arbetssätt. Många undersökningar och ännu flera praktiska erfarenheter visar på att kreativ verksamhet medför mångsidiga effekter på hälsa och välfärd.

Denna utredning baserar sig till centrala delar på intervjuer som gjorts med professionella aktörer inom såväl konst- som omsorgsfältet. Det finns ca 95 vårdenheter för äldre i Helsingfors. 55 av dessa ingår i utredningen och 8 av dessa är svenskspråkiga enheter. Intervjuerna gjordes i huvudsak under våren 2010. Den tredje sektorn spelar en större roll i den svenska än i den finska äldrevården, eftersom en stor del av de svenska vårdhemmen finns i den tredje sektorn. Utredningen fokuserar på äldre människor i den s.k. fjärde åldern, det vill säga de allra äldsta seniorerna. I korthet kan man konstatera att attityderna till kultur och konst i vården på de flesta enheterna var positiva och att personalen ofta efterlyste både innehåll, metoder och fortbildning inom området.

Problem och hinder för kultur i vården behandlas i utredningen särskilt i kapitel 5.5. I korthet är hindren för kultur i vården enligt den aktuella kartläggningen följande:

1. Det finns en tudelad delaktighetsproblematik, där de boende antingen kan vara ovana vid kulturaktiviteter eller där de av olika orsaker inte kan delta i aktiviteter, på grund av personalbrist eller andra praktiska problem.
2. Tidsbrist och brådskas. Sysselsättningsterapeuterna och den övriga personalen upplever att de är överbelastade med alltför många olika uppgifter.
3. Brist på kunskap om och erfarenhet av kulturverksamhet hos personalen skapar osäkerhet. Personalen känner att deras utbildning och/eller erfarenheter inte alltid räcker till.
4. Invånarnas svaga hälsa försvårar arrangerade av kulturprogram i vardagen.
5. Invånarnas olika kulturbakgrund, -vanor och önskemål borde beaktas bättre. Alla seniorer har inte samma smak eller vanor. Även språket är en viktig kvalitetsfaktor, när det gäller både innehåll i och tillgänglighet till olika kulturprogram.
6. Attityder påverkar viljan att arrangera konst- och kulturverksamhet i olika vårdmiljöer.
7. Bristen på pengar försvårar programproduktion och konstnärsbesök.
8. Olämpliga utrymmen upplevs som ett hinder för konst och kultur i vården.
9. Det är en svår utmaning att hitta och rekrytera språkkunnig personal, särskilt för de svenska avdelningarna och vårdenheter. Det är dock viktigt att stöda gamla människors språkliga identitet, särskilt som möjligheten att använda det egna modersmålet är en viktig trygghets- och kvalitetsfaktor i vården.

Däremot nämns många exempel på god praxis i kapitel 5.6, till exempel samarbetet mellan olika vårdinrättningar, skolor och daghem. Även regionala samarbeten förekommer i vissa stadsdelar i Helsingfors.

Personalens fördomsfria inställning har lett till lyckade nya programkoncept på många håll. Likaså finns det goda erfarenheter av att föra in konsten på avdelningarna, ända fram till dem som inte själva längre är rörliga. Slutligen lyfts betydelsen av frivilliga medhjälpare fram som en resurs för att utveckla kultur i vården.

Det nationella programförslaget Konst och kultur ger välfärd blev klart i början av år 2010. Denna utredning syftar till att presentera tillämpningar av förslaget på kommunal nivå. Avsikten är att främja konstens ställning inom äldreomsorgen och att för kultur- och biblioteksutskottet i Helsingfors presentera förslag till åtgärder i anslutning till den kulturella äldreomsorgspolitikerna. Utredningen baserar sig till centrala delar på intervjuer som gjorts med professionella aktörer inom såväl konst- som omsorgsfältet. Problem och hinder för kultur i vården behandlas särskilt i kapitel 5.5 och exempel på god praxis i kapitel 5.6 i denna utredning.

Utredningen som gjorts av Helsingfors kulturcentral kan sammanfattas i sju punkter:

Fältet är redo för en förändring

Under de senaste åren har konsten närmast via olika projekt systematiskt inlemmats i vårdsammanhangen i Helsingfors. Det är oftast enstaka aktivister och eldsjälar som har arbetat för att föra fram konst och kulturverksamhet i olika vårdmiljöer. Resurserna för konstverksamhet i vårdsammanhang är små och personalens kompetens är begränsad. Det förekommer fortfarande attityder, som förhindrar konsten från att appliceras på olika vårdmiljöer.

I denna utredning visar dock intervjuerna som gjorts, att märkbara förändringar har skett och hela tiden sker gällande attityderna. Inom både konst- och vårdsektorn ser man nu kultur och konst som nästan outnyttjade möjligheter för vårdsektorn. Man förväntar sig även att det nya tvärsektoriella samarbetet blir vanligare. Detta märks på såväl nationell som kommunal nivå, liksom i olika konstinstitutioners och konstskolors nya planer och pågående pilotprojekt. Lyckade samarbeten förstärker de positiva attityderna och uppmuntrar till nya satsningar.

Kulturell jämlikhet för äldre personer kräver specialåtgärder

Det hör till grundrättigheterna för gamla människor att delta i och att själva producera kultur och konst. Personer med nedsatt fysisk kondition kan inte automatiskt utöva denna rättighet i sina äldreboenden. Därför behövs särskilda åtgärder. De kvantitativa befolkningsprognoserna förutsätter att man i fortsättningen inom äldreomsorgen fäster klart större vikt vid kulturutbudets kvantitet och kvalitet än vad som nu är fallet.

Lyckad verksamhet kräver samarbete

Mångfacetterat samarbete främjar möjligheterna att utveckla konsten inom äldreomsorgen. Ett problem är bristen på information. Ett allvarligt problem är att forskningsresultat och exempel på "god praxis" inte sprids. Projekten är ofta kortvariga och erfarenheterna från dessa stannar hos de berörda parterna.

Kulturverksamhet som producerats för gamla kräver ofta ett mångsidigt specialkunnande. Med hjälp av samarbete kan man förena kompetens från olika sektorer och samtidigt främja inlärning och kommunikation mellan olika branscher. Projekt som genomförts visar på att samarbete föder ny praxis. Ett exempel på detta är Minnesstigen, som utvecklats i ett samarbete med konstmuseet Ateneum och Alzheimer

Centralförbundet. Att sprida kunskap, samarbete och synergi är att använda resurserna mer ändamålsenligt och effektivt. Att få till stånd samarbete medför i sig ökade resurser.

Intervjuerna visar att framgångsrikt samarbete för tillfället utvecklas lokalt i Helsingfors, till exempel i Baggböle, Kottby, Degerö, Lill-Hoplax och Brunakärr. Det lokala nätverksarbetet visar redan nu att ju mångsidigare samarbetsnätverket är och ju flera olika aktörer som medverkar, desto starkare och bredare effekter kan uppnås. Exempel på lyckade tillämpningar av regionalt samarbete är projektet Ydin, som producerats av Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto, Nationaloperans fadderområdesprojekt och projekten Hyvinvointikeskus och Monipuolinen vanhustenkeskus, som administreras av Socialverket i Helsingfors.

Verksamhet kräver pengar

För att bedriva kulturverksamhet inom äldreården krävs långsiktig och stabil finansiering. Detta gäller alla instanser som verkar inom branschen: såväl nationella som kommunala verksamhetssektorer, liksom konstinstitutioner och – läroinrättningar, den tredje sektorn och enskilda vårdinrättningar och äldreboenden. En stabil finansiering medför önskad regelbundenhet, kontinuitet och möjlighet till utveckling. Enbart med dessa medel kan man uppnå konkreta och långtgående resultat.

Resultatinriktat arbete kräver fasta strukturer och koordinering

Projektexemplen i denna utredning visar att ett mångsidigt samarbete samt nätverkande mellan olika aktörer och sektorer kräver särskilda insatser. Nätverk uppstår inte automatiskt. En koordinator behövs för att initiera och utveckla samarbete, för att hålla nätverken vid liv, för att förmedla information samt för att utvidga och vidareutveckla verksamheten.

Konst-underhållning-stimulans

När man talar om "program" och kultur för äldre är det viktigt att kulturproducenter och vårdpersonal både inom och utanför äldreomsorgen gör distinktioner mellan programvarianter, som representerar konst, underhållning eller stimulans. Allt detta behövs i vården. Men genom att göra en åtskillnad mellan begreppen är det lättare att välja vad man producerar och i vilken utsträckning. (Jfr. Saarelainen 2001, 106.)

Utbildning behövs för att främja konstverksamheten

Intervjuerna i utredningen visar genomgående på att utbildningssamarbete och djupare kännedom mellan social- och hälsovårdssektorn respektive konstsektorn behövs för att man ska kunna främja konst i vården. Den personal som redan arbetar inom äldreården behöver såväl teoretisk som praktisk kunskap om vilka möjligheter konsten erbjuder inom deras arbetsfält. Konstnärerna bör i sin tur få kunskap om de speciella behov som finns och om de förhållanden som råder i vårdsektorn.

Med anledning av dessa slutsatser föreslår vi för Helsingfors kultur- och biblioteksnämnd följande åtgärder:

1. Med hjälp av utvecklingspengar inrättar man ett särskilt bidragssystem för att producera tillämpade konst- och kulturprogram på vårdinrättningar för äldre. Bidragen är avsedda för professionella konstnärer och de kan sökas en gång om året på basen av en särskild projektplan.
2. Man grundar en befattning för en producent-kordinator i samarbete med Helsingfors socialverk. Till koordinators uppgifter hör att skapa och förstärka samarbetet på såväl kommunal som statlig nivå samt att utveckla och stöda samarbetet mellan förvaltningar, konstnärer, konstinstitutioner, konstläroanstalter, tredje sektorn och olika samfund för äldreomsorg.
3. Man skapar en elektronisk nätbank med information om konstnärliga föreställningar, verkstäder, etc. för att betjäna konstnärer och vårdpersonal. På nätsidan finns beskrivningar och utvärderingar av produktionernas och föreställningarnas innehåll och förverkligande.
4. Man utvecklar samarbetet för att öka kulturinriktad fortbildning för vårdpersonal och konstnärer, som arbetar inom vårdsektorn.
5. Man förverkligar utvalda tematiska filmserier för olika vårdmiljöer. I anslutning till filmerna produceras kringmaterial, som kan användas av vårdinstitutionerna.

LÄHDELUETTELO:

HAASTATELLUT TAHOT

Kuntataso:

- Jyväskylän kaupunki
Taideapteekki, kulttuurituottaja Reija Okkonen, 30.8.2010.
Kulttuuriluotsitoiminta, koordinaattori Hanne Laitinen, 26.8.2010.
- Kuopion kulttuuripalvelut, kulttuurisuunnittelija Jonna Forsman, 15.9.2010.

Sosiaalivirasto:

- Kampin palvelukeskus, johtaja Riitta Kauppila; vapaaehtoistoiminnan ohjaaja Helena Järvi, 18.1.2010.
- Kinaporin palvelukeskus, toiminnanohjaaja Eija Mustonen, 17.3.2010.
- Kustaankartano, sairaanhoitaja Senja Seppänen; fysioterapeutti Mirja Saatsi, 11.8.2010 ja 27.8.2010.
- Riistavuoren vanhustenkeskus, johtaja Marja-Leena Hinttala, 24.8.2010.
- Sosiaalivirasto, hallinto
Ostopalvelupäällikkö Tuulikki Siltari; suunnittelija Timo Vierelä.
Asukasyhteistyöpäällikkö Riitta Halttunen-Sommardahl, 19.8.2010.
- Helsingfors stad Socialverket
Johtava sosiaalityöntekijä Malena Seppä; erityissuunnittelija Anne Pontan.
Kustaankartano, osastonhoitaja Jarna Nilsson, 10.11.2009.

Helsingin ikäihmisille tarkoitetut asumisyksiköt:

- Ks. liite 1.

Helsingin kulttuurikeskus:

- Helsingin kaupungin kulttuurikeskus
Johtaja Antti Manninen, Kanneltalo ja Malmitalo.
Johtaja Johanna Maula, Kansainvälinen kulttuurikeskus Caisa.
Vastaava kulttuurituottaja Liisa Paatsalo, Annantalo.
Kulttuurituottaja Monika Silander, Stoa.
Kulttuurituottaja Anna-Liisa Tasapuro, Savoy-teatteri.
Kulttuurituottaja Tuuli Tokkola, Vuotalo.

Kaupungin hallintokunnat:

- Helsingin kaupunginkirjasto, Kallion kirjaston johtaja Ritva Granlund, 31.3.2010.
- Helsingin kaupunginmuseo, museolehtori Anna Finnilä, 12.4.2010.
- Helsingin kaupunginorkesteri, tiedotuspäällikkö Marianna Kankare-Loikkanen, 4.5.2010.
- Helsingin kaupungin taidemuseo
Vastaava museolehtori Kaisa Kettunen; museolehtori Lotta Kjellberg, 15.3.2010.
Amanuenssi Leena Mattelmäki; arkkitehti Klas Fontell; intendentti Elina Leskelä, 19.5.2010.
- Suomenkielinen työväenopisto
Aluerehtori Kaj Lyytinen; apulaisrehtori Hannele Koli-Siiteri, 14.4.2010.
Vt. aluerehtori Merja Jattu-Wahlström, 19.4.2010.
- Svenska arbetarinstitut, rehtori Gunborg Gayer, 4.5.2010.

Taiteilijat ja taideryhmät:

- Kuvataiteilija Tiina Meiling, 5.5.2010.
- Näyttelijä Jussi Lehtonen, 9.2.2010 ja 19.8.2010.
- Myrskyryhmä, Elli Isokoski; Pauliina Tyni, 17.3.2010.
- Läänintaiteilija, Uudenmaan taidetoimikunta, Ava Numminen.
- Sirkustaiteilija Pekka von Cräutlein /Professori Bluffo, 22.4.2010.
- Tanssitaiteilija Kirsi Heimonen, 31.3.2010.
- Teatteri Takomo, Susanna Mikkonen, 16.3.2010.
- Teatteri Ilmi Ö., Anne Korhonen, Outi Sädekallio, Merja Pennanen, 8.3.2010.

Taidelaitokset:

- Ateneumin taidemuseo, vapaa museopedagogi Satu Itkonen, 2.6.2010.
- Espoon modernin taiteen museo EMMA, taidekasvatus- ja palvelupäällikkö Nana Salin, 31.8.2010.
- Kansallismuseo, museolehtori Hanna Forssell, 10.6.2010.
- Kansallisooppera, tuotantoassistentti/yleisöyhteistyö Malla Vanhanen, 29.8.2010.
- Kansallisteatteri, johtaja Mika Myllyaho, 9.2.2010.
- Svenska Teatern, yleisövastaava Hanna Åkerfelt, 14.6.2010.

Taidekoulut ja -opistot:

- Metropolia Ammattikorkeakoulu
Kulttuurisilta-hankkeen projektipäällikkö Anna-Maija Iskanius; Kulttuuri ja luova ala/kehittämispäällikkö Anna-Maria Vilkuna 22.4.2010.
Koulutusohjelmavastaava, Kulttuurisilta-hankkeen johtaja Laura Huhtinen-Hildén, 26.8.2010.
- Käpylän musiikkiopisto, rehtori Raimo Päiväläinen, 23.8.2010.
- Pakilan musiikkiopisto, rehtori Arja Ahlajoki; talouspäällikkö Tuula Kivioja, 16.4.2010.
- Teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämispalvelut
Erikoissuunnittelija Pekka Korhonen; erikoissuunnittelija Satu-Mari Korhonen, 14.6.2010.
Koulutus- ja kehittämispäällikkö/ Quality of Life -projekti Kai Lehikoinen, 24.8.2010.

Kolmas sektori:

- Eläkeläisjärjestöt: Eläkeliiton Helsingin yhdistys, Helsingin kunnalliseläkeläiset, Helsingin Rus-kayhdistys, 9.3.2010.
- Folkhälsan, vanhustenhuollon johtaja Kira Exell-Paakki; Jenny Lönnroos, 5.3.2010.
- Gero, Förbundet för privata svenska pensionärshem, Kjell Nyberg, 4.3.2010.
- Helsingin seurakuntayhtymä/ Musiikkia sairaalaan -toiminta, toimintasihteeri Katri Paukkunen, 8.6.2010.
- HelsinkiMissio, vapaaehtoistyön koordinaattori Teija Saarinen, 11.2.2010.
- Ikäinstituutti, johtaja Anneli Sarvimäki; toimialapäällikkö Arto Tiihonen; suunnittelija Christine Oesch-Börman, 10.6.2010.
- Kansalaisareena ry, toiminnanjohtaja Anitta Raitanen, 15.6.2010.
- Kantti ry, toiminnanjohtaja Olli Lehtonen; projektipäällikkö Helena Kurki, 19.1.2010.
- Miina Sillanpään Säätiö
Muistaakseni Laulan -projekti, projektisihteeri Sari Laitinen, 10.3.2010.
Kohtaamisia kotikulmilla -hanke, projektikoordinaattori Teija Saarinen, 16.8.2010.
- Muistiliitto, suunnittelija-kouluttaja Pirkko Telaranta, 23.2.2010.
- Suomen Punainen Risti, projektipäällikkö Heidi Juslin-Sandin, 3.6.2010.
- Svenska kulturfonden, utdelningssekreterare Christina Fraser, 1.9.2010.

- Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto
Toiminnanjohtaja Marja-Liisa Kunnas; Seniorikanava-hanke Eero-J Ahonala, 15.4.2010.
Osaaja-projekti, suunnittelija Jarkko Utriainen, 3.6.2010.
- Vanhustyön keskusliitto, toiminnanjohtaja Pirkko Karjalainen; projektisuunnittelija Timo Hartikainen, 8.6.2010.
- Vanhusten palvelutaloyhdistys, projektivastaava Marita Pulkkinen, 6.4.2010.
- Yhteiskunnallisen innovaation koulu, Sofia we care -projekti, Riitta Toivonen; Yan Liu, 7.6.2010.

Muut:

- Ikäihmisten yliopisto/ Helsingin yliopisto, koulutussuunnittelija Sanna Saari-Salomeri, 23.3.2010.
- Kiinteistö Oy Helsingin Palveluasunnot, isännöitsijä Tarja Ahlfors, 6.9.2010.
- Palvelukoti Sofia, Kyllikki Holman, 13.8.2010.
- Palvelukoti Sofia, Pentti Keijola, 16.8.2010.
- Töölön palvelutalo, Riitta Sommers; Kauko Aunio, 8.9.2010.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Airaksinen, Raija & Eerola, Meri (toim.) (1997):

Teatterikuraattori – silta tekijän ja kokijan välillä. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja no. 27. Teatterikorkeakoulun täydennyskoulutuskeskus, Helsinki.

Aura, Seppo & Horelli, Liisa & Korpela, Kalevi (1997):

Ympäristöpsykologian perusteet. Helsinki.

Blomqvist-Suomivuori, Lisbeth (2001):

”Taide-elämysten merkitys hoitotyössä”. *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille.* Toim. Inka Ukkola. Helsinki. Toimihenkilöiden sivistysliitto TJS. s. 60–75.

Brandenburg, Cecilia von (2008):

Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisestä yhteyksistä. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12.

Delft, Marion van (1998):

Community Art – Implications for Social Policy. Sarjassa Themes from Finland 6/1998. Stakes, Helsinki.

Englund, Gunilla (2008):

”Det är som att komma hem” – Betydelsen av svenskspråkig service för klienter inom socialservice. FSKC Rapport, 4/2008. Helsingfors.
http://www.fskompetenscentret.fi/page179_sv.html.

Hartikainen, Anne (2009):

Vapaaehtoiset vuodeosastolla. Etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisesta. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsinki.

Heiskanen, Ilkka & Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) (2002):

Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Jyväskylä.

Helander, Voitto (2004):

Paikallisyhdistykset kunta-areenalla. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 45. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.

Helander, Voitto & Laaksonen, Harri (1999):

Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu. Sosiaali- ja terveys-
turvan keskusliitto. Helsinki.

Helsingin kaupungin vanhuspalveluohjelma 2006–2009 (2006):

Helsingin kaupungin hallintokeskus 4/2006.

Helsingin väestöennuste 2010–2040 (2009):

Helsingin kaupungin tietokeskus. Tilastoja 2009/32. Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000):

Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki.

Hollo, Juho (1917):

Mielikuvitus ja sen kasvattaminen. Porvoo.

Huhtinen-Hildén, Laura & Raninen, Tarja & Ranta-Meyer, Tuire (toim.) (2010):

Soivia kohtaamisia. Metropolia Ammattikorkeakoulu, kulttuuri ja luova ala. Helsinki.

Hyyppä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa (2005):

Kulttuuri ja terveys. Helsinki.

Juhantalo, Liisa (2007):

Taide hoitaa. Sarja B, Raportit 5/2007. Satakunnan ammattikorkeakoulu.

Karisto, A. & Kuhalampi, A. & Tiihonen, A. (2010):

Rantautumisia. Kaksitoista naiselämäkertaa. Ikäinstituutti, Oraita.

Karisto, A. & Kuhalampi, A. & Tiihonen, A. & Willman, T. (2008):

Identity Work with Creative Methods – Older Adults as Graphic and Personal Novelists. Julkaistaan
vuonna 2010.

Karisto, Antti (1984):

Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46. Helsinki.

Korhonen, Pekka (2010):

Mitä taidelähtöisillä menetelmillä tarkoitetaan? Elektroninen dokumentti.

<http://www.taikanhanke.fi/etusivu/metodit/>. Luettu 8.8.2010.

Kurki, Leena (2000):

Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere.

Kurppa, Jatta (2009):

Perehdytyskansio kulttuurityötä ikäihmisten parissa tekeville.

http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/1207/Kulttuurilaturin_perehdytyskansio.pdf

Lanér, A. & Sihvola, T. & Sarvimäki, A. (2006):

Elämäni ikimuistoisin päivä. Suomalaisten ikäihmisten kirjoituksia. Ikäinstituutti, Oraita 2/2006.

Lehto, Markku (2007):

Tie hyvään vanhuuteen. Vanhusten hoidon ja palvelujen linjat vuoteen 2015. Sosiaali- ja terveysmi-
nisteriön selvityksiä 2007:8.

[http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-](http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3595.pdf&title=Tie_hyvaan_vanhuuteen__Vanhusten_hoidon_ja_palvelujen_linjat_vuoteen_2015__fi.pdf)

[3595.pdf&title=Tie_hyvaan_vanhuuteen__Vanhusten_hoidon_ja_palvelujen_linjat_vuoteen_2015__fi.pdf.](http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3595.pdf&title=Tie_hyvaan_vanhuuteen__Vanhusten_hoidon_ja_palvelujen_linjat_vuoteen_2015__fi.pdf)

Lehtonen, Jussi (2010):

Samassa valossa – Näyttelijäntyö hoitolaitoksissa. Helsinki.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010):

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön
julkaisuja 2010:1. Helsinki.

Liikanen, Hanna-Liisa (2003):

*Taide kohtaa elämän: Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaistenhoitoyksiköiden
arjessa ja juhlassa.* Helsinki. Suomen Mielenterveysseura, SMS-tuotanto.

Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005):

"Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa." *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Toim. Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta. Tampere. s. 13–38.

Opetusministeriö (2006):

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa. Baltic 21E –ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005-2014) varten. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:6.

Opetusministeriö (2006):

Yksitoista askelta luovaan Suomeen (2006). Luovuusstrategian loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja 2006:43.

Opetusministeriö (2004):

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma 2006–2010. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29.

Opetusministeriö (2004):

Luovuuskertomus. Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitettujen luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista. Opetusministeriön julkaisuja 2004:4.

Opetusministeriö (2003):

Valtioneuvoston periaatepäätös taide ja taiteilijapolitiikasta. Opetusministeriön julkaisuja 2003:20.

Opetusministeriö (2002):

Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Taide ja taiteilijapoliittinen toimikunta. TAO.

Opetusministeriö (1992):

Kupoli – Kulttuuripoliittikan linjat. Komiteamietintö 1992:36.

Pérez de Cuéllar, J. (1998):

Moninaisuus luovuutemme lähteenä. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti. Helsinki.

Pessi, Anne Birgitta & Oravasaari, Tomi (2010):

Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta. RAY. <http://www.ray.fi/avustustoiminta/aineistopankki/> > Muut julkaisut.

Pitkälä, Kaisu & Routasalo, Pirkko & Blomqvist, Lisbeth (toim.) (2007):

Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Raitanen, Anitta & Vikström, Jatta (2010):

Suomalaisen vapaaehtoistoiminnan murros 2000-luvulla. Kansalaisareena ry. Julkaisematon tutkimus.

Rajaniemi, Jere (ei julkaisuvuotta):

Pohdintoja järjestö- ja vapaaehtoistoiminnan käsitteistä. Vavero-hanke 2007–2010. Ikäinstituutti. Luettu 8.8.2010.

<http://www.vapaaehtoiseksiseniorina.fi/tutkimusta/kasitteet/>

Rapp, B. (1993):

Konst på sjukhus – till glädje för alla. Stockholm.

Routsalo, P. & Pitkälä, K. & Savikko, N. & Tilvis, R. (2003):

Ikääntyneiden yksinäisyys. Kyselytutkimuksen tuloksia. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke, tutkimusraportti 3. Vanhustyön keskusliitto. Saarijärvi.

Ruohonen, Eila (2001):

"Hoitaminen – "taiteista kaunein"". *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille*. Toim. Inka Ukkola. Helsinki. Toimihenkilöiden sivistysliitto TJS. s. 22–59.

Ruoppila, I. (2002):

"Psyykkisen toimintakyvyn tukeminen." *Vanhuuden voimavarat*. Toim. Heikkinen, E. & Marin, M. Vammala. s. 119–150.

Ruusuvirta, Minna (2010):

Selvitys kuntien yhteistoiminnasta kulttuuri-, liikunta- ja nuorisolan kolmannen sektorin kanssa hyvinvointipalvelujen tarjoamisessa. Kolmas lähde -hanke.

http://www.kolmaslahde.fi/images/stories/kunnat_ja_kolmassektori_2010.pdf.

Saarelainen, Ritva (2001):

”Taide ja luovuus mielenterveys- ja päihdetyössä”. *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille.* Toim. Inka Ukkola. Helsinki. Toimihenkilöiden sivistysliitto TJS. s. 95–111.

Sederholm, Helena (2001):

”Taide on vahva lääke”. *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille.* Toim. Inka Ukkola. Helsinki. Toimihenkilöiden sivistysliitto TJS. s. 8–21.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2008):

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma Kaste 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:6. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2007):

Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:3.

Sosiaali- ja terveysministeriö & Suomen Kuntaliitto (2008):

Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3. Helsinki.

Strandman, Pia (2007):

”Taiteen soveltavaa käyttöä?”. *Taide keskellä elämää.* Toim. Bardy, Marjatta & Haapalainen, Riikka & Isotalo, Merja & Korhonen, Pekka. Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki.

Suomen Kuntaliitto (2007):

Sivistyksen suunta. Riktlinjer för bildning. Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma. Helsinki.

Syrjästä esiin (1998):

Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Eurooppa-työryhmän raportti Euroopan neuvostolle. Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikkö. Mikkeli.

Taipale, Mona (2001):

”Taidetoiminta vanhustyössä”. *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille.* Toim. Inka Ukkola. Helsinki. Toimihenkilöiden sivistysliitto TJS. s.79–94.

Taipale, Mona (2000):

Narrin kaavussa. Neljän taiteilija kokemuksia työskentelystä hoitoyhteisössä. Jyväskylän yliopisto. Taidehistorian laitos. Pro gradu -tutkielma.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelma (2007):

<http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/terveys/fi.jsp> .

Tydén, U. (1993):

Att skapa miljö för vård. Fysisk utformning av psykiatriska vårdmiljöer, miljöpsykologiska och praktiska aspekter. DFR-rapport 2. Falun.

Vieraskielisen väestön ennuste Helsingin seudulla 2010–2030 (2010):

Helsingin kaupungin tietokeskus, Espoon kaupungin kehittämis- ja tutkimusyksikkö, Vantaan kaupungin tilasto- ja tutkimusyksikkö.

http://www.hel2.fi/tietokeskus/julkaisut/pdf/10_03_30_Tilastoja_muut_julkaisut_Vuori.pdf.

Voutilainen, Päivi (2005):

Hoitotyön laatu ikääntyneiden pitkäaikaisessa laitoshoidossa. Sairaanhoidaja lehti 3/2005. Elektroninen dokumentti.

http://www.sairaanhoitajaliitto.fi/ammattilliset_urapalvelut/julkaisut/sairaanhoitaja-lehti/3_2005/. Luettu 1.9.2010.

Väestöennuste 2009–2060 (2009):

Tilastokeskus. Julkaistu 30.9.2009.

http://www.stat.fi/til/vaenn/2009/vaenn_2009_2009-09-30_tie_001_fi.html. Luettu 1.8.2010.

LIITE 1. SELVITYKSEEN HAASTATELLUT HOIVAYHTEISÖT

HOITOLAITOKSEN NIMI	SIJAINTI	OMISTAJA	KOKO
ETELÄINEN SUURPIIRI:			
1. Töölön palvelutalo	Töölö	Kaupunki	130
2. Palvelutalo Kantin pysäkki	Töölö	Kantti ry	30
3. Kivelän vanhustenkeskus	Töölö	Kaupunki	218
4. Apollokoti	Töölö	Attendo MedOne	15
5. Lilla Apollo	Töölö	Attendo MedOne	15
6. Palvelutalo Domus	Kamppi	Vanhusten Palvelutaloyhdistys ry	34
7. Villa Ensi	Eira	Villa Ensi Säätiö	20
8. Leschehemmet	Eira	Stiftelsen Leschehemmet	24
9. Suomen Kukkasrahaston palvelukoti	Katajanokka	Suomen Kukkasrahasto	43
10. Leenankoti	Katajanokka	Muistiliitto	24
11. Lauttasaaren kartanon sairaskoti	Lauttasaari	Marian sairaskotisäätiö	29
12. Lauttasaaren Vanhustentalo	Lauttasaari	Lauttasaaren vanhustentalosäätiö	115
Haastattelujen määrä yhteensä: 12 / 20 eli 60 % alueen asumisyksiköistä			
LÄNTINEN SUURPIIRI:			
1. Kannelmäen palvelutalo	Kannelmäki	Kaupunki	102
2. Munkkiniemen palvelutalo	Munkkiniemi	Kaupunki	47
3. Saga-Seniorikeskus	Munkkiniemi	Ruissalosäätiö	212
4. Mariankoti	Lassila	Helsingin Seniorisäätiö	150
5. Hoivakoti Harmonia	Lassila	Debora oy	40
6. Helander-koti	Haaga	Ilmari Helanderin Vanhusten säätiö	82
7. Riistavuoren vanhustenkeskus	Haaga	Kaupunki	190
8. Silviahemmet	Haaga	Folkhälsan	26
9. Folkhälsans seniorhus	Ruskeasuo	Folkhälsan	38
10. Esperin Hoivakeskus Tilkka	Pikku Huopalahti	Esperi Care Oy	125
11. Asumispalvelukeskus Wilhelmiina	Pikku Huopalahti	Miinan Hoitalat oy / Miina Sillanpään Säätiö	135
Haastattelujen määrä yhteensä: 11 / 25 eli 44 % alueen asumisyksiköistä			
KESKINEN SUURPIIRI:			
1. Itä-Pasilan palvelutalo	Itä-Pasila	Kaupunki	110
2. Käpyrinteen palvelutalo	Käpylä	Käpyrinne ry	70
3. Blomsterfonden, Fridhäll	Käpylä	Stiftelsen Blomsterfonden i Helsingfors	100
4. Heseva koti	Käpylä	Gaius-säätiö	121
5. Vire Koti Sofia ja Severi	Käpylä	Mainio Vire	28
6. Koskelan vanhustenkeskus	Käpylä	Kaupunki	330
7. Kinaporin palvelutalo	Harju	Kaupunki	50
8. Palvelukoti Hermannin	Hermannin	Mainio Vire	130
9. Helenan Vanhainkoti	Hermannin	Helenan Vanhainkodin säätiö	82
10. Hedvig Sofiahemmet	Kallio	Attendo MedOne	35
Haastattelujen määrä yhteensä: 10 / 15 eli 67 % alueen asumisyksiköistä			

POHJOINEN SUURPIIRI:

1.	Kustaankartanon vanhustenkeskus /ruotsink. osasto	Oulunkylä	Kaupunki	64
2.	Käikello	Oulunkylä	Osakeyhtiö Virpos oy	10
3.	Pakilakoti	Pakila	Helsingin Seniorisäätiö	244
4.	Patolakoti	Patola	Patolan Vanhainkoti oy	40
5.	Osmonkallio	Veräjämäki	Helsingin Seniorisäätiö	125
6.	Brummerska Hemmet	Paloheinä	Stiftelsen Brummerska Hemmet	38

Haastattelujen määrä yhteensä: 6 / 9 eli 67 % alueen asumisyksiköistä

KOILLINEN SUURPIIRI:

1.	Madetojan palvelutalo	Pukinmäki	Kaupunki	78
2.	Puistolalan palvelutalo	Tapulikaupunki	Kaupunki	134
3.	Vuorensyrjän palvelutalo	Jakomäki	Kaupunki	90
4.	Miljan palvelutalo	Malmi	Milja ry, Koillis-Helsingin lähimmäistyö	44

Haastattelujen määrä yhteensä: 4 / 5 eli 80 % alueen asumisyksiköistä

KAAKKOINEN SUURPIIRI:

1.	Palvelutalo Rudolf	Jollas	Kaupunki	160
2.	Roihuvuoren vanhustenkeskus	Roihuvuori	Kaupunki	160
3.	Palvelukoti Sofia	Laajasalo	Palvelukoti Sofia oy ja yhdistys	50
4.	Palvelukeskus Meriportti	Herttoniemi	Vanhusten Palvelutaloyhdistys ry	8

Haastattelujen määrä yhteensä: 4 / 7 eli 57 % alueen asumisyksiköistä

ITÄINEN SUURPIIRI:

1.	Itäkeskuksen palvelutalo	Itäkeskus	Kaupunki	100
2.	Myllypuron palvelutalo	Myllypuro	Kaupunki	100
3.	Myllypuron vanhustenkeskus	Myllypuro	Kaupunki	200
4.	Artur och Ida hemmet	Myllypuro	Hely ry	19
5.	Kontulan vanhustenkeskus	Kontula	Kaupunki	196
6.	Helykoti	Kontula	Hely ry/ Itä-Helsingin lähimmäistyö ry	80
7.	Hoitokoti Päiväkumpu	Vuosaari	Hoitokoti Päiväkumpu oy	25
8.	Cecilia	Vuosaari	Diakonissalaitoksen Hoiva oy/ HelsinkiMissio	129

Haastattelujen määrä yhteensä: 8 / 14 eli 57 % alueen asumisyksiköistä

**HAASTATTELUJA YHTEENSÄ: 55
ASUMISYKSIKÖJÄ KAIKKIAAN HELSINGISSÄ: 95**